

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLÂMÎ HAYIR KURUMLARI VE DAYANDIKLARI
FIKHÎ ESASLAR

ABDOULAYE TOURE

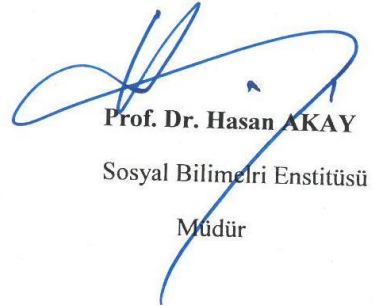
130111020

TEZ DANIŞMANI

Yard.Doç.Dr. AHMET EFE

İSTANBUL 2016

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı 130111020 numaralı öğrencisi ABDOULAYE TOURE'nin ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “İSLÂMÎ HAYIR KURUMLARIVE DAYANDIKLARI FIKHÎ ESASLAR” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 02.12.2016 tarihinde oy birliğiyle kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan AKAY
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdür

Yard. Doç. Dr. Ahmet EFE
(Jüri Başkanı-Danışman)
Fatih Sultan Mehmet Vakıf
Üniversitesi

Yard. Doç. Dr. Ayman ALJAMMAL
(Jüri Üyesi)
Fatih Sultan Mehmet Vakıf
Üniversitesi

Yard. Doç. Dr. Ahmet Hamdi FURAT
(Jüri Üyesi)
İstanbul Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Abdoulaye TOURE

ÖZET

Allah'a hamdeder, kendisinden peygamber gelmeyen Muhammed (sav)'e salat ve selam ederim. Peygamber (sav)'in ailesine ve arkadaşlarına kıyamet gününe kadar salat ve selam olsun.

Bir merhamet, kucaklaşma, şefkat ve dayanışma dini olması, İslam'ın üzerinde durulması gereken özelliklerindedir. İlk ortaya çıktığı günden beri İslam, çeşitli özelliklerinin yanında bu özellikleriyle özdeşleşmiştir. Merhamet Peygamberiyle yola koyulan İslam, birbirlerine merhametli ashab (ra)' la yoluna devam etmiş ve bu güzel özellikleriyle de hâlâ yolculuğunu sürdürmektedir. Müslümanlar ilk sıralarda çok zayıflardı. Bu sırada Allah kendilerini oldukları yerde sağlamlaştırıncaya kadar birbirlerine dayanıyor, birbirlerinden güç alıyorlardı. Rasulullah (sav) Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde yaptığı işlerden ilki ashabın birbirlerine kefaletini emretmek olmuştu. Ardından Ensar ve Muhaciri tarihin hiçbir evresinde görülmeyecek şekilde kardeş kıldı.

İşte bu olaylar, bu dinin temelini dayanışma ve kucaklaşma olduğunun açık bir işaretiydi. Onlar, Allah Teala'nın ayetinde övdüğü "birbirlerine merhametli olanlar" idiler. Rasulullah da onlar için, "**Mü'minleri , birbirlerini kucaklamada ve merhamette tek bir beden olarak görürsün. Organlardan biri sızladığında diğerleri de hemen ateşlenir ve rahat edemez.**"¹ buyurmuştu. Geçen asırlar boyunca ve İslam aleminin genişlemesiyle birlikte bu değer değişime uğradı. Bireysel durumdan kurumsal duruma geçtiler. Böylece başlıklarını yönetmek daha iyi ve hoş seviyeye ulaştı.

¹ el- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. El-Muğire Ebû Abdillâh, **el-Câmiu'-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar Min Umûri Rasûlillâh Sallâllâhu aleyhi vesellem ve Sünenihî ve Eyyâmih**, 1. bs, thk. Muhibbu'd-Dîni'l Hatîb, ve Muhammed Fuâd Abdülbâki, El-Matbaatu's-Salafiyye, Kahire, 1400 h. /1980, **Edeb**, 27; Müslim, Müslim b. Haccâc Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî, eNîsabûrî, **Sahîhu Müslim**, thk. Ferîk Beyti'l Afkârî'd-Devliyye, Beytu'l Afkârî'd-Devliyye, Riyad, 1419 h./1998, **birr**, 66.

İşte bu hayırlı çalışmanın önemine binaen araştırmamızı günümüzde ortaya çıkan İslami hayır kurumlarına tahsis ettik. Nitekim bu hayır kurumları gıda maddeleri ve aynı mallar ile birlikte yetimlerin, esirlerin, fakirlerin ve zorda kalmışların uğrunda yaptıkları faaliyetlerle ayakta durmakta ve aynı zamanda acil durumlarda zarar gören bölgelere mahalli yardımları ve devlet yardımlarını ulaştırmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: İslamî fHayır Kurumları, Vakıf, Zekat, Sadaka, Sosyal Adaleti, Mezheplerin görüşleri.

ABSTRACT

This research starts in the name of the Almighty with his beloved prophet Muhammad (sav) and his family and relatives.

Throughout the time , Islam has always been reminded as a religion of peace , compassion, charity, a universal spread religion.However In the beginning, Muslim population was very limited with less power. Despite , they were supporting mutually each other to build a strong community with a strong faith in Allah . The prophet Muhammad (sav) after his pilgrimage from Mecca to Medine decided to strengthen the community and manage any effort to create a united muslim brother community. The Surat "Al Alah " emphasised that by saying " be compassionate to one another" Since then , helping one another, being more people focused than self -centered have been the key behaviours to be adopted . As a result Islam community began to grow with fraternity and compassion.

To perpetuate these actions, lots of Muslim associations have been created over the world. Their main effect is that they have contributed to reduce the pain of many unlucky brothers and sisters in the world. They carried out lots of carritives activities such as distributing foods, clothes, shelter to poor children and refugees and so. They have succeeded in providing some areas abandoned by the gouvernement

These muslim association play an important role in the community of any country in the world .

Keywords: Islamic Charities, Foundation, Zakat, Charity, Social Justice, Views of sects .

ÖNSÖZ

Yardımlaşma duygusu insanın fitratından doğan bir duygudur. Yardımlaşmak ise toplumdaki bireyleri birbirine yakınlaştıran, kaynaştıran ve topluma birlik ruhu veren bir eylemdir.

Allah Teala insanı sosyal bir varlık olarak yaratmıştır. Yardım etmek ve yardım almak... Her ikisi de insanı yalnızlıktan kurtaran duygulardır. Aidiyetin ve mensubiyetin derinliklerine nüfuz eden yardım olgusu, altı dolduruldukça daha da bir anlam derinliği kazanmaktadır.

İnsanlar yardımlaşarak, yaşamlarını anlamlı bir şekilde devam ettirmektedirler. Yüce bir davranış olan yardımlaşma, bütün eski ve yeni toplumlarda da yüce bir davranış olarak baş tacı edilmiştir. Bütün semavi dinler kendi mensuplarına yardımlaşmayı emretmiştir. Dolayısıyla geçmişten bu günümüze kadar toplumları bir çimento gibi kaynaştıran bu yüce değere; felaketlerin ve savaşların kol gezdiği zamanımızda daha da çok ihtiyaç olduğu kanaatindeyim.

Yardımlaşmak en son semavi ve gerçek din olan İslam'ın tam merkezinde yer alır. Yıkımın zararı gözler önüne getirilirken; yapmanın, inşa etmenin ve desteklemenin değeri de yüceltilir. Kur'an'da bir yandan iyilik ve bundan doğan yardımlaşma övülürken diğer yandan da bu değerlerin asıl sahibinin bu değerleri dinimize ve fitratımıza yerleştiren Allah olduğunun altı çizilir. **“Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.”**²

Yardımlaşmayla ilgili bütün yüce davranışların künhüne vakıf olmak isteyen kişi, **“İyilik ve takva hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir.”**³ ayetine kulak vermelidir. Bu dinin hasbi mensupları yarın gelmezden önce bugünden hazırlık yaparlar.

² Bakara, 2/195 .

³ Mâide, 5/2 .

Özünde bu yücelikleri barındıran ve yardımlaşmayı kendi ana merkezine alan İslam dininin yüce Peygamberi (sav) ve yüce kitabımız Kur'an'daki ayetler, daha İslam'ın ilk günlerinden itibaren yardımlaşmayla ilgili temel dinamikleri oluşturmuşlardır. İslam, hanif tabiatından doğan fıkıyla, ilk dönemden bugüne kadar var olan, kıyamete kadar da var olacak olan inananlarıyla ve hayırda birbirleriyle yarışan yiğitleriyle yoluna devam etmektedir.

Yardımlaşma yanında özellikle İslami hayır (yardım) kurumlarının özelliklerini, çalışma prensiplerini , temel dinamiklerini ve kurum personelinin hukuki statüsünü araştırdığım bu çalışmam, yapılan ve yapılacak olan çalışmalara sadece küçük bir katkıdır.

Ahiret azığı olması temennisiyle.....

İşlerin sonu Allah'a dayanacaktır.....

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
KONUYU SEÇME NEDENLERİ	1
ÖNEMİ	1
AMAÇLARI	2
KAPSAM ALANI	2
YAPILAN ÇALIŞMALAR	2
YÖNTEM	3

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂMÎ HAYIR KURUMLARI VE İSLAM HUKUKUNDAKİ YERİ	4
---	----------

1.“İSLÂMÎ HAYIR KURUMU” KAVRAMI, VE ÇALIŞMALARI..7

1.1. “İslâmî Hayır Kurumları” Kavramı	7
1.2. ”Kurum” Kavramı.....	7
1.3. “Hayır Kurumu” Kavramı.....	8
1.4. Fıkhî Kavramlar	8
1.5. “Hayır İşİ”nin Tanımı	11
Çalışma (İş) Kelimesinin Terminölojisi.....	11

2.HAYIR KURUMLARININ ORTAYA ÇIKIŞI VE ÇIKIŞ SEBEBİ.....14

2.1. Ortaya Çıkışı	14
2.2. Dünyada	14
2.3. İslam Dünyasında.....	16
2.4. Hayır Kurumlarının Kaynağı İslam’dır.....	17
2.5. Çıkış Sebebi	18
2.6. Özellikleri	20

2.7. Ana Unsurlar	24
3.HAYIR ÇALIŞMALARININ GENEL VE KURUMSAL MEŞRUIYETİ.....	27
3.1. GENEL.....	28
3.2. KURUMSAL	32
3.3. ORGANİZASYON.....	34
4.Çalışma Alanları.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂMÎ HAYIR KURUMLARININ MALİ KAYNAKLAR.....42

1.ANLAMI.....	45
1.1. SÖZLÜK ANLAMI.....	45
1.2. TERİM ANLAMI.....	48
2.KAYNAK ÇEŞİTLERİ.....	51
2.1. BAĞIŞLAR.....	52
2.2. İCBÂRİ KAYNAKLAR.....	55
A- ZEKAT	55
B- FİTRE	60
C- KURBAN.....	62
D- KEFFÂRETLER VE FİDYELER	63
E- ADAKLAR.....	64
2.3. DEVLETLE İLGİLİ KAYNAKLAR.....	66
A- Cizye Ve Haraç	66
Haraç ve Cizye Arasındaki Fark	67
B- Hayır Vergileri	68
2.4. <i>SÜREKLİ OLMAYAN KAYNAKLAR.....</i>	<i>70</i>
a- Sadakalar	70
b- Vakıflar	75
1- Hayır amaçlı vakfın sözlükteki tanımı	75
2- Terminolojik açıdan vakıf.....	76
c- Vasiyetler	80
1- Sözlükte Vasiyet	80

2- Terminolojide Vasiyetin Tanımı:.....	81
3- Vasiyetin Meşruiyetine Dair Deliller :	81
d- Hediyeler.....	83
Hediyeleşme İle İlgili Küçük Bir Açıklama	85
e- İhtiyaç Fazlası Gıdalar	88
f- Karz-ı Hasen	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMÎ HAYIR KURUMLARI ÇALIŞANLARDA, YETERLİLİK VE TEMEL ÇALIŞMA KURALLARI.....102

1.“ÇALIŞAN” KAVRAMI.....	105
2.“YETERLİLİK” KAVRAMI.....	105
3.ARANAN ŞARTLAR.....	109
3.1. Müslüman Olmak.....	109
3.2. Yükümlü Olmak.....	114
3.3. Âdil Olmak.....	115
3.4. Zekat Hükümlerini Bilmek	116
3.5. Erkek Olmak	117
İslami Hayır Kurumlarında Kadın Çalışabilir Mi?:	118
3.6. Hür Olmak	121
3.7. Nesebi Belli Olmak.....	123
3.8. Diğer Şartlar.....	125
4.Yöneticilerinde Aranan Şartlar.....	126
4.1. Ehliyet.....	126
4.2. Kararlılık Ve Bağlılık.....	127
4.3. Sorumluluk.....	128
4.4. Disiplin.....	128
4.5. Beceri	129
4.6. Tecrübe	129
4.7. Kişisel Gelişim.....	129

4.8.DİĞER ŞARTLAR.....	130
4.8.1. Bazı Prensipler	136
4.8.2. İslam Hukukuna Hakimiyet	136
4.8.3. Haramlardan Uzak Durmak	139
4.8.4. Paylaştırmada Adâlet	140
4.8.5. Taassuptan Uzak Durmak	142

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMÎ HAYIR KURUMLARININ HARCAMALARI.....144

1. ZEKATLARIN ÖDENMESİ VE HESAPLANMASI.....145

1.1. Gününden Önce Ödenmesi	145
1.2. Hesaplanması	152

2.ZEKAT GELİRLERİN İSTİSMARI.....160

2.1. Sözlük Anlamı	161
2.2. Terim Anlamı.....	161
2.3. Modern Ekonomide İstismar.....	162
2.4. Bilimsel Ve Uygulamalı İslami Bankalar Ansiklopedisi	162
2.5. Yeni Bir Kavram Olarak Zekatin İşletimi.....	162
2.6. İslam Hukukçularının Görüşleri.....	163
2.7. Zekat Memurunun Ücreti.....	172
2.8. Zekat Ne Zaman Tahsil Edilir?	174

3.BAZI ÖNEMLİ MESELELER.....175

3.1. Cami Ve Mescitlerde Hayır Kurumları, Yararına Bağış Toplanması(İstenmesi).....	175
3.2. Bağışların Faizli Bankaya Yatırılması	178
3.3. İdari Hizmetler için Kesinti Yapılması	178

SONSÖZ.....185

SONUÇLAR VE TAVSİYELER.....186

BİBLİYOGRAFYA.....191

KISALTMALAR

A.g.e:	Adı geçen eser.
b:	Bin (Oğlu).
bkz:	Bakınız.
Hız:	Hazreti.
Sav:	Sallallahu aleyhi ve sellem.
Cc:	Celle celaluhu.
ra:	radiyallahu anh.
M:	Miladi.
Vb:	Ve benzeri.
v.d:	Ve diğerleri
Ö:	Ölümü; Ölüm tarihi.
D.İ.A.	Diyanet İslam Ansiklopedisi.
Thk:	Tahik eden.
t.y:	Tarih yok.
y.y:	Yayın yeri yok/ Yayınevi yok.
bs. :	Baskı.
s. :	Sayfa.
sy. :	Sayı.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE NEDELERİ, VE ARAŞTIRMADA İZLENİLEN YÖNTEM, VE ÖNEMİNE İŞARET EDEN ÖZELLİKLER

KONUYU SEÇME NEDENLERİ

Neden bu konuyu seçtiğimizi açıklayacak olursak aşağıdaki maddeleri sıralayabiliriz:

- a- İnsani hayır çalışmalarıyla alakalı olan bu alan, insanlık aleminin uğraşı verdiği en kıymetli alanlar arasındadır.
- b- Bir araştırmacı olarak gerçek yaşam alanlarında incelemeler yapmak suretiyle fıkıh yeteneğini geliştirmek; İslami hayır kurumlarının üzerinde yükseldiği prensipleri ortaya çıkarmak ve insan topluluklarının duyduğu ihtiyaçlar hangi şartlar altında ortaya çıkmaktadır.

ÖNEMİ

Araştırma konumuza azıcık bir göz attıktan sonra önemini de aşağıdaki maddelerde olduğu gibi açıklayabiliriz:

- a- İslami hayır kurumlarının çalışmalarını ele aldığımız bu araştırma; genellikle bu kurumların mali gelirleri; yönetici ve çalışanlarının uygulamaları ve İslam hukukunda kurumsal hayır işlerinin hukuki yönlerini ele almaktadır.
- b- Varlık amacı topluma hizmet olan hayır çalışmaları sektörüne, ele alınan konular çerçevesinde İslam topluluklarının ihtiyaç duyduğu yönler ve alanlar.
- c- İslam şariatinin gözettiği hedef ve alanların yanında İslami hayır kurumları özelindeki idealleri ortaya koyarken kurumsal bireysel anlamdaki hayır çalışmalarının İslam'ın ilk günlerinden beri var olduğunu tespit etmek.

AMAÇLARI

Bazılarına birinci başlıkta değinmiş olduğumuz, konu bazındaki hedefleri de şöylece sıralayabiliriz:

- a- İslam şeraitinin kendisinden kaynaklandığı İslam hukukunun yüceliğini ve insani değerler sahnesindeki kılavuzluğunu öne çıkarmak.
- b- Bu konunun genel ve ayrıntılı konularına İslam hukuk alimlerinin bakışına uygun bir bakış açısını ortaya çıkarmak.
- c- İslami hayır kurumları sektöründe ortaya çıkan yeni gelişmeleri takip etmek ve bu yeni gelişmelerle ilgili hükümleri öğrenmek, öğretmek.

KAPSAM ALANI

- a- İslami hayır kurumlarının kurumsal yapısı içerisindeki çalışmalarında gözettiği fihhi kurallar var mıdır?
- b- Yahut da İslami hayır kurumları, gayr-i İslami hayır kurumları gibi mi çalışmaktadır?
- c- İslami hayır kurumları bünyesinde elde edilen mali gelirleri, bunlarla ilgili hükümleri ve kullanım alanlarını tespitte yarayan şer'i prensipler var mıdır?

YAPILAN ÇALIŞMALAR

Araştırmalarım ve çalışmalarım esnasında bu konuda daha önce yapılmış birçok çalışma ve araştırma alanımızda ele alınmış değerli makaleler gördüm. Bu çalışmaları aşağıda geldiği gibi sıralayabiliriz:

- a- Tef'ilul-Cem'iyati'l-Hayriyyeti't-Tatavvuiyyeti Fi Dav'i Siyasati'l-Islahi'l-İctimaiyyi Bi'l-Muctamai'l-Arabbiyyi'l-Muasır: Dr. Vecdi Muhammed Ahmed Berekat

- b- Usulu'l-Ameli'l-Hayriyyi Fi'l-İslami Fi Dav'i'n-Nususi Ve'l-Makasidi'sh-Sher'iyyeti: Allame Yusuf El-Karadavi
- c- Et-Tekafülü'l-İctimaiyyi Fi'l-Fıkhi'l-İslamiyyi: Abdullah b. Muhammed Et-Tayyar
- d- Et-Tekafülü'l-İctimaiyyi Fi'l-İslam: Şeyh Muhammed Ebu Zehre
- e- El-Hayeviyetü'l-Maliyyetü Fi'l-Cihati'l-Hayriyyeti: Prof. Ali Süleyman El-Fevzan
- f- El-Mevarridü'l-Maliyyetü Li Müessesati'l-Ameli'l-Hayriyyi'l-Muasır: Prof. Talib b. Ömer El-Kesiri
- g- El-Munazzamatü Ğayrü'l-Hukumeti Ve Devruha Fi Avlemeti'n-Neşati'l-Hayriyyi Ve't-Tatavvuiyyi.:Prof. Kemal Mansuri

Bunlar dışında konumuza nispeten ve kısmen temas eden başkaca küçük çaplı makale ve konferanslar da bulunmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmamı hazırlarken karşılaştırmalı İslam hukuk metoduna bağlı analitik bir yöntem izlemeye çalıştım. Bu anlamda riayet ettiğim hususlar aşağıdaki gibidir:

- a- Ele aldığım meseleleri fıkhi kaynak ve kökenlerine bağlı olarak inceledim.
- b- Araştırmada, okuyucuların istifadesine sunulan bilgileri daha net anlamalarına yardım amacıyla, meselelerin portrelerini itina ile çizmeye çalıştım.
- c- İslam hukuk bilginlerinin görüşlerini sıralarken önce ilk dönem bilginlerinin daha sonra da çağdaş bilginlerin görüşlerini sundum. Bu görüşleri sunarken çağın ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmaya çalıştım.
- d- Meselelerde ileri sürülen görüşleri orijinal kaynaklarıyla zikrettim.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂMÎ HAYIR KURUMLARI VE İSLAM HUKUKUNDAKİ YERİ

GİRİŞ

Şüphesiz insanın dünya üzerinde gerçekleştirdiği en faziletli, en merhamet dolu ve en hayırlı icraat hayır kurumlarıdır. Özellikle İslamî hayır kurumları. Hoşgörü ve haniflik dini olan İslam hayır kurumlarını devamlı gözetmiştir. İşte bu yüzden İslam, alemlere rahmet olmak,beşer topluluklarını gözetmek ve insanların gönlüne hitap etmek için gelmiştir. İslam'ın bu amacı tamamen ahlaki gerekçelere mebni olup asla kar amaçlı değildir.

Bu özellik hayır kurumlarını, sosyal güvenlik ve ücret karşılığı hizmet veren müesseseler gibi diğer sosyal kurumlardan daha değerli kılan en büyük özelliğidir.

İslam'ın çağrısı , mutlak ubudiyet kavramına gerçekçi bir bünye kazandırırken iyilik ilkesinin özüne de doğruluğu yerleştirmiştir. İhsan; tatminkarlık ve kulluktur. İslam, bu müthiş boyut ve ebedi ilkelerle yola koyulmuş; İslami çağrı da yürüdüğü yoluna peygamberlerden sahabelere, tabiine, mücedditler ve ıslahatçılar dönemine yeni bir boyut kazanarak yürümüş ve bu serüvenin her döneminde kurgulama ve düzenleme göreviyle birlikte rotada ince bir anlayışla, liderlik ve yönetim dili argümanlarıyla ve övgüye değer bir kurumsal yapı öngörüsüyle ilerlemeye devam etmiştir.

Kurum ya da kurumsal yapı, davada başarılı olmak için taktik hedefin aracı olarak özel bir yere sahiptir.Davetçiler ve ıslahçılar hedefi gerçekleştirmek ve ulaşmak için uğraştıkları meşguliyetlerine büyük bir ciddiyetle sarılırlar.Bireysel davet çalışmalarından düzenli toplu çalışma alanlarına nasıl erişileceğini Peygamber Efendimizin davet çalışmalarında, kurumsal davet çalışması boyutunu da Medine'deki faaliyetlerde görebiliyoruz.

İşte bu didinme,idari çalışmalardaki isabetli görüş ve insani tecrübelerden yararlanarak,en temiz araçları ve en doğru üslupları kullanarak en güzel bir çözüm için İslam'a davet ederken bir inanç olarak İslam'ı ön plana çıkarmak şeklinde tezahür etmekteyken diğer yandan da bütün bunlar Allah'ın emir ve yasaklarına uygun,meşru arzulara dayanan övgüye değer hedefler içindir.

Kurumsal iş, sosyal insan yapısına uygundur. İnsanoğlu kendi içindeki tahakküm dürtüsü, mal edinme arzusu ve benliğiyle çatışma halindedir. İdari yapı ortaya çıktığında ise insan doğasındaki bu açık çelişkilerin kontrol altına alınması için toplum, psikoloji ve bilişim alanlarında gerçekleştirilen çalışmalar vasıtasıyla yönetim için gerekli bilimler ve maharetler ardından gelivermiş ve bu suretle insan eğitim yoluyla itaate ve askerlik gibi yönlere açık hale gelmiştir.

Yönetim görevi için ortaya konulan kurumsal çalışmayı takviye eden ortak faaliyetler rabbani hedefleri ve insani hedefleri gerçekleştirirken farzları göz önünde bulundurmalı ve birçok Kur'ani içeriğin ortaya konulmasına çalışmalıdır. Bunlardan biri olan yardımlaşma hakkında Allahu Teala şöyle buyurur: **“İyilik etmek ve kötülükten sakınmak hususunda birbirinize yardım edin, suç işlemek ve düşmanlık etmek için yardımlaşmayın ve Allah'tan sakının, şüphe yok ki Allah'ın cezası, çok çetindir.”**⁴ İnsanın sosyal ve bireysel ihtiyaçlarının giderilmesinin insani bir gereklilik olduğu hakkında Efendimiz (sav) şöyle buyurmuştur: **“Size topluluk olmak farz kılındı. Yoksa sürünün en uzağındaki koyunu kurt yer.”**⁵

Madem cemaat , yerine getireceği namaz gibi görevlerinde dahi müslümanın vazgeçilmez bir sıfatıysa o takdirde diğer işlerinde de cemaatten hiçbir zaman ödün vermemeli, başkaca işlerde de böyle davranarak kalıcı etkiler uyandırmalıdır. İşte bu etkiyi uyandıracak olan kurumsal bazdaki hayırlı çalışmalar içine İslami hayır kurumları da girmektedir.

⁴ Mâide, 5/2

⁵ Ebu Davud, Süleyman ibn'el Eş'as el-Ezedi es-Sicistani, **Sünenu Ebî Davu**, 1.bs, thk. İzzet Ubeydu'd-Daâ's ve Âdil Seyyid, Dâru ibn Hazm, Beyrut, 1418 h./1997, **Salât**, 46.

1. “İSLÂMÎ HAYIR KURUMU” KAVRAMI, VE ÇALIŞMALARI

1.1. “İslamî Hayır Kurumları” Kavramı

İslamî hayır kurumları konusuna ışık tutabilmek, müslüman topluma hizmet için yapıkları hayır faaliyetlerini ve bunların Müslüman toplum nezdindeki önemini açıklamak için öncelikle hayır kurumu kavramını açıklamak gerekir. Bir şeyi bilmek, onun kavranılmasından bir parçadır. Bunu da bir sonraki başlık altında inceleyeceğiz.

1.2. ”Kurum” Kavramı

Kurum kelimesinin kökü “أسس يؤسس تأسيسا مؤسسة” ‘den türetilmiştir. İbn-i Fâris (r.a) : “ Hemze ve sin, asl’a ve sabit, sağlam şeye delalet eder. Temel ise binanın aslıdır”.⁶ Arap Dil Kurumu “kurum” kelimesini “ Kazanım elde etmek için, üretime veya değişime götüren her türlü düzenlemedir”⁷ şeklinde tarif etmiştir.

Bu manada Leys şöyle demiştir: “Temelini atıp duvarlarını yükselttiğimde artık evi kurmuşum demektir. Bu da güzel bir kurulumdur.Ussu’l-insan ise, insanın kökeni demektir.”⁸

Kurum ise belirli bir amaç veya kamu yararı için kurulan ve bu yararları sağlayan kaynakları elinde bulunduran yapı demektir.⁹

⁶ İbn Fâris, Ahmed b. Faris b. Zekeriyya b. Muhammed b. Hubeyb, **Mu’cemü mekâyisi’l-luğa**, thk. Abdussalâm Muhammed Harun, Dâru’l Fik, Beyrut 1399 h./1979, s. 45.

⁷ **El-Mu’cemü’l-Veciz**, Mecmeu’l-Luğati’l-Arabiyye, Kahire-Mısır 1979, s.16.

⁸ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebü'l-Fazl Cemaleddin İbn Manzur el-Ensari er-Rüveyfii el-İfriki, **Lisanu’ul-Arap**, Dâru Sâdir, Beyrut-Lübnan, ty. C.1, s.105.

⁹ Kelimenin anlamı için bu web sayfasına bakınız: <http://www.almaany.com> .

1.3. “Hayır Kurumu” Kavramı

Kurum kelimesiyle ilgili olarak bazılarını zikrettiğimiz birbirine yakın birçok tanım yapılmış olup İslamî hayır kurumlarına da genel bir şekilde değinecek olursak şu hususları dile getirebiliriz:

- Kurum, insanların birbirleriyle kaynaşmasını sağlayan yollardan biri veya imece usulü çalışma veya çalışmaya ilkeleri ve kuralları olan belli bir düzende, severek ve isteyerek topluca işe koyulma arzusuyla katılmaktır.¹⁰
- İşleri yönetim kurulunun karar mercii olan idareye veya idarenin özel dairelerine, çalışma grup ve komitelerine paylaştıran tüzüğü düzenleyen oluşum. Yani kurum, kurumsal çalışmaların en önemli ilkelerinden biri olan istişare prensibinden türemiştir.¹¹
- Prof. Dua Adil Kasım Sekenî kurum kelimesini, “Belirlenen hedeflere yine belli kâide, usûl ve ilkelere göre ulaşmak için yapılan düzenli, kolektif çalışma ve özel yönetimlerde iş paylaşımı yapma.” şeklinde tanımlamıştır.¹²

Prof. Dua Adil’in yaptığı tanım, ilkeleri ve prensipleri farklı farklı da olsa bütün kurumları tanımlamaktadır ve kapsayıcıdır. Bu son tanım bu şekliyle İslami hayır kurumu tanımının dışında genel bir tanım olmaktadır.

1.4. Fıkâh Kavramlar

İslamî hayır kurumu kavramı, bundan önceki fıkâh alimlerinin eserlerinde günümüzdeki anlamıyla geçmemiş olup ancak ayrıntılı meselelerin işlendiği bazı fıkâh kitaplarındaki bilgilerin toplamından İslami hayır kurumlarının çalışmalarına dair

¹⁰ İbn-i Atiyye, Muhammed Nâcî, **El-Binâu’l-Müessesâ fî’l-münazamâti’l Hayriyye El-Vâki’ ve Âfâki’t-Tatvîr**, s.7, Mektebetu İbn Hazm, Beyrut-Lübnan, h.1423/m.2002.

¹¹ A.g.e., x, s. 7.

¹² Es-Sekenî, Duâ Âdil Kâsım, **El müessesetu’l-Hayriyye Hükmühâ ve Davâbitu’l- Kâ’imîna Aleyhâ Ve Hüdûdu Salâhiyetihim**, Gazze İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1433 h./2012, s.6.

ipuçları bulabilmekteyiz. Mesela “Tek bir hükmî hüviyet altında birçok patron olabilir.”açıklamasını bu anlamda değerlendirebiliriz .¹³

Bu yüzden insanlar hayır kurumlarının gerçekleştirdiği tüm faaliyetleri içine alan farklı tanımlar kullanmışlardır. Bu tanımlamalarda geçen faaliyetlerin arasında idari,sosyal ve hukukî uygulamalar da yer almaktadır.

Bazıları İslamî hayır kurumu kavramı tanımını, şer’i mefhumuyla birlikte şu şekilde yapmıştır: “ Hakk’a (cc) daveti hedef edinmiş kişileri içinde barındıran, Hakk’a (cc) davete istekli olan ve iman bağıyla birbirine bağlı olan müslüman toplum üyesi fert ve gruplara hizmet eden, bu ortak hedefi gerçekleştirmek için çalışan,Allah’a yakınlaşma çabalarına devam eden ve müslüman toplumun inşasına katkıda bulunan , dine ve bütün bir İslam toplumuna hizmet etmeyi hedefleyen birimdir.”¹⁴

Bu tanım iyi bir tanım olup, tanımlayan kişi burada uzun ve ayrıntılı bir tanım yapmıştır. Bu ifade,içerdiği faaliyetler nedeniyle davet kurumları olarak nitelenen İslamî hayır kurumlarından çok (doğrudan)davet kurumları tanımına daha yakındır.

Zikrettiğimiz tanımlardan yola çıkarak kurum için şöyle bir tarif yapmamız mümkündür:

Muhayyerlik hakkı bulunan bir oluşumun içindeki birçok kişinin varlığıyla beraber,maddi-manevi,sağlık, eğitim vb. kalemlerde kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan kimselere bağış, hediye, sadaka ve zekatlarla yardım etmelerine aracı olan kuruluştur.

“Muhayyerlik hakkına sahip bir oluşum” sözü, maaşlı çalışılan devlet daireleriyle kâr amaçlı kuruluşları kapsamın dışına atmaktadır.“Birçok kişiden oluşan” sözü, bu kişilerin işlerinde ehil olduğunu ve kurumun tüzel kişiliği altında olduklarından tek bir kişi hükmünde olduklarını ifade etmektedir. Biraz önce

¹³ el-Mevsûatü’l-Fıkhiyyetü’l-Küveytiyye, 2. bs. Dâru’s-Selâsil,Kuveyt, 1404 h./ 1983 c.1 s.289.

¹⁴El-Kesîri, Tâlip b. Ömer b. Hidara, El-Mavâridü’l-Mâliyye Li müessesetü’l-Ameli’l-Hayriyyi’l-Muâsir, 1. bs. Dâru’l-Âsime, Riyad- Suudi Arabistan, 1433 h./ 2012, s.84.

değindiğimiz fıkıh ansiklopedisinde İslam hukukçularının konuyla ilgili açıklamaları da bu meyandadır.

“Yani kendileri tarafından karşılanamayan manevi, maddi, sağlık, eğitim vb. ihtiyaçlar...” sözü ile de ileride bahsedeceğimiz hayır kurumu kaynaklarından olan sadaka, zekat vs.den maddi veya aynî yardımı hak eden bütün sınıflar kastedilmektedir.

Öyleyse İslami hayır kurumları bu tanımda anlatılan unsurlardan ibarettir. Bunlar; kurumun birçok kişi üzerine kurulduğu anlamına gelen kolektiflik faktörü, ihtiyaç sahiplerinin gerçek bir desteğe ihtiyaç duymasını ifade eden ihtiyaç faktörü ve İslamî kurumların zekat,sadaka,bağış gibi kaynaklardan oluşması anlamına gelen kaynak faktörleridir.

1.5. “Hayır İşi”nin Tanımı

Çalışma (İş) Kelimesinin Sözlükteki Yeri:

Yapılan tüm işlemlerdir.¹⁵ İş : Meslek, fiil.¹⁶ İş kelimesinin anlamı hakkında , “ Canlıların bilerek ve isteyerek yaptıkları eylem anlamında olup amel (iş) kelimesi, fiil (eylem) kelimesinden daha özeldir.” açıklaması da yapılmıştır.¹⁷

“Yapma” (sun’) kelimesine gelince,bu iyice bilmeyi gerektirir. Bu yüzden anlam sıralamasında üçüncü sırada yer alır ve daha özel bir anlama sahiptir. Fiil kelimesi en genel anlamlı kelime olduğundan iş (amel) kelimesi diğer ikisinin ortasında yer alır.¹⁸

Çalışma (İş) Kelimesinin Terminölojisi:

Bu kelime, sözlük anlamının sınırları dışına çıkmaz. Bütün bilim adamları (bu kelimeyi) tanımlamaya ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar, hiçbir zaman kastettikleri anlamı tutturamazlar. “Hayır” kelimesinin tanımına gelince; bu kelimenin sözlükteki anlamı şerr kelimesinin karşıtıdır. Nitekim Allah Teala bir ayetinde şöyle buyurmaktadır: **“Hoşlanmasanız da savaş size farz kılındı. Olur ki şer gördüğünüz bir şey sizin için hayırlı olur. Olur ki sevip arzu ettiğiniz bir şey sizin için şerli olur. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz.”**¹⁹ “Hayır” kelimesi Kuran’da bir başka yerde zarar kelimesinin karşıtı olarak şöyle gelmektedir:**“Eğer Allah başına bir musibet verirse onu O'ndan başka hiç kimse gideremez. Eğer sana bir iyilik verirse, kuşkusuz O'nun gücü her şeye yeter.”**²⁰ Bir başka ayette de malın temiz ve çok olanı anlamında şöyle gelmiştir: **“Ve muhakkak ki, onun hayır**

¹⁵ İbn Faris, **Mecem’ Makâyisi’l-Luğa** a.g.e.l, s.703.

¹⁶ İbn Manzur, **Lisanu’l-Arap** a.g.e. VIII, c. 11i s.475.

¹⁷ el-İsfahânî, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb, **El-Müfredat Fî Ğaribi’l-Kur’an**, thk. Safvân Adnân Ed-Dâvudi, Dâru’l-Kalem/Ed-Dâru’s-Şâmiyye, Dimaşk/Beyrut, 1412 h./1992, s.351.

¹⁸ Ebû Hilâl, el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, **El-Furûku’l-Luğaviyye**, thk. Mohammed İbrahim Selim, Dâru’l-İlim ve’s-Sakâfe, Kahire, s.135.

¹⁹ Bakara, 2/216.

²⁰ En’am, 6/17 .

(mal) sevgisi gerçekten kuvvetlidir.”²¹ “Hayır” kelimesi ism-i tafdil olarak da kullanılırken misal olarak “ Bu, bundan (daha) hayır(lı)dır, yani daha iyidir.”²² denilir.

“Hayr”ın İslam hukuk terminolojisindeki anlamını; İmam Taberi şöyle ifade etmiştir: “Hayr, Allah’ın razı olduğudur”.²³ İmam Razi: Mefatihü’l-Gayb isimli tefsirinde, şu ayet için şöyle söylemiştir: **“Allah’la birlikte başka şeylerin ilahlığını da tanıyan müşrik kadınlarla iman edinceye kadar evlenmeyin. Çünkü inanmış bir kadın, böyle müşrik bir kadından bu sizin hoşunuza gitse de kesinlikle daha hayırlıdır.”**²⁴ “ Hayr, iyidir, faydadır.”²⁵

Kefevî’ye (ra) gelince, külliyyatında şöyle demiştir: “Herşeyin iyisi ve hayırlısı onun kemalini gösterir. Şerde ise bunlar yoktur. Hayr, duayı, duadaki dinî ve dünyevî kurtuluşu içinde barındırır.”²⁶

Rağib (ra) şöyle demiştir: “Hayr,akıl, adalet,fazilet, yararlı şey, şerrin karşıtı gibi rağbet edilen, sevilip istenen herşeydir. Denir ki: Hayr iki çeşittir: Mutlak iyi, tüm hallerde kendisine rağbet edilendir. Efendimiz (sav), bunu cennet olarak bildirmiştir. Ve demiştir ki: (Cehennemden sonra iyilik; cennetten sonra da kötülük yoktur.)²⁷

Bir bütün olarak hayır işinin tanımına gelince, bu konuda birçok tanım yapılmıştır. Bunlardan biri, 01/15/2003 yılında Paris Konferans’ında yayınlanan insani ve hayır amaçlı işlerde grupların ve fertlerin sorumlulukları ve hakları ile ilgili uluslararası bildirideki tanımdır. Bu bildirideki konuyla ilgili ilk madde şöyledir:

²¹ Âdiyât, 100/8 .

²² Sa’di, Ebu Habîb, **El-Kâmûsu’l-Fıkhi Lüğaten ve’s-tilâhen**, Dârul-Fıkr, Dimeşk, 1408 h./1988, s.127; Ebü’l-Bekâ, Eyyüb b. Musa el-Hüseyni el-Kefevî, **el-Külliyât**, thk. Adnân Derviş – Muhammed el-Mısırî, müessesetu’r-Risâle, Beyrut, ty. S. 423.

²³ et-Taberi, Ebu Ca’fer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Âmüli et-Taberi, **Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**, thk. Abdullah Abdulmühsin EtüTürki, Dâru Hacer, Mısır, 1422 h./2001, c. 2 s. 426.

²⁴ Bakara, 2/221.

²⁵ Fahreddin er-Râzi, Muhammed bin Ömer bin Hüseyin bin Hüseyin bin Ali et-Teymî el-Bekr, **Et-Tefsîru’l Kebîr/ Mefâtihu’l Ğayb**, 3.bs, Dâru ihyâi’t-Turâsî’l-Arabi, Beyrut 1420 h. c.6 S.412.

²⁶ El-Kefevî, **El-Külliyât**, a.g.e. XXII s.423.

²⁷ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, **Hilyetü’l Evliyâ**, Dâru’l Fıkr, beyrut, 1416 h./1996, c.1 s.36.

“Gönüllü hayır işi; yardım, dayanışma, koruma, kişilerin ya da grupların himayesi için yapılan tüm faaliyetlerle birlikte özellikle doğal afet mağduriyeti, insandan ve istisnai durumlardan doğan zararlar, fertlerin ve grupların beden ve ruh sağlığı ve insanlık onurunu kapsayan insani ve esas haklarından mahrum kılan mezalimleri telafi etmeye çalışan faaliyetlerdir.”

Başkası için gönüllü olarak bir şeyler yapmayı amaçladığımızda aşağıdaki hususları göz önünde bulundurmalıyız:

- 1- Devlet kanunlarına, sisteme ve uluslararası sözleşmelere muarız olmayan çalışmaların yapıldığı ülke sistemine muhalif olmamak.
- 2- Vatandaşların güvenlik ve selametlerine zarar vermemek.
- 3- İnsani, çevresel ve gelişme ile ilgili hizmetler sunmak.
- 4- Bu işi karşılıksız yapmak.

2. HAYIR KURUMLARININ ORTAYA ÇIKIŞI VE ÇIKIŞ SEBEBİ

2.1. Ortaya Çıkışı

Şüphe yoktur ki , beşer olması ve tabiatı gereği güzel muamelede bulunmaya ve merhamet etmeye meyillidir. İnsanoğlu zorluklarla karşılaştığında bu temiz duyguların etkisiyle hemcinsinin yanında durmaya ve ona yardıma çalışır Bu duygu insanın iç zenginliğinden gelir. Bu sebeple hayır çalışmalarına insani çalışmalar da denmektedir. Hayır çalışmaları çoğu yerde de bu şekilde anılır olmuştur ve bireyler kendi performanslarını bu çalışmalarda her zaman sergilemişlerdir. İnsan, yaşadığı toplumun içinde bu gayreti her zaman gösterir.

Toplum vicdanı geliştikçe ve şiddetli ekonomik ve sosyal sarsıntılara maruz kaldıkça, bireysel hayır çalışmalarının mevcut talebi karşılayamadığı ve arzulanan sonuçları vermediği anlaşılmaktadır. Özellikle ailevi ve sosyal ilişkiler, bu ilişkileri bozan birçok zararlı etkene maruz kalmıştır. Daha fazla verimlilik ve daha faziletli bir gelir elde etmek ve yardımlaşmak için bu çalışmaların birleştirilmesi, toparlanması ve düzenlenmesi düşünülmeye başlamış ve bir sonraki başlıkta inceleyecek olduğumuz bölümde netleşireceğimiz genel sosyal hizmetler yoluyla bu açığı kapatacak hayır kurumları – genel anlamıyla- kurulması fikri ortaya çıkmıştır.

2.2. Dünyada

Tarihe bakıldığında, Mekke’de Abdullah b. Cud’an’ın evinde kurulan Hilfu’l-Füdül’ün, mazlumlara ve mağdurlara yardım etmek için üzerinde anlaşılan ve sözleşilen insanî hayır işlerinin ilklerinden olduğu görülür. Cahiliye toplumunda ise insan, katletme ve düşmanlıktan başka bir şey bilmiyordu. İşte bu anlaşma, (içinde bulunduğu) bu toplumda belli bir sınıfa ait fikri bir düzeyi ve bilinci yansıtıyordu.

Bu durum Peygamber (sav)'in gönderilişinden seneler önceydi. Peygamber (sav)'in bizzat kendisi bu gruba katıldığında, gruptakiler Peygamber (sav)'i çok sevmişlerdi. Efendimiz (sav) bu olayla ilgili şöyle demiştir: **“Abdullah bin Cud’â’nın evinde yapılan yeminleşmede ben de bulundum. Bence o yemin, kırmızı tüylü develere sahip olmaktan daha sevimlidir. Ben ona İslâmiyet devrinde bile çağrılısam icâbet ederim.”**²⁸

Rasulullah (sav)'in peygamberlik verilmezden önce içinde bulunduğu bu teşebbüs, insan odaklı çalışan temel bir ilke üzerinde seyrediyordu. Daha sonra İslam geldiğinde bu ilkeyi köklüleştirmiştir. Yeri geldiğinde ilerde bundan ayrıca bahsedeceğiz

Hayır çalışmaları ve bu çalışmaların organize yapılmasından bahsedildiğinde birçok kimse maalesef dönüp tarihe bakmıyorlar. Oysa organizeli hayır çalışmalarının tarihi 19. yy.a kadar gitmektedir.

İhtiyaç olunan bölgelerde gönüllü iş yapmayı amaçlayan hayır kurumlarının kurulması fikri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Özellikle Avrupa devletleri arasında insanların yaşadıkları savaş bölgelerinde bu oluşumlar gözlemlenmiştir.

Miladi 1863'te kamu yararı için Cenevre Topluluğu kurulması fikri düşünülmeye başlandı. Bu topluluğu 1863 yılında kurma şerefi İsviçre doğumlu Henry Dunant (1828-1918)'a aittir. Henry Dunant, 1864'teki Cenevre Anlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan savaşı, Solferino Hatırası isimli kitabında zikretmektedir. 1863'te de Kızılhaç Birliği kurulmuştur.²⁹

Daha sonra buna benzer örnekler ortaya çıktı. Örneğin; 1869'da İngiltere Londra'da kurulan Yardım Kurumları (Charity Organizations) bunlardan biridir. Bunları fakir halk mahalleleri için kurulan Sosyal Dayanışma Örgütü (Social Settlement Movement) takip etmiştir. Britanya'daki Oxford ve Cambridge

²⁸ el-Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, thk. Mohammed Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kutubu'l-İmiyye, Beyrut 1422 h./2003 c.6 s.596.

²⁹ http://sarc.t.tripod.com/new_page_9.htm

Üniversiteleri de 1884'te aynı fikir üzerine kuruldu. Böylece İngiltere'de ve dünyadaki diğer bazı bölgelerde sayılarının artması fikri yayıldı.³⁰

2.3. İslam Dünyasında

İslami dünyasına gelince; insanlar hayır fikrini hoş karşılayıp benimseyince, İslami hayır kurumları daha önce bahsi geçen bu iki hareketten etkilenecek kurumsal bir yapı ile ortaya çıkmışlardır. Böylece 1878'de Kahire'de ilk İslami Hayır Kurumu kuruldu. Sonra 1931'de Kahire'de ikinci Britanya modeline benzer öncü bölgeler kurulduğu gibi, Kıpti Cemiyeti, Urvetü'l-Vuska Cemiyeti ve ardından İslami Yardım Birliği kuruldu.³¹

Böylece gönüllülük (esasına dayalı) hayır kurumları kurumsal olarak yayıldı. İhtiyaçtan daha fazla hale geldi. İnsan hayatının ayrılmaz bir parçası haline geldi. Öyle ki dünyada kasıtlı ya da kasıtsız -daha iyi bir yaşam için vesilelerin artmasına yönelik ilerleme ve gelişmeye rağmen-sorunlar, krizler, iç savaşlar ve sosyal çatışmalar birçok yerde arttı. Ve maalesef bu durum ülkelerde ciddi fakirlikler ve ölümcül kıtlıklar meydana getirdi. Bilhassa İslam ülkelerinde bu sıkıntılar daha fazla hissedildi.

Şimdi dünyaya bakıldığında maalesef müslüman ülkeler dışında sorunlu bölge, olay ve afet görülmemektedir. Burada bize de İslami hayır kurumları konusundan bahsetmek nasip olmuşken mevzu ile ilgili çalışmalardan dolayı Allah hepimize hayırlı ecirler versin.

³⁰<http://www.kingkhalid.org.sa/Gallery/Text/ViewBooks.aspx?View=Page&PageID=3&PageNo=1&BookID=186&cntrlId=2>; Es-Sekenî, a.g.e. XII, s. 8 .

³¹ a.g.e. XII, s. 8.

2.4. Hayır Kurumlarının Kaynağı İslam'dır

Her ne kadar hayır kurumlarının tarihinden, öncü devletlerin bu kurumları ortaya çıkarışından ve kimi yerlerde naklettiğimiz üzere, günümüz dünyasında bu hayır kurumlarının varlık sebebi olarak zikredilen başkaca hususlardan bahsetmiş olsak da, yine de hayır kurumlarını iyi etüt ederken şunları da bilmemiz gerekir: Bu hayır kurumları İslam'ın ilk dönemlerinden beri eski klasik idarî yapısı üzerinde devam etmektedir. Tabi ki o zamandan beri bu işin başı alemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz (sav)'e kadar dayanmaktadır.

İslam kökeni itibariyle böyle sağlam bir temele dayanmaktadır. İslam dini insanları kullara kulluk etmekten ve sultanların adaletsizliğinden kurtarıp, kulların asıl rabbine kulluk ettirmek ve İslam'ın adaletine (kavuşturmak) için gelmiştir.

Bu, müslümanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma olmadan ve dünya çapında sosyal adalet yayılmadan gerçekleşmez. Ta ki bir müslüman, dünyasından önce dininden ve kalbini inanmış olduğu şeyden saptıracak bir şeyi istemek için gayr-i müslimlere sığınmasın.

İslam, gelişiyile birlikte zekat ve belli oranlarda birtakım vacip olan ve olmayan sadakaları da beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde mazluma yardım etmeyi, zalimi de zulmünden engellemeyi emrederken, komşusu açken kendisinin tok yatmasını bir müslümana hiçbir zaman yakıştırmamıştır.

Ancak ve maalesef zamanımızda bazı müslümanların genel ihtiyaçlarından önce özel ihtiyaçlarını karşılamak için yabancılardan yardım istediğini, kendi ülkesinde ve İslam ülkelerinde olmayan zengin hayat şartlarını yabancı ülkelerde arayıp durduğunu görüyoruz. Bunların hepsi hanif dinimizin öğretilerinden uzaklaşmamıza sebep olmakta ve sonuçta da merhamet duygusu kalplerimizden çekilmekte ve böylece çok acı bir gerçeği tatmaktayız.

Müslümanlar bütün zaman ve zeminlerde İslam'ın öğretilerine ve yönlendirmelerine kendilerini açık tutarak, insanlık vicdanının ihyası ve hayır hizmetleri alanında en ön safta yer tutmuşlardır.

Savaşta da barışta da mazlumların yardımına koşması,yuvasızları barındırması,tehlikede olanları güvenli ortamlara kavuşturması, açları doyurması ve hastalara çare olması gerekenler esasen müslümanlar olmalıdır. İslam'ın güzelliklerini ortaya çıkaracak, gayr-i müslim de olsa yolda kalmışa kalbini İslam'a ısındırma amacıyla yardımcı olacak; düşkünleri, yetimleri, evlat yokluğu çekenleri ve yaşlıları gözetecek asıl kişiler de müslümanların ta kendisidir. İşte bütün bu uygulamalar Peygamberimiz (sav) ve sahabe (ar) zamanında yaygın olarak gerçekleştiriliyordu.

Hayır işinin gerçek öncüleri onlardır. Kimisi hayır faaliyetlerine vakfederek katılırken kimisi de İslam devletinin hazinesine bağış yaparak katılıyordu. Hayır çalışmaları için her vesileyi fırsat biliyorlar ve şu anda şer'i kökeni hakkında konuştuğumuz kurumsal hayır çalışmalarına daha o zamanlardan itibaren öncülük ve temellik teşkil ediyorlar; özellikle zamanımızda olduğu gibi hayır çalışmalarının önemini ortaya çıkarıyor ve müslüman toplumların bu çalışmalara olan ihtiyacını en güzel şekilde açıklamış oluyorlardı.

2.5. Çıkış Sebebi

20.yy'ın ikinci yarısında tüm alanlarda İslam'ın uyanışına ve İslami çalışmalarda devamlı bir gelişmeye şahit olunmuştur. Belki de gelişmenin ve ilerlemenin en çok hissedildiği alanların en başında dînî çalışmalar gelmekteydi. Dînî hizmet çalışmalarının en yaygın olduğu yerler ise çoğunlukla sömürgeleştirilen, açlık ve krizlerle boğuşan İslam aleminin Arabistan ve Afrika kesiminde yer alan ülkeleriydi.. Bu müslüman bölge nüfusu, ülkelerinin her köşesinde zorluklara,baskılara, küresel suçlamalara,iç ve dış savaşlara maruz kalıyorlardı.

Merhamet, yardımlaşma ve dayanışma olgularını yeniden canlandırma ve müslümanlar, Nebi (sav)'in bildirdiği gibi olmaya davet ediliyorlardı. Nitekim Rasulullah (sav) şöyle buyuruyordu: **“Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun**

bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.”³²

Peygamber Efendimizin hadisteki emrine uysaydık ve toplumun hayır kurumlarına olan ihtiyacı üzerinde kafa yorsaydık, İslam ümmetinin kaçırdığı fırsatları tekrar yakalamak için başkalarını örnek almak zorunda kalmayacak ve hedeflerimizi gerçekleştirebilecektik. Çünkü hayır işlerinin menbaı biziz. Ümmetin mutluluk ve refahını sağlamak için hayırlı çalışmalarda Peygamberimizin teşvik ettiği örgün çalışmayı gerçekleştirmeliyiz: “...size birlik olmak gerek, gruplaşmadan sakının..”³³,”...Allah’ın eli birlik olanla beraberdir...”³⁴ “Kişi kendine az, kardeşlerine çoktur.” darb-ı meselinde de anlatılmak istenen budur.

Sonra bu hayır kurumlarının varlığı, toplumlarda yardımlaşmayı ve karşılıklı dayanışmayı anlatan gerçek uygarlığın ve gelişimin nişanelerindedir.

Diğerini gözeten Afrika toplumlarına baktığımızda: Sömürgecilik -hâlen devam ediyor- ve yine sömürünün neden olduğu aşırı fakirliğe şahit oluyoruz. Burada İslam hayır kurumlarına en çok ihtiyaç duyulmasına neden olan sebepleri görüyoruz.

Afrika ülkelerinin çektiği bu sıkıntılar, misyonerlik faaliyetleri ve ahlakı ifsat eden kurumların çoğalması ile mevcut durumun olumsuz bir hale gelmesine sebep olmuştur.

Burada genel olarak İslam, özelde de Afrika toplumunun kendilerini fesatlık yayan kurumlardan ve misyonerlik faaliyetlerinin ardındaki sondan halkını koruyabilmeleri için İslami hayır kurumlarına duyduğu ihtiyacı gösteriyor.

Buna ilaveten, biz müslümanların gönüllü faaliyetler kisvesi altında,içlerinde başka amaç ve büyük niyetleri olan diğerlerini beklemesine ihtiyacımız yoktur. Aksine bu konuda bizim birtakım girişimlerde bulunmamız gerekir. Diğerlerinin plan ve projelerinden ümmetimizi kurtarmıştık. Kendisi için proje yapmayan, şüphe yoktur

³² Buhâri, a.g.e. I, **Edeb**,27; Müslim, a.g.e. I, **birr**, 66 .

³³ et-Tirmizî, Ebû İsb Muhammed b. İsb b. Sevre, **Sünenu’t-Tirmizî**, 2.bs, thk. Ahmed Şâkir/Mohammed Fuâd Abdülbâki, Metbaatu’l Bâbi, Mısır, 1395 h./1975, **Fiten**, 7 .

³⁴ et-Tirmizî, a.g.e. XXXIII **Fiten**, 5.

ki başkasının projesi olur. Hayır işi kültürünün yayılmasında diğer gelişmiş müslüman ülkeler. Biz bunu onlardan daha çok hak ediyoruz. Çünkü bu dinimizin bir parçası, İslami ilkelerden biridir.

Devamını ve hayatımızın bir parçası olana kadar yayılmasını sağlamamız gerekiyor: “ **Kul, kardeşine yardım ettikçe, Allah da kuluna yardımcıdır.**”³⁵

2.6. Özellikleri

İslami hayır kurumları diğer kurumlardan, İslam şeraitinin ilkelerinden ortaya çıkmış olması, önemli özellikleri, hedefledikleri ve birçok farklı özelliği ile ayrılmaktadır. Dolayısıyla zengin bir içeriğe sahiptir. Bu özellikler aşağıdaki gibidir:

a- Kapsamlı olması

İslam dini tamdır, eksiksizdir ve kapsayıcıdır. Ahlaki ve hukuki hayatın ve imani yardımlaşmanın tüm gereksinimlerini karşılayacak özelliktedir. Bu gereksinimler fert bazında ya da toplum bazında olsun, fark etmediği gibi millet, renk ve ırkda da fark etmez.³⁶

Çünkü müslüman yapacağı iyiliği sadece eş ve dostuna yapmaz. Bilakis o iyiliği ve güzelliği, ihtiyacı olan herkese sunar. İyiliğe ihtiyacı olan, uzak ya da yakın olsun, dost ya da düşman olsun, müslüman ya da kafir olsun, insan ya da hayvan olsun fark etmez.

Allah teala şöyle buyurdu: “**Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve (gökte) iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer topluluktan başka bir şey değildir. Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda hepsi Rablerinin huzuruna toplanıp getirilecekler.**”³⁷ Buradaki “Sizin gibi birer topluluktan başka birşey değildir” ifadesi, iyiliğin her şeye şamil olduğunun delilidir.

³⁵ İbn-i Hanbel, Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal eş-Şeybani, **Müsned**, 1. bs, thk. Şueyb Arnavuti, Müessesetu'r-Risâle, Riyad, 1421 h./2001 2 ,274 .

³⁶ el-Mehdî, Muhammed Salih Cevat, **Amelü'l-Hayrî** “Dirâset Târihiyet”, 8/218. Sayı 30, yıl 8,2012. “Sir men Raâ” dergisi.

³⁷ En'am, 6/38 .

Müslümanın yaptığı iyilik, karşılık beklemeden herkese yapılan iyiliktir. Allahu Teala ayette, ”Sana Allah yolunda kimlere ve ne harcayacaklarını sorarlar. De ki: **İnfak edeceğiniz mal anne baba, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmış gariplere verilmelidir. Hayır olarak daha ne yaparsanız Allah muhakkak onu bilir.**”³⁸ buyurmaktadır. Bu ayet de yine, merhametin şümüllü olduğunu gösterir.

Nebi (sav) de bu şümülü şu sözleriyle tekit eder: “**Cennete ancak merhametliler girer, buyurdu. Ashab-ı kiram (ra) dediler: Ya Rasülallah, biz hepimiz merhametliyiz!. Rasül-i Ekrem efendimiz buyurdular:”Merhametiniz insanın yalnız kendine yaptığı değildir; bilakis bütün insanlara karşı yaptığdır.**”³⁹

Yani rahmet sahasının genişliği, hiçbir insanı ayırmayıp içine alacak şekilde kapsayıcıdır.

Eğer öfke Kur’an-ı Kerim’de de bahsedildiği üzere bir toplumu başka bir topluma haksızlık yapmamaya yönlendiriyorsa o zaman duyduğumuz öfke ve düşmanlık bizi başka toplumlara acıtmaktan, iyilik yapmaktan ve yardımcı olmaktan alıkoymamalıdır. Kur’an’da bu anlamda, “**Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adil davranmanızı yasak kılmaz; doğrusu Allah adil olanları sever.**”⁴⁰ buyrulmaktadır.

Mümin, Allah’ın yarattığı her şeye merhamet eden insandır. İnsan yalnız insana iyilik ve merhamet etmez. Onun merhameti konuşamayan hayvana da ulaşır. O, ekin, arazi, karınca ve neslin içinde onun hizmetine sunulan tüm nimetlere merhamet eder. Evde beslenen ve etinden ve yumurtasından yararlandığı kümes hayvanlarına da merhamet eder; kedi ve köpek gibi diğer hayvanlara da merhamet eder.⁴¹

b- Çeşitlilik

İslam hayır işine önem verir. Ve ihtiyacı olanların ihtiyaçlarını karşılamak için birçok yol ve farklı yöntemlere teşvik eder. Grup ve fertlerin ihtiyaçlarını karşılamaya

³⁸ Bakara, 2/215.

³⁹ El-Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî, **El-Müstedrek ala's-Sahihayn**, 1.bs. thk. Mustafâ Abdükadir Atâ, Dâru'l-kutubu'l-İmiyye, Beyrut, 1412 h./1990, **Birr**; c. 4 s. 185 .

⁴⁰ Mümtehin, 60/8.

⁴¹ el-Karadâvi, Yusuf b. Abdullah, **Usûlü'l-Ameli'l-Hayri**, 2.bs, Daru's-Şürûk, 2008, s.35-37.

katkıda bulunan faaliyetlerde maddi veya manevi büyük hayır hizmeti yapmak veya hayırlı bir faaliyette bulunmak isteyen herkese yapabildikleri ölçüde fırsat verir.Örneğin:

- **İyilik Etmek;** insanı mutlu eden, üzgünü teselli eden, fakire şefkatte bulunan, yetimin başını okşayan, başkalarına tevekkül ve güven aşıl原因an yollardan biridir.Bunların hepsini Allah'ın şeriatinde görüyoruz. Allahu Teala şöyle buyurmuştur: **“Ey iman edenler, rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.”**⁴²Hz. Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur: **‘Her bir müslümanın üzerine sadaka vermek vaciptir.’** Sahabeler: Ey Allah'ın Nebisi! Sadaka verecek bir şey bulamaz ise ne yapar? dediler. Nebi (sav):**“Eliyle çalışır hem kendine fayda verir hem de tasadduk eder”** buyurdu. Sahabeler: Çalışmaya güç bulamaz ise ne yapar? dediler. Nebi (sav): **“Şiddetli ihtiyaç sahibine, bunalmış mazluma yardım eder”** buyurdu. Sahabeler: Buna da güç bulamazsa ne yapar? dediler.

Nebi (sav): **“Maruf işlesin, münker işlemesin. Bu da o kimse için bir sadakadır”** buyurdu.”⁴³

- **İhtiyaç Karşılama:** Sahip olunan maldan ihtiyaç sahiplerine vermekle, onları infak etmekle ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçları karşılanır. Geri almak üzere borç vererek de yardımcı olunabilir. Daha sonra üzerinde anlaşılan süre içerisinde ve borçlular için ödemeyi kolaylaştırarak, kendi kazançlarının meyvesinden iade etmeleri sağlanır. Bir adam Efendimiz (sav)'e gelir ve şöyle der: Ya Rasulallah! Allah indinde en sevgili insan kimdir? Bunun üzerine Rasullullah şöyle buyurur:**“Allah'ın en sevdiği insan, insanlara en faydalı olandır. Allah'ın en sevdiği amel, müslümanı mutlu eden,ondan üzüntüyü gideren, borcunu ödeyen, açlığını gideren şeydir. Bana ihtiyaç içindeki bir kardeşine yardım etmen, bu mescitte (Mescid-i Nebevi) bir aylık bir itikafa girmenden daha sevimli gelir. Kim kardeşinden nefretini ve kinini esirger ise, Allah da onun hatasını örter. Kim gücü yettiği halde sinirini yutarsa, Allah kıyamet günü onun içinde bir umut kılar. Kim kardeşinin ihtiyacı**

⁴² Hacc, 22/77.

⁴³ Buhâri, Edeb, 33 .

görülene kadar ona yardımcı olursa, Allah onun ayaklarını, ayakların kaydığı vakitte sabit kılar.”

c- Devamlılık

İslami hayır kurumlarının en önemli özelliklerindedir. Çünkü müslümanlar için hayır işi durumdan duruma göre değişiklik göstermez, kesintiye uğramaz. Aynı şekilde süreli veya süresiz olsun farzların her halükârda eda edilmesi gerekir. Örneğin zekat her yıl veya hasat zamanı yerine getirilmesi gereken bir farzdır. Bu yükümlülük ayette şöyle açıklanmaktadır: **“Ürün verdiğinde ürününden yiyin ve hasad günü de hakkını verin; israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.”**⁴⁴Yine Ramazan ayında oruç tutuluyorsa, varlıklı kimsenin yoksul akrabasına verdiği nafaka gibi süresiz olan bu farzın eda edilmesi gerekir. Sıla-i rahim ve yakın akrabasının hakları da bu cümledendir. Aç komşunun karnının doyurulması gerekir. Nebi (sav): **“Komşusunun aç olduğunu bile bile tok yatan kimse gerçekten iman etmiş olamaz.”**⁴⁵

Misafire ikramda bulunmak, sıkıntıda olanın sıkıntısını gidermek, yabancıya yardım etmek,yedirmek, içirmek vb. gibi sosyal hayatta devamlı olabilen hayırlı ameller müstehabdır.

d- Çalışmada Kalite ve Öz güven:

Kurumsal hayır hizmetlerinin çalışmada gerektirdiği çalışma kalitesi apayrı bir şeydir. Bu gibi çalışmalar ferdiyet yerine birliktelik ve yardımlaşma ilkesini içerir. Bu da çalışmayı kamil ve güzel kılar.Böylece kurum bünyesinde bir olgunlaşma ve yaratıcılık havası eser. Takip eden süreçte kurum bazında göreceli bir istikrar oluşur.

Bu süreçte kurum ortaya çıkan sorunlarla baş etme ve özgünlük kabiliyetini kazanır.Kurum söz konusu bu özelliklerini, çalışanlarıyla birlikte durduğu değerler ve ilkeler zemininde ilerleyen çalışanların insan ilişkileri, iş ilişkileri, yaşantıları ve icraatlarıyla korur. Kurum bundan sonra da hedeflerini açıklayabilir, gerçekleştireceği projeleriyle ve kurumun önünü açacak olan kurum bünyesindeki

⁴⁴ En'am, 6/141 .

⁴⁵ Et-Taberani, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Mutayr eş-Şâmi el-Lahmi, **el-Mucemu'l-kebir**, c.12 s.154; El-Hâkim, a.g.e. XXXIX, **Birr** c. 4 s.184.

programlarıyla hukuki vasfını kazanabilir ve dışarı açılma politikası uygulayabilir. Zira Nebi (sav), “ **Kim işini en iyi şekilde yaparsa, şüphesiz Allah onu çok sever.**”⁴⁶ buyurmaktadır.

e- Kurumun tüzel kişiliğinin oluşturulması

Kurum, şahıslardan ve belli amaçlar için bağışlanan mallardan oluşur. Elinde bulunan mallar nedeniyle kurum, artık mali hukuku ilgilendiren bir boyut kazanırken aynı zamanda bu hukuki boyut kurumu kuranların hukukuyla birbirine karışmamalı-karıştırılmamalıdır . Çünkü kurum, ortaya çıkışıyla birlikte kendi hukuki statüsünü ve sorumluluklarını yüklenmiştir. Bundan sonra kurum (birtakım vesilelerle) mal edinebilir, uygulama yapabilir,işlerini yöneten ve kurum adına konuşan bir heyet kurabilir, bu heyet başkalarıyla muhataplığında hukuki sıfatıyla konuşabilir ve böylece bu yeni oluşumun tüzel kişiliği ortaya konulmuş olur.⁴⁷

Sayıdığımız tüm bu özellikler sadece denizden bir damladır.İslami hayır kurumlarının özellikleri saymakla bitmez. Bu özellikler,insan hayatında uygulamalı örneklerin en mükemmeline sahip olan, asil İslam hukukundan neşet eder.

2.7. Ana Unsurlar

İslami hayır kurumları hakkında düşünürken saydığımız özellikleriyle birlikte olayı düşünen bir kimse, kurumsal ya da örgün hayır hizmetlerinin önemini daha iyi anlayacaktır. Çünkü bireysel anlamdaki çalışmalar çığa yükselterek daha büyük bir boyuta yani kurumsal çalışma boyutuna yükselecektir. Aynı zamanda çalışma kapalıktan kurtularak açık bir çalışmaya dönüşecek; sınırlı imkanlar daha çok çeşitteki imkanlara ulaşacak; daha çok etki alanına kavuşacak ve sıradan bir kurum olmaktan çıkarak kanuni yöne sahip bir kurum olacaktır.

Herhangi bir alanda kurumsal bir işe başlamak için mutlaka temel unsurların ve özelliklerin sağlanması gerekir. Bunlardan en önemlileri disiplinli bir

⁴⁶ Ebu Ya'la, **Müsned**, c.7 s.349; Taberani, **Evsat**, a.g.e. XLV, c.1 s.275.

⁴⁷ El-Kesiri, Talib b. Ömer; **a.g.e. XIV** s.73.

açıklık, olgunluk, azim ve Allah'a tevekkül, belli bir düşünce alt yapısı ve kurumsal çalışmada gerekli yaratıcılık yeteneğidir.

Aynı şekilde bu sıraladığımız önemli özellikler, kurum yoluna devam ettiği sürece yeni özellikler katarak zenginleştirilmelidir. Kurum emin adımlarla yoluna devam ederken kuruma kazandırılacak yeni özellikleri de şöyle sıralayabiliriz:

- I. Kurumun kuruluş sebebi olan düşünce gayet açık olmalıdır. Eğer kurumun üzerinde yükseldiği ana fikir yeterince açık değilse, bu kurum yapısının gelişigüzel olduğu anlamına gelir.
- II. Kurumun hukuki meşruiyeti ve şartlarına uygun olarak faaliyetlere başlamak için yasal ruhsatın alınması gerekir.
- III. Bu işe kendini adanmış, hevesli, liyakatli, nitelikli ve saygın liderlik bünyede bulunmalıdır.
- IV. Tasarruf özgürlüğü ile birlikte, devamlı ve çeşitli finans kaynaklarından yeterli miktarda sermaye varlığının temini ve hızlı bir muhasebe ve mali düzen sağlanmalıdır.
- V. Kurum; rakiplerin, çalışanların ve üyelerin gözünde haklı bir ün ve isme sahip olmalıdır.
- VI. Kurumun herhangi bir dış müdahalenin etkisi altında kalmadan kendi kararlarını alabilme, hedeflerini gerçekleştirebilme, zorluklarla başa çıkabilme ve başkalarının kendisine ayak uydurmasını sağlama kudreti gösterebilmesi gerekir.
- VII. Yeterli sayıda ikna edici, gayretli ve yetenekli kalifiye elemanı bünyeye katmalıdır.
- VIII. Kurum; amaçları ile paralel ve ilgili taraflar için üzerinde anlaşılmış, belgelendirilmiş, yazılı, açık ve belirli bir iş düzeni ve programa sahip olmalıdır.
- IX. Kurum ve işbirliği yapacağı diğer kuruluşlar arasında, üzerinde anlaşılmış, yazılı, belgelendirilmiş, açık ve belirli plan ve programların olması çok önemlidir.
- X. Planlama ve uygulama düzenini takip edecek devamlı bir takvim, kontrol ve takip sisteminin varlığı elzemdir.⁴⁸

⁴⁸ Atiyye, Muhammed Nâci, **Binau'l-Müessesesi Fi'l-Münezzemati'l-Hayriyye El-Vaki' ve Afaki't-Tatvir**, a.g.e. X, s.11-12.

Dr. Muhammed Naci Atiyye'nin kitabında sıraladığı bu unsurlar, daha önce de zikrettiğimiz sebepler nedeniyle ciddi öneme sahiptir. Çünkü bu unsurlar hayır kurumlarında iyi bir idarenin nasıl olacağını anlatmaktadır. Zira bu alanda çalışanların çoğu yeterli, iyi bir idareden yoksundurlar. Bu, yabancı ülkelerin yararlandığı ancak iyi bir idareden yoksun olanların beşeri bilimlerdeki ihmalinin nedenidir. Yabancı ülkelerde bu alandaki başarı, ellerindeki toplumsal potansiyel kaynaklanmaktadır.

3. HAYIR ÇALIŞMALARININ GENEL VE KURUMSAL MEŞRUIYETİ

Giriş

İslam dini bütün insanların mutluluğu için gelmiştir. İslam dini insanın hayatta ihtiyaç duyduğu ve tasarrufta bulunduğu her şeyle ilgilenir. İslam hayır işine teşvik eder ve sevdendir. Müslümana hayatı emanet olarak verilmiştir. İşte bundan dolayı Müslüman bireyin muhtaçlara yönelttiği etkin bir faydası vardır. Bu anlamda olmak üzere Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: **“Ademoğlu ölünce yalnız üç kişinin amel defteri kapanmaz: Geride sadaka-i cariyeye bırakanın, hayırlı bir evlat(ruhu için dua edip hayır hasenat yapan bir evlat) bırakanın, geride faydalanılacak bir ilim bırakanın.”**⁴⁹ **“Müminin öldükten sonra amel defterine yazılacak şeyler: Neşredilmiş ilim, salih evlat, miras olarak bırakılan mushaf veya inşa edilen bir mescid, yolda kalmışlar için yapılan bir ev, akan bir nehir, sağlığında ve ölümünde malından çıkan sadaka.”**⁵⁰

Allahu Teala'nın kullarına koyduğu yasalara (hükümlere) gelince.... Bunlar rabbani bir tüzük üzere olup, canlar bunlarla can bulur; akıllar bunlarla aydınlanır; bütün bir ümmetin hayatındaki işler bunlarla düzene kavuşur; birey ve toplum bunlarla yücelir; insanlığın üzerine adaletin ışığı ancak bunlarla düşer ve insanları doğru yola eriştirecek hükümler de bu hükümlerdir.

Su, her şeye hayat verdiği için İslam şeriatı da bir su kaynağına benzetilmiştir. İşte İslam da böylece akıl ve bedenlere hayat verirken aynı zamanda dünya ve ahretin de teminatı olur. Yeryüzünde nur ve hidayet içinde gezdirir. İsimleri kutlu olan Mevla, bu büyük İslam nimetini, bize ihsan ettiğini buyruğunda şöylece

⁴⁹ Müslim, **Vasiyye**, 14.

⁵⁰ İbn Mâce, Muhammed bin Yezîd el-Kazvîni, **es-Sünen**, thk. Mohammed Fuâd Abdulbâki, Dâru İhyâ'u'l-Kutubu'l-Arabi, ty. **Mukadime** 20.

açıklar: **“Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.”**⁵¹

İslam dini bütün mahlukat için en büyük nimet olup, Peygamberini de alemlere rahmet olarak göndermiştir. Nitekim ayette, **“Biz seni, ancak alemlere rahmet olmak üzere gönderdik.”**⁵² buyrulmaktadır. İslam dini halihazırda ve gelecekte müminlerin maslahatına olan şeyleri gerçekleştirir, mefsedeti de savuşturur. Çünkü insanoğlunun huzuru ve ulaşacağı İslam nimeti, maslahatın temini ve mefsedetin ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşecek; bu iki temel dinamik diğer hükümlerin bütününe yön verecektir. Bununla ilgili ilim ehli şöyle demektedir: “Şeriat, maslahatı kazanmak ve bozuk olan her şeyi de ortadan kaldırma ilkesinin üzerine kuruludur.”⁵³

Bunun için İslam dünya işini düzenleyen; insana maslahatına olan şeylerle hükmedip mefsedetten men eden ve doğru yola ileten, evrensel bir dindir.

İşte İslam şeriatinin dile getirdiğimiz bu hedeflerini anlatan deliller akli ve nakli olarak iki kısım olup bunlar İslami hayır kurumlarının çalışma prensiplerine de kaynaklık edeceklerdir. Bunları bazı başlıklar altında anlatacağız.

3.1. Genel

Kur'an'da ve hadislerde kurumsal hayır işlerinin meşruiyetine dair pek çok delil vardır. Bu delillerin kimi açık bir şekilde anlaşılmaktadır; kimisi ise kapalı bir anlama sahiptir. Bu deliller hayır işi yapmayı övmüş, teşvik etmiş; engelleyeni ve yayılmasını önleyeni yermiştir. Bu deliller başlık başlık şöyledir:

- a- **Hayırlı bir faaliyette bulunmaya davet ve hayırda hızlı davranmak:** Bu Kur'an'da açık bir şekilde geçer: **“Ve onlar vereceklerini verirler. Onlar, Rab'lerine geri dönenler (ulaşanlar) olduğundan onların kalpleri titrer. İşte onlar**

⁵¹ Mâide, 3/5.

⁵² Enbiya, 21/107.

⁵³ eş-Şâtibî, İbrahim b. Musa b. Muhammed eş-Şâtibî **El-Muvâfakât**, 1.bs. thk. Abû Ubeyde Meşhûr b. Husein, Dâru ibn Affên, 1417 h./1997, c.2 s. 37.

hayır işlerine koşuşurlar ve onlar hayır için önde giderler.”⁵⁴Allahu teala şöyle buyurur: **“Hayırda bulunun. Umulur ki kurtuluşa eresiniz.”**⁵⁵Bu ayet İmam Sa’lebi’nin(ra) tefsirinde⁵⁶ ifade ettiği gibi hayır çeşitlerinden genel olanına işaret etmektedir.

b- Allah rızası için müminleri infak etmeye çağırmak ve hayır işlemeyi övmek:

Bazı ayetlerde ehl-i imanın ahlakından ve Rahman’ın kullarının vasıflarından biri olan hayır faaliyetlerinin tüm ayrıntılarıyla ve hassas noktalarıyla idrak edilmesi isteniyor.Bu hususu anlatan ayetlerden birinde Allahu Teala şöyle buyurmaktadır: **“Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak ve takva sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın. Onlar ki; bollukta ve darlıkta infak ederler, öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını bağışlarlar. Allah, ihsan edenleri sever.”**⁵⁷

İslam’da ihsan kavramı geniş bir alana sahiptir.Çok çeşitleri olan ihsan, bazı sorumluluklara da ışık tutar. İhsan vasfı taşıyan birçok davranış toplumun yaralarına merhem olur. Saygın bir yaşam için gerekli olan malın rolünü ortaya çıkarır.

c- Hayır işlemek ve hayır konuşmak: Allahu Teala hayır işlemeyi emrederken şöyle buyurmuştur: **“ ..Hayır işi yapın. Umulur ki felaha erersiniz.”**⁵⁸Yine hayır işi yapana bunun ecri ve sevabı vaat edilmiştir: **“Hayra ait ne yaparlarsa mutlaka mükâfatını görecekler ve Allah, kendisinden sakınanları pek iyi bilir.”**⁵⁹ **“Hayır için ne verirsiniz size karşılığı eksiksizce verilir ve siz haksızlığa uğratılmazsınız.”**⁶⁰

Sahih hadislerden birinde şöyle haber yerilmiştir: **Ebu Hureyre (ra)’den rivayetle Nebi (sa) şöyle buyurdu: "Kulların sabahladığı her bir günde**

⁵⁴ Müminun, 23/60-61.

⁵⁵ Hacc, 22/77.

⁵⁶ es-Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf, **el-Cevâhirü'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'ân**, thk. Mohammed Ali Muavved/ Âdil Ahmed, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, 1418 h. c. 4 s. 138.

⁵⁷ Âli İmran, 3/134.

⁵⁸ Hacc, 22/77.

⁵⁹ Âli İmrân, 3/115.

⁶⁰ Bakara, 2/272.

muhakkak iki melek iner. Birisi, 'Allah'ım! Malını infak edene halef ver (yerini doldur)' der. Diğeri de: 'Allah'ım! Malını vermeyene telef ver (malını yok et)' der."⁶¹

Bu hadisle infak etmekle birlikte cimrilik fiillerinin durumları belirtilmiş; infak etmek hayır işleyene her gün bir meleğin dua ettiği söylenerek teşvik edilmiştir.

- d- **Hayırda yarışmak:** Fiilî hayrı, kavli hayrı ve fiilî hayırda hızlı olmayı emredip hayrı engelleyeni yerdikten sonra Allahu Teala kullarını hayır ve hasenatta yarışmaya teşvik etmiştir: “O halde hayırlara koşuşun ; hepinizin dönüşü ancak Allah'adır. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylerden size O haber verecektir.”⁶²

Ebu Hureyre (ra)'den bir rivayette: “**Ey Allah'ın elçisi, içimizdeki zenginler sevapları alıp götürüyorlar.Bizim namaz kıldığımız gibi onlar da namaz kılıyorlar.Bizim oruç tuttuğumuz gibi onlar da oruç tutuyorlar.Ancak onların bizden fazla olarak, malları var, mallarını sadaka veriyorlar ve bizden daha çok sevap kazanıyorlar. Size bir şey haber vereyim mi? dedi ve ekledi: Dediğimi yaptığımız takdirde sizi sevapta geçenlere yetişirsiniz, sizden sonrakilerden kimse de size yetişemez ve içinde bulunduğunuz toplulukta en hayırlı topluluk olursunuz. Ancak onlarda sizin yaptığımız bu tesbihleri yaparlarsa size yetişebilirler. Her namazın peşinden otuz üç kez tesbih (sübhânellah), otuz üç kez tahmid (elhamdülillah) ve otuz üç kez tekbir (Allahü Ekber) getirirsiniz.**”⁶³(müttefekun aleyh).

- e- **Hayra teşvik etmek:** Hiçbir aç kimse kalmayınca kadar düşkünleri doyurmak, çevredeki insanları yedirip içirmek hakkında Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “**Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayamı! İşte o, yetimi itip kakar;yoksulları doyurmaya teşvik etmez.**”⁶⁴Cehenneme girecek olan bir kafirin durumu için de Allahu Teala şöyle buyurmuştur: “**Çünkü o, yüce Allah'a inanmazdı ve yoksulu**

⁶¹ Buhâri, **Zekat**, 27. A.g.e. I.

⁶² Mâide, 5/48.

⁶³ Buhari, **Ezan**, 155, Müslim, **Mesâcid**, 142.a.g.e. I.

⁶⁴ Maun, 107/1-3.

doymayı teşvik etmezdi.”⁶⁵ Bir ayette cahiliye toplumundan bu farzı terk edip İslam’ı reddedenler hakkında, **“Hayır yetime karşı cömert davranmıyorsunuz. Yoksula yedirmek için birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.”⁶⁶** buyrulmuştur. Burada İslam, fakirleri doyurma farzasının yanında, fakirleri doymaya teşvik etmeyi(yedirip, giydirerek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamayı)de ekledi.

⁶⁵ Hâkka, 69/33,34.

⁶⁶ Fecr, 89/17,18.

3.2. KURUMSAL

Giriş

İslam dininin gözettiği birtakım büyük hedefler ve yapılmasını zorunlu gördüğü hususlar vardır. İslam'ı kapsamlı kılan, esnek kılan, bütün zaman ve mekana uyumlu kılan derinlik işte bu hususlarda saklıdır. Hayır ve hayrı işlemek özünde doğru olduğundan dolayı olgunluk vasfı taşıyan bütün toplumlar bu iki değeri üstün tutmuşlardır. Bu bütün semavi dinler ve felsefelerde de böyledir. Yani insanlar hakkı bilsinler ve hakka sarılsınlar. Hayrı sevsinler ve işlesinler. Böylece de mutlu toplumlar ortaya çıksın; insanlar sürekli bir refah ve güvene kavuşsunlar. Kendi aralarında yardımlaşma ve dayanışma ruhunu iyice hissetsinler. Nihayet insanlarda hayra toplumsal katılım kültürü yaygınlaşsın...

Kurumsal faaliyetlerden olan bu tür bir faaliyet –günümüzdeki idari şekliyle- İslam'ın ilk dönemlerinde mevcut değildi. O dönemde bazı fiil ve sözlerden ibaretti. Kurumsal hayır işi konusunun şer'i temellendirmesini yapacağımız esnada da ifade edeceğimiz gibi, kurumsal hayır işi İslam şeriatında vardır. Ve hatta İslam Devleti genişlerken, bununla amel edilmiş ve hayır kurumlarının edindiği prensipler dünyanın dört bir yanına uzanmıştır. Bununla birlikte bazı ilim ehli –sayıları azdır- bu yüce kurumsal hayır işinin meşruiyetinden şüphe ettiklerini ifade etmişlerdir! Hatta bazıları meşruiyet tartışmasından da öteye gitmiştir! Kendi içlerindeki şüpheleri, meşhur bir hadisten çıkarım yapıp, imamın yönetici olduğunu ve yalnızca onun yönettiklerinden mesul olduğunu iddia etmişlerdir.

Bunların görüşlerine delil kıldıkları hadis ya da hadislerden anladıklarına göre ümmetin işleri ile yalnızca imamın(halifenin) ilgilenebileceği ifade ediliyor. Buna göre ümmetin işleri ile ilgili bir başkasının girişimde bulunması caiz değildir. Çünkü bu yalnızca imama mahsustur! Bunlar hadis metnini makaslamakla birlikte, siyakına değinmeden metni tam olarak serdetmemişlerdir. Burada onlara bir reddiye yazma derdinde değilim; aksine konuyu temellendirmeyi ve kurumsal hayır işini ve günümüzdeki İslami hayır kurumlarını açıklamayı hedefliyorum. Bunlar ümmet için bir zorunluluk halini almıştır. Şartlar müsaade ederse, engeller giderilecektir.

Özellikle İslam dünyasının, iç ve dış savaşların ortaya çıkardığı çeşitli nedenlerle İslam ehlinin adını karalamaya çalışan düşman ve küfrün güçleri tarafından acı çektiği bugünlerde, onlar bu kurumsal hayır işinin dinde olmayan yeni bir icat olduğunu iddia ediyorlar...

İslam dini sevgi ve barışa, yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı bir dindir. Birlik içinde olmak, toplumsal hayır işine teşvik eden nass ve delillerden doğmaktadır. Bu nasslar hayır yolunda yardımlaşmayı ve insanlara yararlı olmayı sevdirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçer: “**İyilikte ve takvada yardımlaşın...**”⁶⁷ Hz. Nebi (sav) de şöyle buyurmuştur: “**Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.**”⁶⁸

Böylece emri bil ma'ruf ve nehyi anil münker, hakka yardıma teşvik başlamıştır. Bu konuda Allahu Teala şöyle buyurmaktadır: “**İçinizden öyle bir topluluk bulunmalı ki, hayra çağırın, iyiliği teşvik etsin, kötülükten sakındırsın. İşte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir.**”⁶⁹İbn Kesir (ra) tefsirinde bu ayet için şöyle der: “**Bu ayette kastedilen; bu ümmetten herkese gücü oranında vacip olsa da, bu iş için görevli bir grubun bulunmasıdır.**”⁷⁰Burada kastedilen hayır, kavli-fiili tüm çeşitleri içerir. İnfak, hayrı insanlara ulaştırma ve insanlara hayırlı hizmetler sunmak da bunlardandır.

Bir sahih hadiste müslümanlar arasında İslam kardeşliği kavramı geçmektedir. Abdullah bin Ömer(ra)'den rivayetle, Efendimiz (sa) şöyle buyurdu: “**Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez ve onu zalime teslim etmez. Kim kardeşinin yardımında bulunursa Allah da (c.c) ona yardım eder. Kim bir müslümanın sıkıntısını giderirse Allah da [c.c] onun kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir müslümanın ayıbını örterse Allah da [c.c]**

⁶⁷ Mâide, 4/2.

⁶⁸ -Buhari, **Edeb**, 27, Müslim, **Birr**, 66. A.g.e. l.

⁶⁹ Âli İmrân, 3/104.

⁷⁰ İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, 1.bs. thk. Mohammed Husein Şemseddin, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1419 h. c.2 s.78 .

kıyamet gününde onun ayıplarını örter.”⁷¹ Bu hadis ile Efendimiz (sav), hayır kurumlarının faaliyetleri hakkında ip uçları vermektedir diyebiliriz. Bu da bu işin meşruiyetini göstermektedir.

3.3. Organizasyon

Birinci Delil: Zekatı toplayan memurlara ait zekat payının meşruiyeti ile ilgili ayet-i kerimede Allahu Teala şöyle buyurmaktadır: **“Muhakkak ki; sadaka, Allah’tan bir farz olarak fakirler ve miskinler (yoksullar) ve memurlar (zekât toplayıcılar) içindir.”⁷²**Burada bazı memurların(muhasib, vali,bekçi vb.) gerçekleştirdiği idari bir işin olduğunu ve hükümdarın onları zekat işleri dairesi ya da zekat evi diye isimlendirebileceğimiz bu önemli vazifelerle görevlendirdiğini anlıyoruz.Bu günümüzde de mevcuttur. Bu uygulama da kurumsal hayır işinin meşruiyetine bir delildir.⁷³

İkinci Delil: Nebi (sav)’in zekatın mescidde toplanmasına izin vermesi, takibini yapması için bazı sahabeleri görevlendirmesi ve sonra bunların dağıtımını yine mescitte yapması, İslami hayır kurumlarının uygulamaya konulmasında açık bir delil ve hayır işinin temellerinden biridir.

Üçüncü Delil: Şeriatın özel ihtiyaç sahiplerine ve fakirlere gösterdiği hassasiyet, İslami hayır kurumlarının varlığının bir ifadesidir. Ebu Hureyre (ra)’den rivayetle, Nebi (sav) şöyle buyurmuştur: **“Fakiri ve dolu koruyup gözeten, Allah yolunda cihat eden ya da gündüzleri oruç tutup, geceleri namaz kılan gibidir.”⁷⁴**Bu hadis İslami hayır kurumlarının gerçekleştirdiği faaliyetlerin bir kısmını bize anlatmaktadır.

⁷¹Buhâri, **Mezâlim**, 4 ; Müslim, **Birr**, 59.

⁷² Tevbe, 9/60.

⁷³ El-Kesiri, Talib b.Ömer, **a.g.e. XIV**, s.43-45.

⁷⁴ Buhari, **Nafakât** ,1; Müslim, **Zühd**, 41.

Dinin, bu güzel davranışlara teşvik etmesi aynı zamanda hayır işlerini güzel yapanların en büyük sevabı alacağına dair bir delildir. Çünkü rivayetlerde de geçtiği üzere, devamlı olan, daimi bir ameldir: “ **Dinlenmeden namaz kılan, iftar etmeden oruç tutan gibi.**”⁷⁵

Allah Rasulü (sav) bu ikisine özen gösterenin değerini, kimsenin hayal dahi edemeyeceği bir seviyeye yükseltmiştir. Hangi sevap ya da ecir bundan daha değerli olabilir ki?!

Dördüncü Delil:Nebi (sav) döneminde, kendisine gelen bedevilerin kendi bölgelerinde karşı karşıya kaldıkları kriz ve felaketler için başlatılan bir yardım çalışması yapılmıştır. Sahih-i Müslim’de: “ **Cerir (ra)’den rivayetle,”Bir gün erken vakitlerde Resûlullâh (sav)in huzûrunda idik. O esnâda Mudar kabilesinden, kaplan derisine benzeyen alaca çizgili elbise ve abalarını delerek başlarından geçirmiş, neredeyse çıplak vaziyette olan, kılıçlarını kuşanmış bir topluluk çıkageldi. Onları bu derece fakir görünce Efendimiz’in yüzünün rengi değişti. Hemen eve girdi. Sonra da çıkıp Bilâl’e ezân okumasını emretti, o da okudu. Sonra Bilâl kâmet getirdi ve Efendimiz namaz kıldırdı. Akabinde bir hutbe îrâd ederek şu âyet-i kerîmeyi okudu:«Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok kadın ve erkek meydana getiren Rabbiniz’e hürmetsizlikten sakının. Allâh şüphesiz hepinizi görüp gözetmektedir.» (Nisâ 4/1) Sonra da Haşr sûresinde geçen şu âyeti okudu:«Ey îmân edenler! Allâh’tan korkun, herkes yarın için ne hazırladığına baksın!» (Haşr 59/18) Daha sonra:«Her bir fert altınından, gümüşünden, elbisesinden, bir ölçek bile olsa buğdayından, hurmasından sadaka versin. Hatta yarım hurma bile olsa sadaka versin!» buyurdu.Bunun üzerine Ensâr’dan bir adam, ağırlığından dolayı neredeyse kaldırmaktan âciz kaldığı, hatta kaldıramadığı bir torba getirdi. Ahâlî birbiri peşine sökün edip sıraya girmişti. Sonunda yiyecek ve giyecekten iki yığın oluştuğunu gördüm. Baktım ki Resûl-i Ekrem Efendimiz’in yüzü gülüyor, sanki altın gibi parlıyordu. Ve şöyle buyurdu: ‘Kim güzel bir**

⁷⁵ İbn Hacer, Ebu'l Fazl Şihabuddin Ahmed bin Ali bin Muhammed el-Askalânî, **Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahîhi'l-Buhâri**, thk. Mohammed Fuâd Abdulbâki, Daru'l- Marifa, Beyrut, 1379 h. Nafakât, 5038.

sünnet çıkarırsa hem o çıkardığı güzel sünnetin seva-bını, hem de o güzel sünneti işleyenlerin sevabını kazanır. Bununla beraber o sünneti işleyenlerin sevabından da hiçbir şey eksilmez. Kim kötü bir sünnet çıkarırsa hem o çıkardığı kötü sünnetin güna-hını, hem de onu işleyenlerin günahını yüklenir. Bununla beraber diğerlerinin günahından da hiçbir şey eksilmez.”⁷⁶

Bu hadis-i şerif, savaş, doğal felaket vs neticesinde sığınma ve felaket bölgelerinde hayır kurumlarının gerçekleştirebileceği yardım faaliyetlerine örnek olup, kurumsal hayır işlerinin temeline işaret etmektedir. Bu yardım faaliyetlerinin neler olabileceğine dair hususlara ilerdeki konularda değineceğiz.

Beşinci Delil:Hz Ömer (ra) döneminde , hicri 18. yılda bir kıtlık vaki olduğunda İslam Devleti'ne tabi olan bölgelerin valilerinin ve komutanlarının öncülüğünde yapılacak bir yardım kampanyasını başlatmak üzere vali ve komutanlara, Ömer (ra) meşhur, “**Yetişin! Yetişin! Yetişin!**” ifadesiyle başlayan mektubunu göndermişti. Ardından da yardım kabileleri Medine-i Münevvere'yi dört bir yandan sarmıştı. Bu da İslami hayır kurumlarının meşruiyetine delalet etmektedir.

Altıncı Delil:Nebi (sav)'in yapıp ettikleri, Hz. Ömer (ra)'ın ve sonrakilerin yapıp ettikleri ümmet için bir başlangıç olarak addedilir. Öyle ki , müslümanlar arasında daima olması gerekli olan dayanışma ve yardımlaşmaya delalet eden bu gibi fiillerin benzerleri gerçekleşebilsin. Ve dahi kalplerinin İslam'a ısınması için gayri müslimlerin de...

Yedinci Delil:Müminlerin emiri Ömer (ra) devlet yönetimini belli bir düzene oturtan çalışmalar yapmış ve bu çalışmalar İslam devlet yönetimine temellik teşkil etmişti. Eğer böyle olmasaydı, sonu olmayan bir korku içinde olurduk. O , müslümanların beytü'l-malini kuran Hz. Ebu Bekir'in danışmanı ve veziri idi.Ancak Ebu Bekir bu iş için bir bakanlık,bir divan tahsis etmedi. Daha sonra Hz. Ömer geldi ve beytü'l-mali en iyi şekilde düzenledi ve bu işe ait divanlar tahsis etti.⁷⁷

Tüm bunlar, idari işlerin yürütülmesini kolaylaştırmak içindir. Hikmet müminin yitiğidir; onu nerde bulursa, alır. Daha sonra Ömer b. Abdülaziz geldi ve

⁷⁶ Müslim, **Zekat**, 70.

⁷⁷ İbn Esir, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdulvahid eş-Şeybani el- Cezerî, **el-Kâmil' fi't-Târih**, 1.bs. thk. Ömer Absdussalâm Tedmuri, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 1417 h./ 1997c.2 s.435.

idareci, düşünce adamı atalarının izinden yürüdü. İstilam makbuzları ayarladı ve öşür divanı olarak bilinen zekat mallarını kaydeden özel bir divan kurdu.⁷⁸

Tüm bu deliller, kurumsal hayır işinin bugün ortaya çıkan bir şey olmadığını gösteriyor. Aksine hanif dinimizde bunun temeli vardır. Ve müslümanlar bu büyük ecri ve fazileti kazanmış olmak için ilk sıradadır.

Sekizinci Delil: Birtakım idarî düzenlemelerle, hayır kurumlarının varlığını hedefine ulaştırmak , toplumu barış ve refah içinde yaşatmak için çeşitli uygulamalar yapmak İslam şeraitinin amaçları arasındadır.Bu hareket şekli, bu haliyle istenen amaçlara ulaşmak için, meşru araçlardan biridir. Bu amaç İslami ve insani kardeşlik, dayanışma ve yardımlaşma görevini yerine getirmede şeriatın amacını gerçekleştirmekten başka bir şey değildir. Bu araçlar amaca ne kadar çok ulaştırırsa, şeraite muhalif olmadıkları sürece onlara olan teveccüh de o kadar artar. İnsanların mallarını çoğaltmak ve zenginleşmek amacıyla toplamak gibi harici bir sonuç da buradan pekala çıkarılabilir. Ancak şüphe yok ki bizim konumuzdaki amacımız da bu değildir. Zira bu, şer'an caiz değildir.

⁷⁸ El-Mâverdi, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, **El-Ahkâmü's-Sultâniyye**, Dâru'l-Hadis, Kahire, s.199.

4. Çalışma Alanları

İslami hayır kurumlarının çalışma alanları üzerinde kafa yoran birisi burada birçok faaliyet kolu olduğunu ortaya çıkarabilir. Ancak bu faaliyet kolları çoğunlukla aşağıda gelecek olan faaliyet kolları olarak göze çarpar.

Şu da bilinmelidir ki biz burada hayır işlerinin faziletlerini ele almayacağız. Zaten bunların her biri bir hayır işi olarak İslam'ın yapılmasını teşvik ettiği faaliyet alanlarıdır. Biz bunları başka başlıklar altında dile getirmiş olduğumuzdan dolayı kurumların bu bağlamda ifa ettikleri görev alanlarının ne olduğuna sadece küçük dokunuşlarla yetineceğiz.

- I. Yetim Hizmetlerini Üstlenmek:** Sözlükte yetim ‘tek başına kalmış ve alanda kendisinin benzeri olmayan her şeydir.’ ‘Ya’ nın dammesi ve fethası ile yani ‘yutm’ ve ‘yetm’ şeklinde okunduğunda ‘tek başına olmak ve babadan yoksunluk’ anlamlarına gelir. Çoğulu ‘eytam’ ve ‘yetama’dır.

İbnu’s-Sikkit ‘insanlarda yetimlik babadan, hayvanlardan dört ayaklılarda ise anneden olup insanlardan annesini kaybedene yetim kelimesi kullanılmaz’ demiştir. İbnu Berri de ‘babası ölene yetim; annesi ölene aciyy ve ebeveyni ölene de latim denilir’ diye ifade etmiştir.⁷⁹

Terminolojide ise fakihler yetimi ‘ihtilamdan sonra yetimlik yoktur’ hadisine⁸⁰ dayalı olarak ‘kendisi bülüğa olduğu ermemiş halde babası ölmüş kişi ya da çocuk’ olarak açıklamışlardır.⁸¹ Nitekim Allah (cc) cahiliye toplumunun yaptığını reddederken ‘Hayır, hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz’⁸² diye buyururken yine başka bir ayette de ‘O halde sakın yetimi ezme’⁸³ buyurmuştur.

Bunlardan başka ayet ve hadisler de bu gibi hayırlı davranışlara çağırmaktadır.

- II. Dul Kalmışların Yardımına Koşmak:** ‘Eramil’, ‘ermel’in çoğulu olup ‘fakir düşüp azığı bitmiş’ demektir. Kelime erkek için de kadın için de kullanılır. Erkekler için

⁷⁹ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, a.g.e. VIII, c. 12 s.645; Fîrûzâbâdî, Ebu Tahir Muhammed b. Yakub b. Muhammed eş-Şirazi, *el-Kâmûsü'l-muhît*, Müessesatü'r-Risâle, Beyrut, 1426 h./2005, c. 1 s. 1172.

⁸⁰ Ebu Davud, *Vesâye*, 9 . a.g.e. V.

⁸¹ *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Küveytiyye*, a.g.e. XIII, c. 45 s. 254.

⁸² El-Fecr:89/11

⁸³ Ed-Duha:93/9

kullanımının ihtiyaç duyulduğunda söz konusu olabileceğini ileri sürenler olduğu gibi dalcilerin çoğunluğu kelimenin ancak kadınlar için kullanılabileceğini de söylerler. Buna göre “ermele”, “namına ihtiyaçlarını karşılayacak kocası olmayan kadın” demektir.⁸⁴

Ebu Hureyre (ra)’dan gelen bir rivayette Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır ;”kocasız kadınlara , yoksulların işlerine yardım eden kimse,Allah yolunda cihad etmiş kimse gibi sevap kazanır.” Ravi diyor ki, hatta Hz Peygamber’in:”o kimse tıpkı geceleri durmadan namaz kılan,gündüzleri hiç ara vermeden oruç tutan kimse gibidir.”buyurduğunda sanıyorum. İmam Nevevi de Müslim’in şerhinde şöyle bir açıklama getirmiştir:”burada kast edilen kişi;dul ve yoksullar uğrunda çalışıp onlar namına kazanan kimsedir.Yani her iki sınıftan kimselerin hayat geçimliği için çalışan kimsedir.” Dul ise evlenmiş olsun yada olmasın kocası olmayan kadındır. Onun,kocasından ayrılmış kadın olduğu da söylenmiştir. İbn-i Kuteybe de dulu “dulluğa maruz kalmış olarak tarif ederken “kocasının kaybedilmesiyle

ortaya çıkan azıksızlık ve fakirliktir diye ekler ve “çünkü bir adamın azığı biterse “ermele’r raculü” denilir” der.⁸⁵

⁸⁴ Er-Razi: Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, **Muhtârü’s-Sihâh**; thk. Yusuf Eş-Şeyh, El-Mektabetu’l-Asriyye,1420 h./ 1999, s.129. Ez-Zemahşeri: Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî el-Harezmî, **Esâsü'l-Belâğa**; thk. Mohammed Bâsil, D3aru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1419 h./1998, s.387.

⁸⁵En-Nevevi: Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya İbn-i Şeref en-Nevevî, **el-Minhac serhu sahihi Müslim b. el-Haccac**, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabi,Beyrut, 1392 h. c.18 s. 112.

Mescidlerin Ve Okulların İmarında Çalışmak:

Arab dilinde “imar”ın anlamı: bir yerin kendisiyle bayındır olduğu yaşatıldığı şeydir. Nitekim “Allah evini-yurdunu seninle mamur eylesin veya eyledi” denilir. Yani “Allah o kimseyi,yuvanın ehli mamur edicisi kıldı-kılsın”demektir.yine viraneyi tekrar ayağa kaldırdığında “onu mamur eyledin,yaşattın”denilir ki bu “imaret-imar”kelimesi genelde “yapıyı kurmak,çatmak”,”inşa etmek” anlamına kullanılır.⁸⁶

Terminolojide imar: topağın canlandırılması,binanın onarılması veya örfte binanın kullanılmaya uygun hale getirilmesi kabilinden işleri yapmaktır.

III. Fakir Ailelerin İhtiyaçlarını Üstlenmek:

Bu da fakir ailelerin zorunlu ihtiyaçlarını eldeki imkanlar mesabesinde karşılamaktır. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur;” onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula,yetime ve esire de yemek verirler.(ve şöyle der): biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.”⁸⁷ bu da fakir ailelerin aç olanlarını doyurmak, susuzların su ihtiyaçlarını gidermek,çıplak olanları giydirmek ve yurtsuzlarına barınak sağlamakla olur.⁸⁸

IV. İlim Talebelerinin Bakımını Üstlenmek:

Bu alanda ki hayır hizmetlerinin önemini bilmeyen yok gibidir zaten. Nitekim hayıra kılavuzluk eden hayrı işleyen gibidir.

V. Borç Yükü Altında Olanların Borçlarını Ödemek:

Dilde “el-gurm” gereklilik yada bağlılık demek olup borç ,borçluyu bağlayan bir kement olduğundan borçluya “el-ğarim” denilmiştir.⁸⁹

⁸⁶ İbn Manzur, **Lisanu’ul-Arap**, a.g.e. VIII, c. 4 s.601.

⁸⁷ El- İnsan: 76/8-9

⁸⁸ El- Keylübi: Ahmed b. Selâmeti, **Haşiyetu’l keylübi**, Dâru’l Fikr, Beyrut 1415 h./ 1995, c. 3 s.109.

⁸⁹ El-Feyyûmi, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ali El-Hamevi, **El-Misbahu'l-Münir**, El-Mektebetu’l-İlmiyye, Beyrut, c. 2 s. 447.

Terminolojik olarak “el-ğarimun” ise üzerine bir takım borçların bindiği ve elini kolunu bağladığı halde olanlardır.İşte bu kimselerin borçlarını maddi imkanı olanlar şeratin verdiği bir hak olarak üstlenmek istiyebilir.⁹⁰

- VI. Oruçluları Doyurmak:** Bu hizmetin fazileti ve sahih hadislerde belirtilen sevap ve ecri herkesin malumudur.
- VII. Kurban Yada Kurban Etlerinin Fakir Yada Düşkünlere Dağıtılması:** Buda kurban bedellerinin söz konusu kişilere kendilerine kurban almaları ve kesmeleri için verilmesi, kurban kesilerek etlerinin muhtaçlara dağıtılması ya da kurban etlerinin ihtiyacı olmayan bölgelerden taşınarak dağıtılması suretiyle olmaktadır.
- VIII. Özel İhtiyaç Sahiplerinin Korunması Ve Barındırılması:** toplum nesdinde unutulmuş ya da afete maruz kalmış ya da ağır ağır hastalık vb. durumlarına maruz kalmış kişilerin modern çağımızdaki güç durumları da yine bilinen bir husustur.
- IX. Hafızlık Kurumları:** Bu hizmet için gerekli merkezlerin açılması, bu merkezlerde eğitim görecektalebinin temini hazıf talebelerin huzur içinde Allah’ın kitabını hıfz etmeleri için gerekli ihtiyaçların karşılanması şeklinde yapılan bir çalışmadır.

Zikredilen bu on başlıkta ki çalışma alanlarının özet olmayıp sadece bir örneklendirme olmasıyla birlikte burada değinmediğimiz başka hayır hizmetleri de muhakkak ki vardır.

⁹⁰ Zekeria El- Ensari: **Esne’l- Metâlibi fi Şerh’i Revdü’t-Tâlib**, c.1 s.397 .

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂMÎ HAYIR KURUMLARININ MALİ KAYNAKLAR

Giriş

İslam ümmetine ait mali kaynak ve iktisadi varlığın düzenlenmesi alanı, İslam medeniyetinde önde gelen konulardan biridir. İnsanlık, uygar medeniyetlerde ilk bakanlığı maliye olarak görüp, bilmişlerdir. Bu önde gelen bakanlık, “beytülmal” olarak isimlendirilmiştir. Raşit halife Ömer ibn Hattab (ra), kendi döneminde büyük fetihlerin gerçekleşmesi nedeniyle beytülmalı kurmuştur. Ve böylece beytülmalı kuran ilk kişi olmuştur.

İbn Said Tabakat’ında şunu rivayet etmiştir: **“Ebû Hureyre, Bahreyn taraflarından pek çok mallarla birlikte, Medine’ye Hz. Ömer’e gelir. Hz. Ömer, Ebû Hureyre’ye:’ Ne kadar mal getirdin?’ diye sorar. Ebu Hureyre:’ 500.000 dirhem.’ Hz. Ömer bu malları çok bulur ve Ebû Hureyre’ye:’ Ne söylediğini biliyor musun? ‘ diye tekrar sorar. O da:’ Evet, 500.000 dirhem.’ der. Hz. Ömer yeniden sorar: ‘ Ne getirdin?’ Ebu Hureyre:’ Yüz bin, yüz bin, yüz bin, yüz bin, yüz bin dirhem.’ diyerek beş kere tekrar eder. Hz. Ömer,**

- O mallar helâl kaynaklardan mıdır? der. O da,

- Bilmiyorum, ancak şu gördüklerini biliyorum, der. Bu konuşma üzerine Hz. Ömer minbere çıkar, Allah'a hamd ü senadan sonra topluluğa,

- Ey insanlar, biliniz ki bana pek çok mal geldi. İsterseniz bu malları sizlere ölçerek, isterseniz sayarak dağıtayım. Bu konuşma üzerine cemaatten biri ayağa kalkar ve şöyle der:

- Ey mü'minlerin emiri, ben İranlıları gördüm. Onlar bir divân kurarlar. Dağıtım işlerini o dîvan görür, malları bir deftere kaydeder. Sen de bir dîvan kur, mal dağıtım işini onlar görsün, herkes deftere göre alsın, kimin ne aldığı oraya yazılsın.

Bu söz üzerine Hz. Ömer, teklifi uygun bulur. Defter ihdas eder, malları ona göre taksim ettirir.” Beytülmal fikri bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Hz. Ömer bundan sonra tüm vilayetlere kaynakları ve masrafları kendilerine ait has birer beytülmal kurmuştur. Artan mallar da genel beytülmale ya da şehrin merkezine gönderilmiştir.

İslam Devleti’nde İslami mali düzen fikri önemlidir ve birçok özelliğe sahiptir. En önemlileri: Birçok ve çeşitli kaynağa sahiptir. Bu,ülkelerin ve insanları koruyup gözeten İslam dininin faziletinden kaynaklanır.

Bağımsız İslam devleti olmamasına rağmen, bu İslami hayır kurumları, İslami finans düzeninin kullanılmasını sağlamaktadır. İslami hayır kurumları kuvvetini hayır işini harekete geçiren bu kaynaklardan alır. Bunlar olmadan yasal bir uygulama yapabilmesi ya da hayır için bir köprü bina edebilmesi mümkün değildir.

İslami hayır kurumları için bu kaynakların önemi ortadadır. Bu kaynaklar, bu kurumlar için bir hayat, programın uygulanmasını sağlayan atardamarlar gibidir. Projeler bunlarla gerçekleştirilir. Bu yüzden bu kaynaklara önem vermek ve devamlılığını sağlamak gerekir.

Bu gelişme ve sürekli büyüme, sebepler, plan ve çeşitli tasavvurlar üzerine kuruludur. Bunlar mesleki ve idari sıkıntıları önlemeyi sağlar. Bunlarla ilgili şer’i hükümleri bilmek,hayır kurumu sorumlularının ileride zikredeceğimiz yönleri dikkate almasını ve işlerini kolaylaştırmasını sağlar.

Tüm bu finansal kaynakların kapsamlı bir tanımını, sözlük tanımını, fıkhi hükmüyle ilgili bahisler bağlamında sunma şerefi bize nail oldu.

1. ANLAMI

1.1. Sözlük Anlamı

- a- Sözlükte “Kaynak”:Yollar⁹¹ anlamına gelir. Daha çok su kaynakları⁹² olarak kullanılır. Anlamlarından biri de pınardır. Pınar/مورد: gelme noktası.Gelme/الإتيان: Birşeye getirme. Rağib el-İsfahani (ra) şöyle demiştir: “Başlangıçta ماء ile su kast edilmiştir.

Ancak zamanla başka şeyler ifade edilmek için kullanılır olmuştur.”⁹³Allah şöyle buyurmuştur: “**Ve Medyen suyuna vardığı zaman..**”⁹⁴ ”**Derken onları ateşe götürmüş olur. Ve ne fena bir sudur, o varılmış olan su**”.⁹⁵Hadis-i şerifte: İbn Abbas’tan rivayetle Efendimiz (sav) şöyle buyurmuştur: “**Lâneti gerektirecek üç şeyden sakınınız**” buyurdu. **Sahâbe-i kirâm:– Lâneti gerektirecek üç şey nedir? diye sordular. Peygamber Efendimiz: "Gölgelenilebilecek bir gölgenin altında ya da bir yolda ya da su kaynağında oturmaktır”.**

Muaz (ra) ‘den rivayetle Ebu Davud’un eserinde şu merfu hadis yer almaktadır:” **"Lâneti gerektirecek üç şeyden sakınınız**” buyurdu. **Sahâbe-i kirâm: Lâneti gerektirecek üç şey nedir? diye sordular. Peygamber Efendimiz: "İnsanların gelip geçtikleri yollara, gölgelendikleri yerlere ve su kaynaklarına abdest bozmaktır.”**⁹⁶“Su kaynağı” ile ifade edilen suya giden yollardır.⁹⁷ İlk rivayetteki “su kaynağı” ifadesiyle de bu kastedilmiştir.

⁹¹İbn Fâris, **Mu’cemu’l-Mekayis fi’l-Luğat**, a.g.e. VI, s.1090; Zabidi, **Tâcü’l-Arûs**,c.9 s.291.

⁹² Kaynaklar kelimesinin Arapça karşılığı مناهل،منهل: Devenin merada su temin ettiği kaynak.Çöllerde yolcuların yolu üzerinde yer alan konaklar. Çünkü bu konaklarda su bulunuyor. Bak. **Cevheri, Sihah**, c. 5 s.1837; İbrahim Mustafa, **Mu’cemu’l-Vasit**, c.2 s.1024.

⁹³ Esfahâni, **El-Müfredat fi Garibi’l-Kur’an**, a.g.e. XVII s.534.

⁹⁴ Kasas, 28/23.

⁹⁵ Hûd, 11/98.

⁹⁶ Ebu Davud, a.g.e. V, **Tahâret**, 14, İbn Mace, **Tahâret**, 21.

⁹⁷ İbn Esîr, **en-Nihaye**, a.g.e. LXXVII c. 5 s.173.

- b- **İktisatçılara göre kaynak ıstılahta şu şekilde tanımlanır:** “Tüm serveti içeren ve beşeri gayretler vasıtasıyla soyut olan maddi varlığı çalışma ve ticari mal ile somutlaştıran hibe, kazanç, servet ve hazinenin bütünü.”⁹⁸

Hayır kurumlarının kaynakları; mali kaynaklar ve insan kaynaklarından öteye geçmemektedir. Diğer bazı unsurlarla birlikte, insanlara toptan olarak hizmet sunabilmek için mali ve insani kaynaklar ile etkileşim halindedir. Bunlar dışında hayır kurumu kaynakları, eğitim ve insani yardımdan ibarettir. Hedefi insan oğluna iyi bir hayat sunmaktır.⁹⁹

- c- **Mâlî:** مال kelimesine nisbet edilmiş halidir. Sözlükte cümle örneği yapılırken; “Adam mal edindi yani mal sahibi oldu.”¹⁰⁰ denilir.

Dilbilimciler “mal” kelimesini mülk edinilebilen her şey olarak tanımlamışlardır.¹⁰¹

“Mal” ifadesi, insanların (dünya) malına olan meykinden türetilmiştir. Meyl edilen ve geçici olan birşeydir. Bu yüzden Arapça’daki “مال” kelimesi için arazi , toprak parçası anlamına gelen “عرض” ifadesi de kullanılmıştır. Meyl / ميل kelimesi iki taraftan birine dönme, sapma anlamına gelir.¹⁰²

“Mal” kelimesi birçok anlamda kullanılmıştır:

- En çok kullanıldığı anlamlardan biri altın, gümüşdür. İbn Esir (ra): “Mal kelimesi aslında sahip olunan altın ve gümüşü ifade etmektedir. Daha sonra malik olunabilecek her şey için kullanılmaya başlanmıştır.” ve “Araplar deveye “mal” derdi. Sebebi kıymet itibariyle daha fazla olmasıydı.”¹⁰³ demektedir.
- Sadaka, yiyecek ve giyecekten faydalanılan her şey için kullanılır. Hadis-i şerifte: **“Nebi (sav)’e geldiğimde, ‘Çokluk kuruntusu sizi oyaladı.’ (Tekasür sûresi 1.) ayetini okumakta idi. Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ‘Ademoğlu, malım malım malım diyor. Oysa sana malından sadaka vererek tükettiğin, yiyip bitirdiğin ve**

⁹⁸ Seyyid Nasr, **İktisadi Kaynak Coğrafyası**-Mısır ve Dünya, c.1 s. 50; El-kesîri, Tâlip b. Ömer b. Haydara a.g.e. IV, s.62

⁹⁹ a.g.e., IV, s.62-63.

¹⁰⁰ İbn Faris, **Mu’cemu’l-Mekayis fi’l -luğa**, a.g.e VI, s. 969.

¹⁰¹ İbn Manzur, **Lisanu’l-Arab**, a.g.e. VIII, c.11 s.635; Firuzâbadî, **Kamûsü’l-Muhît**, s.954.

¹⁰² Bak. Esfahani, **el-Müfredât el-Merağib**, a.g.e. XVII, s.481.

¹⁰³ İbn Esir, **En-Nihaye**, a.g.e. LXXVII, c. 4 s. 272.

giyip eskittiğinden başka ne var?¹⁰⁴ buyrulurken esas sahip olunan (mal)ın ahrete götürülecek mallar olduğu dile getirilmiştir.

- Diğer eşya ve malzemeler için de bu ifade kullanılmıştır. Ebu Hureyre (ra)'den rivayetle :” **Resulullah (s.a.v.) ile birlikte Hayber savaşına çıktık. Ganimet olarak altın ve gümüş almadık. Sadece eşya, yiyecek ve giyecek aldık...**”¹⁰⁵
- Arazi ve toprak parçası için de kullanılmıştır. İbn Ömer (ra)'den rivayetle:” **Hayber'de Ömer (b. Hattâb)'ın hissesine bir tarla düşmüştü. Bunun üzerine (Ömer) Peygamber (s.a.)'e gelerek: (Hayber'den)'Benim hissem bir tarla düştü. Bana hiçbir zaman ondan daha güzel bir mal isabet etmedi. Bu tarla hakkında bana ne (yapmamı) emredersiniz?" dedi....**”¹⁰⁶

Bazı fakihler bütün mezheplerin mal konusunda özel bir ölçütü olduğunu söylemiştir. Mesela Hanefilere göre mal, kazanmak ve zenginleşmek anlamına gelir. Malikiler ise malla ilgili olarak “üzerinde tam temellük ve mutlak tasarruf hakkı olan şeydir” derler. Şafililer ise malı yarar ve değeriyle sınırlamışlardır. Hanbelilere gelince, mal mu'tad zamanda tüketilen mübah faydadır.

Prof. Talib b. Ömer Kesiri'nin de belirttiği üzere mezhep alimleri malla ilgili tanımlamalar yaparlarken kendi mezhebî görüşlerinin yanında başka alim ve mezheplerin görüşlerini de dikkate almışlardır.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Müslim, Zühd, 3 .

¹⁰⁵ Müslim, İmân, 183 .

¹⁰⁶ Buhari, **Vesâyâ**, 28/22; Müslim, **Vasiyye**, 15/16.

¹⁰⁷ El-Kasiri, Talib b. Ömer a.g.e XIV, s.61-65.

1.2. Terim Anlamı

Mal kavramına dair bilinen tanımlardan biri: “ Tabiatın kendisine meylettirdiğidir. İhtiyaç dönemleri için biriktirilebilendir.”¹⁰⁸ Bir diğeri: “İnsan tabiatının kendisine meylettirdiğidir. İhtiyaç dönemleri için biriktirilebilendir.”¹⁰⁹Birbirine benzeyen bu iki tanım, Hanefilere özgü bir tanım olarak İbn Abidin tarafından nakledilmiş olup Mecelle-i Ahkam-ı Adliye hükümleri arasında yer almaktadır.

Doktor Feride Zuzu şöyle der: “Modern dönemde bu tanım büyük itirazlar almış ve çokça eleştirilmiştir. Ancak şartlara uygun tanımlar yapılabileceği de unutulmamalıdır. Örneğin, Prof. Zerka bu iki tanımı sert bir şekilde eleştirmiş ve şöyle demiştir: “Bu iki tanım şu sebeplerden dolayı doğru değildir: İnsan tabiatındaki meylin, insandan insana göre değişmesi bu tanımla çelişir. Bu yüzden bu, mal ile mal olmayı birbirinden ayıracak bir makyas ya da ölçü olamaz.” Bu ilk eleştiridir.

İkinci eleştiri ise taze meyve ve sebze gibi kimi “mal” çeşitlerinin biriktirilemez olmasınadır.”¹¹⁰ Diğer eleştirileri lafız ve deyimlerini yazdığı yazılarında zikretmiştir.

Eleştirilerden bir diğeri: Mal, tabiatın kendisine meyl ettirmedir. Aksine ilaç gibi kerih görülür. Meyl, belirsiz bir kelimedir.

Araştırmacıların çoğunun bir tanım üzerinde toplandığını fark ediliyor: “Mal sahip olunabilen, kazanılabilen ve mutad olarak kendisinden faydalanılabildir.”¹¹¹Dikkat çekmeyen tanımlardan biri de İmam Şafi’ye aittir:

¹⁰⁸ İbn Abidîn, Seyyid Muhammed Emîn bin Ömer bin Abdülazîz, **Haşiyetü Reddu’l-Muhtar**, 2.bs, Daru’l-Fikir, 1966, c. 4 s.501.

¹⁰⁹ Haydar Ali, Mecelle’u’l-Adliyyesinde 126.Madde; **Duraru’l-Hukkami Şerhu Mecelleti’l-Ahkâmi**; Ta’rib, Fehmi El-Hüseyni, 1.B , 1/115 . Daru’l-Ceyl, Beyrut-Lübnan 1991.

¹¹⁰ Ustad. Zerka bu tanımı bir diğeriyle değiştirmiştir: “Mal, insanlar arasında maddi kıymete sahip bütün aynilerdir.” Hanefilere göre, fayda ve hukuk-ı mahza mal sayılmaz. Bak: Ez-Zühayli, Vehbe, **El Fikhu’l-İslami ve Adilletühü**, 3.bs, Daru’l-Fikr Şam 1989, c. 4 s.114-118.

¹¹¹ Ez-Zühayli, Vehbe, **El Fikhu’l-İslami ve Adilletühü**, 3.bs, Daru’l-Fikr Şam 1989, c. 4 s.40; Ebu Zühre, Muhammed, **El milkiyetu ve nazariyetu’l-Akd**; Daru’l-Fikri’l-Arabi ty. s.51; Şiblî, Mustafa, **El-Madhal fi’t-Tarif bi’l- Fikhu’l İslami**, Daru’n-Nahdati’l-Arabi, 1983, s. 330.

“Mal’ın adı yoktur. Ancak mal kıymettir, kendisiyle satın alınabilir, bozulduğunda tazmini gereken ve insanların adet üzere çıkarmadığı şeydir.”¹¹²

Bütün araştırmacılar, Hanefilerin tanımının, menfaat ve hakları mal olarak kabul etmeyip, maddi değeri olan her şeyi mal kabul ettikleri için kapsayıcı olmadığını tekit etmeye çalışmışlardır. Cumhur malın yalnızca maddi değeri olan şeyler olmadığını söyler. Aksine mal, İmam Şafi’nin (ra) de dediği gibi, mâlî kıymeti olan her şeydir. İmam Şafi’nin tanımı tercih edilen tanımdır.

İmam İbn Aşur’a gelince, kendisi, engin bir ufku olan, Mekasid yazarı bir müfessirdir. Mal kelimesinin tanımından bihaber değildir. Mal kelimesini tarif ederken: “İslam şeriatında malda haz vardır, mal kerih görülmez. Mala ait bu sıfat beş maddeye göre belirlenir: Biriktirilmesi mümkün olan, elde edilmesi istenilen, tedavülde olan, miktarı belli olan ve kazanılabilen.”¹¹³

Bu tanımda “Şari-i Hakîm’in Mala Dair Amaçları” ismiyle isimlendirdiği çalışmada, mala dair belli ilkeleri sınırlamıştır. Örneğin, İslam şeriatı, olmayan bir şeyin satılmasını nehyetmiştir. Gasb veya hırsızlık yoluyla bir şeyi kazanmayı da yasaklamıştır. Bununla birlikte kimsenin mülkiyetinde olmayan bir arazinin ihyasında bir beis görmemiştir...¹¹⁴

Bu çalışmamız mal konusunu genel hatlarıyla ele almaktan ibarettir. Bu çalışmadan fıkhi eserler, şer’i amaçlar çıkmaz. Konumuzla ilgisi, İslami hayır kurumları ile olan bağından dolayıdır. Mâlî kaynaklar, çalışmamızın en önemli temel maddesidir. Bu çalışma boyunca burada ortaya çıkmıştır ki mâlî kaynakların birçok çeşidi vardır ve hepsi mal kavramı dahiline girer. İslami hayır kurumları, ticari malları kabul edebildiği gibi yiyecek, giyecek, arazi, daireler gibi taşınır ya da taşınmazları da zaman, mekan ve konuma göre mal olarak kabul edip alabilir.

¹¹² Suyûti, Celaleddin Ebu'l Fazl Abdurrahman b. Kemâleddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Huzayrî, **el-Eşbâh ve'n-nezâir**, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1411 h./ 1990; s.327.

¹¹³ İbn-i Âşûr, Muhammed Tahir; **Mekasidu's-Şeriatu'l-İslamiyye**, 3.bs, Ed-Dâru't-Tûnusiyeye, Tunus; 1988, s. 171.

¹¹⁴ Dr. Feride Zuzu, “**Nazariyyetu'l Mâl fi's-Şeriatu'l-İslâmiyeti Dirâsa Fikhiyye ve Makâsidiye**” <http://fiqh.islammassage.com/NewsDetails.aspx?id=4994>.

Buna binaen, İslami hayır kurumlarına ait mâlî kaynaklar ile ifade edilmek istenen şudur : Kapsayıcı anlamıyla mala ulaşmanın ve elde etmenin yollarıdır.

Araştırmacı isterse şu açıklamayı yapabilir: İslami hayır kurumlarının mâlî kaynaklarını şöyle tanımlayabiliriz: **“İslami hayır kurumlarının dayandığı, hayır işlerini gerçekleştirip uygulamada kullandığı kaynaklardan ibarettir. Bu kaynaklar da kurumla ilgilenenlerin hak sahiplerine ulaştırılmak üzere zekâtlarını,gönüllü bağışlarını,aylık aidatlarını ve sembolik bir ücretleri kuruma vermeleriyle olur”**.

2. KAYNAK ÇEŞİTLERİ

İslami hayır kurumlarına ait mâlî kaynakların ciddi bir öneme sahip olduğu, faaliyetlerini gerçekleştirirken ve projelerini uygularken kurumlara sağladığı kolaylık açıktır. Muhtaç insanların ihtiyaçlarını karşılamaya imkan sağladığı için bunlar temel kaynak olarak kabul edilir. Hayır kurumları birçok kaynağa ihtiyaç duyar. Ki bu kaynaklarla muhtaçlara karşı yükümlülüklerini yerine getirebilsin.

Bu yüzden İslam dini insanların ihtiyaçlarını karşılamak için malların hayırda kullanımını teşvik etmiş ve buna davet etmiştir. Bu, mümkün ve şer'an mübah olan bütün yollarla bundan istifade etmenin tekidir. Hayır kurumlarının mâlî kaynakları arttıkça, projelerinde daha faal ve olumlu bir etki gerçekleşecektir.

Burada şeriatın, sosyal kurumların ya da devletin gerekli gördüğü İslami hayır kurumlarının mâlî kaynaklarından bahsedeceğiz. Buna binaen İslami hayır kurumlarının kaynakları ikiye ayrılır:

Şeriatın vacip kıldığı ve herhangi bir ideoloji ve zihniyete ait olmamakla birlikte yasanın, sosyal kurumların ya da devletin gerekli gördüğü kurumlar. Hepsini bu bölümde ayrıntılarıyla açıklayacağız.

2.1. BAĞIŞLAR

Rasulullah (sav) Medine’de İslam Devleti’ni kurduğunda, komutan bir nebi ve bir devlet yöneticisi olarak görevlerinden biri fakirleri gözetmektir. Nebi (sav) fakir, hasta ve miskinlerin sorumluluğunu üzerine aldı ve halifelere kendinden sonra bu yolu takip etmelerini vasiyet etti. Bu yüzden Ömer (ra) ihtiyaç sahiplerine ait olan müslümanların beytülmalinden gelen hediyeleri reddederdi. Dilenen bir Yahudi’nin üzerinden ve onun gibilerden cizye sorumluluğunu kaldırması olayı meşhurdur. Ve bunlara müslümanların beytülmalinden verilmesini emretmiştir. Müslümanlar bu şekilde kaldılar. Ve Batı müslümanlardan bu düzeni alıp, sosyal güvenceye dayalı modern devletler kurdular. Yönetimler yoksul haklarını güvence altına almada takip ettikleri yol ve araçlarda birbirlerinden ayrıldılar. Kimi yönetimler iyilik yapma ile ilgili bazı oluşumlar kurmuşken, kimisi de zekat komisyonları oluşturmuşlardır. Diğerleri de sisteme göre bazı kurumlar kurmuştur. Hayır kurumlarına gelince, aynı sosyal işlevi görür. Ancak bu konuda onların dayanakları devlet ya da sistem değildir. Aksine farklı yollarla gelen kaynaklardır. Bu yollar da aşağıda sıralayacağımız kısımlara ayrılır:

- **Finansörler(Bağışçı taraf) :** Temel ihtiyaçlarından fazlasına yani maddi ya da ayni (toprak parçası, elbise vb.) varlığa sahip olan, toplumun bir grubu.¹¹⁵ Bağışçılar, ellerinde ihtiyaç fazlası mal olan ve olmayan kişiler olarak bağışlarından muhtaçların yararlanmasını arzularlar.
- **Kurumsal Yol:** Bağışları kurumsal bir şekilde toplayan ve düzenleyen alanlar. Üst kurumlar alt kurumlara eğitim, yardım vb. alanlarda kaynak oluşturur ve kaynakların nerede kullanıldığını takip ederler. En belirginleri şunlardır:
 - a- **Hükümet Yardımı:** Bu yardım, hükümetin hayır yolları vasıtasıyla sunduğu yardım çeşididir. Sosyal İşler Bakanlığı, İslam İşleri ve Vakıflar ve İrşad Bakanlıklar ve hayır işlerine özel bağışta bulunmaya tahsis edilmiş hükümet kurumları-hükümet fonları gibi- bunlardandır.¹¹⁶

¹¹⁵ Es-Sekeni, Duâ Adil Kasım, a.g.e.XII, s.48.

¹¹⁶El-Fevzân, Dr. Ali b.Süleyman, **El heyeviyetu’l-Mâliyye fi’l-Cihâti’l-Hayriyye Sirru Necâhihe’t-Tevâfuk beyne Mecâli’t-Tebaru’ ve’l-Mutebari’**, s.23.

- b- **Özel (Bağışçı) Kurumlar:** Temel amacı belli gruplara ya da kişilere herhangi bir maddi kazanç hedeflemeden, sosyal hizmet sunmak olan tüm hayır kurumu yapılarıdır. Bunlar bir kişi tarafından ya da kişiler tarafından oluşan bir grup tarafından kurulur. Proje geliştirmeye veya sahada büyümeye önem verirler.
- c- **Vakıflar ve Hayır Kurumları:** Bunlar hayır sahiplerinin yaptığı vakıf kabilinden bağışlardır. Adet olduğu üzere bu vakıfların gelirlerinin sarfını yönetimini üstlenen bir kurulu olur.
- d- **Şirketlere Ait Hayır Büroları:** Bu bürolar, şirketlere ait bir daire ya da bölüm şeklinde var olup, takip edilen hayır işlerini yönlendirirler. Bu yardım büroları genelde aile ya da şahısların firma ve şirketlerinin bünyesinde bulunur. Çoğunlukla şirketin yönelim ve hedeflerini gerçekleştirmez. Ancak muhtaçlara yardım sunmaya çalışır.
- e- **Banka ve Şirketlere Ait Sosyal Sorumluluklar:** Çevre ve yaşam şartları iyileştirmeye katkıda bulunmak için topluma karşı şirketlerin gerçekleştirdiği ihtiyari girişimlerdir.

- **Kurumsal Olmayan Yollar(Milli Yardımlar):** Devamlı uygulama ve gelişim göstermeden açık bir şekilde yapılan bağışlardır. Bunlara milli yardımlar denir. En bilinenleri:

- a- **Büyük Bağışçılar:** Toplum için büyük meblağlar bağışlayan, varlıklı iş adamları ve iş kadınları.Bağışlarını doğrudan ve şahsi olarak yaparlar.
- b- **Küçük Bağışçılar:** Bu grup genel halk içindedir. Bağışlarını doğrudan veya banka havalesi yoluyla yaparlar.¹¹⁷

Farklı çeşitleriyle bu yollardan istifade edilebilir. Mesela Resmi yollardan

Hayır işini yapma vasıtası olan resmi yollar, çeşitli bakanlık ve kurumlardan oluşan devlet yapılanmalarıdır. Hayır kurumu, alanına göre bu bakanlıklardan yararlanabilir. Örneğin;

¹¹⁷ a.g.e. CXVI. S. 23.

• Hayır kurumu görevlileri yurtdışına ilgili çalışmaları kapsamında, dini tebliğ ya da hastaları iyileştirmek için resmi görevli olarak gittiklerinde yapacakları uçuşlarda yıllık indirim ya da ücretsiz bilet imkanı sunulabilir. Hayır kurumlarını zorlayabilen kargo hizmeti için ücretsiz kullanım imkanı sunulabilir.

• Ürünlerin ithalatı durumunda hayır kurumları gümrük muafiyetinden yararlanabilir.

• Hayır kurumlarının yararına olan meseleler için Vakıflar Bakanlığı'nın desteğinden yararlanılabilir. Yetimlerin ve küçük yaştaki çocukların mallarını zekatin yiyip eritmemesi için bu türden malların nasıl çalıştırılıp çoğaltılacağına yönelik olarak vakıflar idaresindeki sorumlu ve yetkililerden destek sağlanabilir.

Bu bölümde, hayır kurumlarının resmi ve yarı resmi organlardan nasıl yararlanabileceğini ele aldık. Maalesef bu gibi çalışmalar ihmal edilmiş çalışmalardır. Çünkü bazı hayır kurumları resmi kurumların kapısını çalmaya çekinmektedirler. Böylece de resmi kurumlardan gelebilecek yüklü miktardaki desteklerden de mahrum kalmaktadırlar. Dolayısıyla bu hususa gereken önem verilmelidir. Çekingen davranılmamalı ve resmi alanlardaki hayır kurumlarının istifadesine sunulmuş olan imkanlardan da yararlanılmalıdır.¹¹⁸

¹¹⁸ El-Bennâ, Mühendis Salih, *Tenmiyetü'l Mevâridi'l-Mâliyye fi'l-Muessesât'i-Hariyye*, s.13-14.

2.2. İCBÂRİ KAYNAKLAR

Daha önce de zikrettiğimiz gibi İslam'da mâlî düzen, kaynaklarının çeşitliliği ve bolluğu ile temayüz eder. İhtiyaçları karşılamada tek bir kaynağa dayanmaz. Aksine . zekat, cizye, haraç, öşür gibi devamlı olan kaynaklara ve sadaka, adak, kefare, fidyeye vb. gibi de devamlı olmayan kaynaklara dayanır. Bu bölümde bu kaynaklardan, bunların ayrıntılarından, hakkındaki hükümlerden ve İslami hayır kurumları ile olan ilgisinden bahsedeceğiz. Bunlar ikiye ayrılır: Devamlı (Gerekli) Kaynaklar, Devamlı Olmayan (Mendup) Kaynaklar.

Devamlı (Gerekli) Kaynaklar

İnsan hayatta oldukça devam eden ve kesintiye uğramayacak olan kaynaktır. Bu kişinin sorumluluğundadır ve ihtiyaç sahipleri için bunları tasarruf edip, muhafaza etmelidir. Bunu kendisi ya da mali kaynakların en önemlilerinden olan mevcut hayır kurumları vasıtasıyla yapar. Bu devamlı kaynaklar, yılda bir kere de olsa varlığını devam ettiren kaynaklardır. Bunlar aşağıdakiler gibidir:

A- ZEKAT

İslami hayır kurumları için devamlı mâlî kaynakların en temeli olarak kabul edilir. Aynı zamanda İslam'ın beş şartından üçüncüsüdür. Allahu Teala Kur'an'da zekatı, namaz ile birlikte 25 yerde birlikte zikretmiştir. İslam Devleti ordularının uğrunda savaştığı ilk farizadır. Fakirlerin haklarını, zenginlerin pençelerinden kurtarmak için savaş ilan edilmiştir. Bu Hz. Ebu Bekir döneminde olmuştur. Bu müslümanlar için bir onur olarak addedilir.

Zekat, fakirlik ve fakirlerin sorunlarının ortak çözümüdür. Ömer (ra) : **“Tasarladığım gibi olur ve ömrüm yeterse, zenginlerin fazla olan mallarını kendilerinden alır, muhacir fakirlere dağıtırdım.”** Ali b. Ebi Talib'ten rivayetle: **“Şüphesiz Allahu Teâlâ mallarından fakirlere yetecek kadar vermeyi zenginlere**

farz kılmıştır. Eğer fakirler aç ve çıplak kalır veya zahmet çekerlerse, bu durum zenginlerin vermemesi sebebiyle olur. Bu tip zenginleri kıyamet günü hesaba çekmek ve onlara azab etmek Allah üzerinde bir haktır.”¹¹⁹

Hayrı yapana, yapabildiği ölçüde birbirlerini Allahu Teala'nın zekat verilmesini emrettiği kimselere hububat, meyve ve para gibi zekat çeşitlerini vermeye teşvik etmeyi vacip kılmıştır.

Allahu Teala, kitabında zekatı farz kılmış ve sekiz gruba hasretmiştir: “Allah için sunulan şeyler, yalnızca yoksul ve düşkünler, bu konuyla ilgilenen görevliler, kalpleri kazanılacak olan kimseler içindir; ve insanları boyunduruklarından kurtarmak için; ve borçlarını ödeyemeyecek durumda olanlar için; ve Allah uğruna girişilebilecek her türlü çaba için ve yolda kalmış kimseler için: bu, Allahtan (uyulması zorunlu) bir yönergedir; çünkü Allah, doğru hüküm ve hikmetle yön gösteren mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.”¹²⁰

Allah nefislere arınmayı, temizlenmeyi, müslüman toplumun sorumluluklarını yerine getirmeyi ve hayır işine esaslı bir katkı sunmayı farz kılmıştır. Zekat, sahibinin asli ihtiyaçlarından fazla olan nisab miktarına ulaşmış, borçtan hali olduğunda farz hale gelir. Ve bu her kameri yılda, yılda bir kere olacak (meyve sebze hasat zamanında vb.) şekilde verilir.

Zekat, nakit likitidesi, kişilerin ya da şirketlerin sahip olduğu ticari mal sermayesinin ve hayvanların değerinin %25'ine denk gelir. Yağmur ile sulama gereçleri olmadan sulanan ziraat ürünlerinin %10 'u, sulama gereçleri ile sulanan ürünün %5'i, mücevherin %20'sine zekat düşer.¹²¹

1- Sözlükte ve Dinde Zekat Kavramı:

- **Dilde Zekat:** “Büyüme, artma” anlamına gelir. Ekinler büyüyüp arttığında, “ iyice büyüyüp gelişti, çoğaldı” anlamında (كز) denir. Yine masraflar çoğaldı cümlesindeki

¹¹⁹ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, Zekât, Sadakât, Daru'l-Fikr, Beyrut, c. 4 s. 283.

¹²⁰ Tevbe, 9/60.

¹²¹ El-Karadavi, Yusuf, a.g.e. XLI s.104.

“çoğalmak” kelimesi de zekat kelimesinin anlamını içerir. Zekât kelimesi “temizlik, tezkiye” anlamında da kullanılır. Ayet-i kerimede: **“Kendini (inkâr ve günah kirlerinden) arındıran kimse, korktuğundan kurtulup umduğuna ermiştir.”**¹²² buyrulmaktadır.

Burada geçen “arındırma” kelimesi Arapça’daki zekat kelimesinin sahip olduğu anlamlardan biridir. Allahu Teala başka bir ayette, **“Nefsini tezkiye eden,arındıran kimse felâha (kurtuluşa) ermiştir.”**¹²³ buyurmaktadır.Yine başka bir ayette ise övgü anlamında kullanılır: **“Öyleyse kendinizi temize çıkarmayınız. O, Allah'a saygı duyanı en iyi bilendir.”**¹²⁴İyilik anlamında şu şekilde bir ifade kullanılır: Hayrı çok olan adama, “iyi”(زكى)denilirken; aynı kabilden olarak “iyiler”e de (أزكياء) denilir. “Kadı şahitleri temize çıkardı.” cümlesinde (زكى) “temize çıkardı, tezkiye etti” anlamında kullanılır.

Burada iyilikte olan artıştan bahsedilmiştir.¹²⁵ Malın içinden çıkarılan (bir tarafa ayrılan) bir kısım mal zekat olarak isimlendirilmiştir. Çünkü ana maldan çıkarılan bir kısım mallar çıktığı andan itibaren bir yerde birikecek ve çoğalacak, bu çoğalan mallar da sahiplerini afetlerden koruyacaktır. Sözlükte geçen bu anlamlara, Kur’an-ı Kerim’den şu ayeti örnek verebiliriz : **“Onların mallarından, kendilerini temizleyeceğin, yücelteceğin bir sadaka al ve onlara duâ et; çünkü senin duân, onlara huzûr verir. Allâh işitendir, bilendir.”**¹²⁶ Burada (sadaka verenin) kötülüklerden temizleneceği ve ecrinin artacağı ifade edilmiştir.

- **Dinde Zekat Kavramı:** Dinde zekat, maldan çıkarılıp ödenmesi gereken bir haktır. Her bir mezhep zekâtın tanımını kendi bakış açısına özgü olarak yapmıştır. Malikiler zekâtı şöyle tanımlamışlardır: “Nisap miktarına ulaşan ve mülkiyeti tam olan belli bir malın(maden ve ekin dışında), belli bir parçasının üzerinden bir yıl geçtikten sonra

¹²² Şems, 91/9.

¹²³ A’la, 87/14.

¹²⁴ Necm, 53/32.

¹²⁵ Mecmeu’l-Luğa, el-Mu’cemü’l-Vasît, Dâru Da’ve Kahire, ty. c.1 s.396.

¹²⁶ Tevbe, 9/103.

istihkakçılara yılda bir kere verilmesidir.”¹²⁷ Hanefiler , “Şahsa ait belli bir malın belli bir parçasını Allah rızası için vermesidir.” demişler;¹²⁸ Şafiiler, “Mal ve hayvanlardan belli şekil ve miktarda ödenen şeydir.” derken; Hanbeliler de, “Belli bir zamanda belli bir gruba ait ödenmesi gereken hak.”¹²⁹olarak tarif etmiştir.

İslam dini bu farizayı eda ederken şu üç hususu gözetmiştir:

Birincisi: Müslümanın içindeki imanı muhafaza etmek için farz kılınmıştır. Çünkü müslümanın içi (vicdanı) uyumayan ve yerinden ayrılmayan bir bekçidir.

Müslüman toplumdaki toplu vicdanı korumak için farz kılınmıştır.Allah, böyle bir toplumun bireylerini birbirlerine karşı sorumlu kılmış; yine nasihatleşmeyle ve uyarmakla soumlu tutmuştur. Bu toplumun üyeleri farzlarda noksanlık yapıldığında birbirini uyaran ve engelleyen kimselerdir.

Devlet otoritesini korumak için farz kılınmıştır. İman bekçisi zayıf düşen bireyleri onların bekçisi olan toplum korur ve imana kulak vermeye çağırır. Bu fayda etmediği takdirde diğer bekçi olan kanunlar devreye girer ve gönlüyle zekâtı vermeyenden zor kullanarak alır.¹³⁰

2- Zekatın Edasındaki Şer’î Amaçlar:

Biraz önce Allah’ın, Kuran’da zekat verilecek grupları açıkladığını ve bunları sekiz sınıfa hasrettiğini zikretmiştik. Allahu Teala şöyle buyurmuştur:“**Allah için sunulan şeyler, yalnızca yoksul ve düşkünler, bu konuyla ilgilenen görevliler, kalpleri kazanılacak olan kimseler içindir; ve insanları boyunduruklarından kurtarmak için; ve borçlarını ödeyemeyecek durumda olanlar için; ve Allah uğruna girişilebilecek her türlü çaba için ve yolda kalmış kimseler için: bu,**

¹²⁷ Uleyş, Muhammed b. Ahmed b. Mohammed, **Şerhu Minehi’l-Celil alâ Muhtasari’l Allâmeti Halil**, Mektebetu’n-Necah119 Türk Pazarı, Trablus-Libya.ty. s.322.

¹²⁸ Eş-Şurunbulali, Hasan b. Ammar b. Ali, **Meraki’l Felah bi İmdâdi’l-Fettâh Şerhu’l-İzâh ve Necâti’l-Ervâh**, Daru’l Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan. s.388

¹²⁹ Ez-Zühayli, Vehbe, **El-Fikhu’l-İslami ve EDilletuh**, 2/730-731; Daru’l-Fikr, Dimaşk-Suriye 1985/1405.

¹³⁰ El-Karadavi,Yusuf, **Usûlü’l Amali’l-Hayri Fî’l-İslam**, a.g.e. XLI, s.104, Daru’s-Şürûk.

Allahtan (uyulması zorunlu) bir yönerge; çünkü Allah, doğru hüküm ve hikmetle yön gösteren mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.”¹³¹Ayet-i kerime Prof. Talip b. Ömer’in kitabında da zikrettiği gibi üç ana hedef gözetmiştir:**Birincisi:**Zekâtı hak eden ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanması. **İkincisi:** Dine yollarının desteklenmesi. **Üçüncüsü:** Önceki iki hususta bir sirkülasyon sisteminin söz konusu olmaması. İbn Arabi el-Maliki şöyle demiştir: “Meselenin aslı,ayetteki sınıflardan temel üç grubun elde edilmesidir: Fakirler, bu konunun kapsamına giren işçiler, Allah yolunda olanlar ve zikrettiğimiz diğer sınıflar.” Genel itibariyle Allahu Teala zekâtın bu üç amaçla dağıtılmasını kastetmiştir:

Birinci Amaç: Zekâtın, İslam Devleti halkının temel ihtiyaçlarını karşılama faaliyeti olarak sosyal güvence kurumu şeklinde kanunlaştırılması. Bunlardan;

- a. Geçimlerini sağlayamayacak seviyede olan muhtaç ve fakirlerin ihtiyaçlarını karşılama ve hayatlarını yeterli seviyede güzel kılma.
- b. Borçluların borçlarını ödeme. Bu kendisi için de olabilir, ara bulma veya esirleri özgür kılma gibi sosyal bir sorunu çözmek için de olabilir.
- c. Paranın yokluğu veya yolculuk esnasında paranın kaybolması gibi geçici krizler için gerekli önlemlerin alınması.¹³²

Bu bölümde yapılan zekâtla ilgili tesbitler,şer’i amaçların en önemlilerindedir. Öyle ki zekat, fertler arasında sevginin yayılması, dayanışmanın gerçekleşmesi, müslüman toplumun merhamet ve şefkat üzere ikamesi için dinin bir rüknü olarak dinde yer bulmuştur. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak, muhtaçların yoksulluğunu gidermek ve sıkıntılı, miskin ve yolda kalmışlara yardım etmek, renk, dil, ırk farkına rağmen; insani sevgi ve hoşgörü ruhunun işaret ettiği en faziletli işlerdendir. Ve bu amaç değerli bir amaçtır.

¹³¹ Tevbe, 9/60.

¹³² El-Kesiri, Talip b. Ömer b.Haydara, a.g.e. XIV, s.61-65.

İkinci Amaç: Zekâta gözetilen yüksek hedefleri gerçekleştirecek olan bir zekât idaresi kurarak gereksinimleri karşılayacak uzmanları bu idarede istihdam etmek .

Üçüncü Amaç: İlay-ı kelimetullah uğrunda İslam sancağını kaldırarak din ve devleti korumak

Bunlar, ayet-i kerimenin kendisine işaret ettiği anlamlardır. Ve (özetle) şunu da ifade eder:”Allahu Teala sadakaya iki anlam yüklemiştir: Biri müslümanların ihtiyaçlarını karşılama, diğeri İslam maneviyatını takviye etme.”¹³³

Zekat Konusunda Hayır Kurumları ve Siyaset

İslami hayır kurumlarının sahip olması gereken özellikler, aşağıdaki politikalarla faaliyet göstermesidir:

- Hayır kurumlarının tabi olduğu veya görüşünü benimsediği özel denetimci hukuki bir heyetin varlığı. Bu heyet, yeni gelişmeleri takip ederek gerekli hukuki uyarlamaları yapar. Bu heyet zekatla ilgili yeni meseleleri bir yandan araştırırken diğer yandan da konu ili ilgili fıkhi seminerler düzenler.
- Hayır kurumlarının zamanla birlikte meydana gelen değişimleri takip etmeye ihtiyacı vardır.Kısıtlı haller ve acilen zekat toplanması gereken durumlar için kullanılacak açık bir politik dil geliştirmelidirler.

B- FİTRE

Fıtır sadakası da zengin- fakir herkesin bayram sevincine ortak olması için Ramazan bayramı münasebetiyle Allah Rasulü'nün farz kıldığı önemli kaynaklardan kabul edilir. Miktarı fukahaca bir sa' ya da onun değerinde birşey olarak

¹³³ Et-Taberi, **Câmiu'l-Beyan En Tevili âyü'l-Kur'an**, a.g.e. XXIII, c.10 s. 209.

belirlenmiştir. Malların zekatında olduğu gibi nisaba mülkiyet şart koşulmamıştır. Dünyanın dört bir yanındaki müslümanlar zekat ve sadakanın edasına özen göstermektedirler.

Fıtır sadakası, zekattan zengin olma kriteriyle ayrışır. Sadakada zenginlik aranmaz. Zengin de fakir de, küçük de büyük de sadaka verebilir. Nisap miktarı mala sahip olma şartı yoktur. Aksine bir gece ve bir gündüz boyunca ailesine yetecek miktarda olan verilir. Şer'i amacı ise oruçlunun arınması, fakirlerin bayram günü madden rahatlaması ve sosyal birlikteliği hissetmektir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette: **“Rasulullah (sav) fıtır sadakasını oruçlunun kirlilerden arınması ve fakirleri doyması için farz kılmıştır. Kim namazdan önce eda ederse, bu makbul bir zekattır. Ve kim namazdan sonra eda ederse, bu da bir sadakadır.”**¹³⁴ buyrulmuştur. Bayram günü ve gecesinde verilir ve bir kere verilir. Malın zekat vakti vucubiyeti, nisap miktarına ulaşılan günün üzerinden bir tam yıl geçmesine göre değişir. Yine aynı zamanda fıtır sadakası için ödenecek miktar, ailedeki kişi sayısına göre ayarlanır. Zekatta ise zekat verilecek miktarın artması zekatı verilecek malın hasılatının artmasıyla doğru orantılıdır.

Fıtır sadakası İslami hayır kurumlarının teslim alıp, ihtiyaç sahiplerine her sene ulaştırabildiği veya bir parçasını büyük hayır işleri için ayırabildiği önemli kaynaklardandır. Bu fazileti İmam el-Karadavi şu şekilde ifade etmiştir:”Müslümanların sayısı tüm dünya üzerinde bir buçuk milyar civarındadır. Ve bunların%90'ının fıtır sadakası vermeye niyetli olduğu düşünülüyor. Zekat vermeyi düşünen bu müslümanların bin milyonunun verdiği düşünün, bu ortalama iki dolar olsun. Bunun anlamı milyarlarca dolar demek. Yarıları fakir ve miskinler için , diğer yarıları da büyük hayır işleri için kullanılabilir.”¹³⁵

¹³⁴ Buhâri, **Zekat**, 70, Müslim, **Zekat**, 12.

¹³⁵ El-Karadavi, Yusuf, **Usûlü'l Amali'l-Hayri Fî'l-İslam**, a.g.e. XLI, s.105.

C- KURBAN

İslam,fitir sadakasını fitir(ramazan) bayramında vacip kıldığı gibi kurbanı da kurban bayramında teşri etti. İmam Ebu Hanife imkan sahiplerine bunun vacip kılındığı görüşünü benimsemiştir. Diğer imamlar ise bunu müekked sünnet olarak görmüşlerdir. Bu İslami hayır kurumları için devamlı mâlî kaynaklardan biridir. Ve senede bir kere zamanı geldiğinde ifa edilir. Sebebi ise bu değerli amaçlar ve eşsiz hikmetler içindir. Allahu Teala şöyle buyurdu:”**Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın (dininin) işaretlerinden (kurban) kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerine dururken üzerlerine Allah'ın ismini anınız. Yan üstü yere düştüklerinde ise, artık (canı çıktığında) onlardan hem kendiniz yeyin, hem de ihtiyacını gizleyengizlemeyen fakirlere yedin. İşte bu hayvanları biz, şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.**○Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat sizden O'na ulaşan yalnızca O'na karşı gösterdiğiniz derin sorumluluk bilincidir. Böylece onları sizin yararınıza amade kıldı ki, size yol gösterdiğinden dolayı Allah'ın yüceliğini layıkıyla takdir edesiniz; ve (sen Ey Peygamber,) iyileri (O'nun rızasına ermekle) müjdele!”¹³⁶

Kurban kanının dökülmesi ve Allah’a kurban sunulması kişiyi Allah’a yaklaştırmaya vesile olan bir ikramdır. (Bu ikram) azim olan Allah’ın şeairinden olan tevhidi ve yalnızca O’na has olan ibadeti ortaya çıkarır. Kurban müslümanların şiarı, mübarek bayram günü ise mutluluklarının ve kutsiyetin ifadesidir. Bu anlamlar ise kişiyi Allah’a yaklaştıran kurbanlar ile tamamlanır.Kurbanda, kurbanı kesenler, akrabaları, komşuları ve fakirler için bir genişlik vardır. Kurbanın şu üç gruba dağıtılması sünnettir: Üçte biri aileye, üçte biri akraba ve arkadaşlara,diğer üçte biri ise fakirlere.Bu, kalplere sevincin girmesini, müslüman toplumun kendine ait bir bilincinin oluşmasını ve hayır kurumlarına ait mâlî bir kaynağın olmasını sağlar.Kurbanlar, fakir ve zarar görmüş ülkelere yönlendirilerek bu ülkelerin yararlanması sağlanabilir. Bu konuda Türkiye’deki kurumların ciddi çalışmaları vardır.Bu kurumlar kurbanların Asya ve Afrika gibi fakir ülkelere ulaşmasını

¹³⁶ Hacc, 22/36-37.

sağlıyorlar. Müslümanların seçimine göre, kurbanlar ihtiyacın daha fazla olduğu bu ülkelerde kesilir. Kurban fiyatları buralarda daha ucuzdur. Ve onlar da bundan istifade etmiş olurlar. Bu işlemler, bu faziletli günlerde müslümanların sevinçte ortak olduğu ve onları birbirine bağlayan dini uhuvveti hissettiren önemli bir hayır faaliyetidir.

Harem’de kesilmiş hedy de hayır kurumları ve yardım heyetleri vasıtasıyla fakir müslümanlara verilir. Bunun için fakirleri doyurma kaynaklarından biri olarak buna önem verilmelidir.

D- KEFFÂRETLER VE FİDYELER

İmam Kasani “kefareti” şöyle tanımlamıştır:”Şeriat örfünde kefareti, yerine getirilmesi gereken bir ödevin adıdır.”¹³⁷ Yani kendisine yasaklananı çiğneyene veya emir olunduğu şeyde eksiklik yapana Allah’ın vacip kıldığı şeydir. Fidyenin tanımı da aynıdır. İbadette eksiklik ya da hata yapmada olabileceği gibi emir olunanı terk etme ya da yasaklananı çiğneme neticesinde de vacip olur. Allahu Teala’nın hükmünü açıkladığı yemin kefaretinde de bu böyledir: **“Allah rastgele ettiğiniz yeminlerden sizi sorumlu tutmaz. Ancak bile bile ettiklerinizden sizi sorumlu tutar. Yemininizi bozarsanız cezası, ailenize genellikle yedirdiğiniz yemeklerden on yoksulu doyurmak veya giydirmek veya bir köleyi salmaktır...”**¹³⁸Zihar kefaretinde de böyledir: Mücadele suresinde geçtiği üzere bir köleyi salmak gerekir. Yoksa da, art arda iki ay oruç tutmak gerekir. Güç yetirilemiyorsa, altmış fakiri doyurmak gerekir. Yine Ramazan’da müzmin bir hastalık, hamilelik, emzirme ya da yaşlılık nedeniyle orucunu bozanlara da kefareti gerekir. İbn Abbas’ın rivayetini ve tefsirini yaptığı Kuran’daki ayette, **“(İhtiyarlıktan veya iyileşmesi umulmayan bir hastalıktan dolayı) ona (oruç tutmaya) güç yetiremeyenlerin, bir yoksulu (sabah, akşam) doyuracak (kadar) bir fidye vermesi (gerekir)..”** ¹³⁹¹⁴⁰ buyrulmaktadır.

¹³⁷ El-Kâsâni, Alaaddin Ebi Bekr b. Mesud, **Bedâ’i’u’s-Sanâ’i fi tertîbi’ş-Şerâ’i**, 2.bs, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut, 1406,1986 5/95.

¹³⁸ Mâide, 5/89.

¹³⁹ Bakara, 2/189.

100.000 nüfuslu bir şehrin olduğunu düşündüğümüzde ve günde yüz yemin edildiği düşünülse; bunun anlamı (oran olarak) 1000'de 1'dir. Yemin kefareti on fakiri doyurma ya da giydirme olsa, günlük yemek toplamı (10*100=1000) olur. Yemek bulamayanların oranı%10 yani 10.000 ise bunun anlamı bu grup bu köydeki yoksulların %10'udur. Kefaret, fidye ve yedirme sünnetini gerçekleştiren diğerleri de bu vecibelerini yerine getirirse yiyecek ve giyecek bulamayan yoksulların sorunu çözülmüş olur.¹⁴¹

Bu yüzden bu iki kaynak, hayır kurumu kaynağı olarak kabul edilir. Bunlara önem verilmeli ve (insanları) bu alanlara yönlendirmek gerekmektedir. Öyle ki biraz önce bahsettiğimiz çözümler gerçekleşebilsin.

E- ADAKLAR

Allah (cc) müminleri şu sözüyle övmüştür: **“Adaklarını yerine getirirler ve şerri (kötülüğü) yaygın olan bir günden korkarlar.”**¹⁴² Kurban ibadeti, İslam şariatında belli kriterleri olan eski bir ibadettir. Allah'a itaat, O'nun rızasını celp etmeyi amaç edinmeden gerçekleşmez. Allah'ın ayetinde yerine getirilmesini emrettiği konuyla ilgili iki şey vardır: **“Adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i tavaf etsinler.”**¹⁴³ Bu zamanda hayır sahiplerinin günahlarının adakları milyonlara ulaşırsa, bu adak ilk olarak fakirleri doyurup giydirme gibi faaliyetleri kapsayan bir itaate dönüşür. İnsanlarda bunun yeşerip büyümesi gerektiği gibi, adakla kulluk ve vefa da yerleşmelidir. Umulur ki bu kurban sahibini cennete sokar: **“Adaklarını yerine getirirler ve şerri (kötülüğü) yaygın olan bir günden korkarlar.”**¹⁴⁴

Adı geçen bu mali kaynaklarından (zekat hariç) devletle ilişkisi olanı yoktur. Bunların hepsi vacip veya müekked olmasına rağmen, hepsi sahibini Mevla'sına

¹⁴⁰ El-Karadavi, a.g.e XLI, s.107-108.

¹⁴¹ El-Banna, Mühendis Salih, a.g.e. CXVIII, s.9.

¹⁴² İnsan, 76/7.

¹⁴³ Hacc, 22/29.

¹⁴⁴ İnsan, 76/7.

yaklaştıran, günahlarını örten ve derecesini yükselten ibadetlerden ibarettir. Ve bunlar fakir ve kimsesizlere hayır kurumları vesilesiyle yapılan hayrı devam ettiren fiillerdendir.

2.3. DEVLETLE İLGİLİ KAYNAKLAR

Devleti ilgilendiren birtakım mali kaynaklar vardır. Bunlar devamlı ve ifası vacip olan kaynaklardır:

A- Cizye Ve Haraç

Devletle doğrudan ilişkisi olan en önemli mâlî hayır kaynağıdır. Çünkü devlet hazinesi fey, haraç ve benzerlerinden oluşur. Ayette geçtiği üzere, bu kaynaklarda muhtaç ve mahrumların, kimsesiz ve yolda kalmışların, yetim ve diğerlerinin hakkı vardır: **“Allah'ın o (fethedilen) şehir halkından Resûlü'ne verdiği fey, Allah'a, Resûl'e, (ve Resûl'e) yakın akrabalığı olanlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Öyle ki (bu mallar ve servet) sizden zengin olanlar arasında dönüp dolaşan bir devlet olmasın.** ¹⁴⁵ Fey, ganimet ya da savaş vesilesiyle elde edilmediği için ganimetten farklıdır. Aksine o Allah'ın kullarına farz kıldığı hayırlardandır.

- 1- **Sözlükte Haraç:**Haraç kelimesi Arapça'daki يخرج يخرجden müştaktır. Yani (ortaya) çıktı, zahir oldu. Aslı topraktan “çıkan” anlamındadır. Çoğulu أخراج أخراجة dir.

Birçok anlamda kullanılır: Bunlardan biri, yerin altından çıkan (şeyler) gibi bir şeyden elde edilen verim. Ömer (ra)'ın Sevad ehli çiftçilerine ödemesini emrettiği her sene elde ettikleri üründen kendilerine düşen vergiye de haracu'd-daman denir. Bu yüzden haraç olarak isimlendirilmiştir. ¹⁴⁶

Haraç kelimesi ücret, vergi anlamları için de kullanılır. Allahu Teala bir ayetinde, **”Bizimle onlar arasında bir set inşa etmen için sana vergi verelim mi?”** ¹⁴⁷ buyurmaktadır.

¹⁴⁵ Haşr, 59/7.

¹⁴⁶ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, a.g.e. VIII, c.2 s. 249; el-Fuyûmi, Ahmed bin Muhammed b. Ali el Fuyumi, **el-Misbâhu'l-Münir**, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut ty. 1/166.

¹⁴⁷ Kehf, 18/94 .

Aynı zamanda devletin vatandaşlardan aldığı vergi anlamı için de kullanılır. Şöyle denir: “Sultan, her sene vergiyi ehl-i zimmete zorunlu kıldığı zaman, sultan ehl-i zimmetten haraç aldı.” denir.

- 2- **Termelojinde Haraç:** İstilahta ise haraç kelimesine fukaha genel ve özel olarak iki anlam vermiştir:

Genel haraç, devletin vergi tahsilatından elde ettiği gelir olup tasarruflarında kullandığı kaynaktır. Özel haraç ise halifenin büyüyen haraç topraklarına zorunlu kıldığı vergidir.¹⁴⁸

Genel haraç fethedilen topraklara zorunlu kılınan mâlî vergidir. Halife topraktan çıkana konulacak vergi oranını belirler. Örneğin, üçte biri, dörtte biri şeklinde. Toprak için ne kullanılıyorsa, hacimde ve tartıda ölçü alınabilecek belli bir miktar belirlenir. Hz Ömer’in Sevad halkına nakit ile ödeme yapmalarını emrettiği gibi.

Haraç ve Cizye Arasındaki Fark

Cizye müslüman olunca düşer. Ancak zimmiler, müslüman olduklarında haraç vergilerinden muaf olmazlar. Aksine haraç, aynı şekilde kalır ve asıl dini üzere kalan zimmiler toprak gelirlerinin yarısı ya da onda biri kadar da ödeme yapar. Üç mezhep imamı ve cumhura göre-Ebu Hanife hariç- haraç köle ile de ödenebilir.

Haraç bugünkü arazi veya emlak vergisine; öşür de zirai gelirler vergisine benzetilebilir.

Önemli olan, mali kaynakların en önemlilerinden olan bu kaynakların devletle ilgili olmasıdır. Bunların yanında yine tarım arazisi, sanayi, maden ve özellikle çok ciddi servetler sağlayan petrol vb. de hayır işleri için geniş bir imkan alanı sağlar.

Yusuf el-Karadavi: “Bütün bu servetler milletin malıdır. Milletin maslahatına harcanır.Bu kaynaklar ahali için sarf edildiğinde iyi bir hayatı, kardeşliği ve

¹⁴⁸ El-Mevsû’atü’l-Fıkhıyyetü’l-Küveytiyye, a.g.e. XIII, c.19 s. 52.

dayanışmayı gerçekleştirir. Zayıf ve muhtaçlar için hayır işi ve bu işin yaygınlaştırılması da bu cümleden sayılır.

Petrol zengini ülkelerin servetlerini sağa sola harcamaları caiz değildir. Hayır faaliyetlerini finanse etme seçeneklerini ellerinde tutmalıdırlar. Özellikle medrese, üniversite, hastane ve araştırma merkezleri gibi büyük kurumlar şeklinde olanlarla birlikte yine sosyal güvenlik kurumları, hayır projeleri finansmanlığı, kimsesiz, yaşlı ve muhtaçlara yardım grupları da bu cümledendir.”¹⁴⁹

B- Hayır Vergileri

Sözlükte “Vergi”: Arapça’daki ضرب kelimesinden müştaktır. Devlet gelirine, işe ve mülkiyete getirilen yükümlülüktür. Kuralları ve durumu hakkında ihtilaf vardır.¹⁵⁰ Arap dilinde; cizye ve diğerleri gibi (halktan) alınan vergilerden biridir. Kölenin vergisi de bu kabilden olup bu vergi yapılan anlaşmaya göre kölenin efendisine yaptığı ödemedir. “Darîbe” (vergi) kelimesinin çoğulu “darâib” olarak gelir.¹⁵¹

İstilahta ise; Bazı iktisat alimleri vergiyi, milli veya sosyal güvence esası üzerinden şöyle tanımlamıştır: “ Devletın sel, açlık ve deprem gibi afetler için zenginlere mali güçlerine göre yüklediği sorumluluk.”¹⁵²

İslam Şariatında ise; İmam Gazali şöyle tanımlamıştır: Halifenin beytü’l-mal boşaldığında zenginlere yüklediği yeterli miktardaki ödeme vazifesi.¹⁵³

İmam Cüveyni şöyle tanımlamıştır: Halifenin ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamak için ülkenin varlıklılarından ve zenginlerinden aldığı şeydir.¹⁵⁴

¹⁴⁹ El-Karadavi, Yusuf, **Usûlü’l-Amali’l-Hayri Fî’l-İslam**, a.g.e.XLI, s.114.

¹⁵⁰ **El-Mu’cemu ve’l-Veciz**, a.g.e. VII, s.379.

¹⁵¹ İbn Manzur, Faslu’z-Zad, Be Babı, 1/550.

¹⁵² Muhammed Cemal, **Mevsu’atu’l-İktisâdi’l-İslami**, s.327.

¹⁵³ Ebu hamid Muhammed el-Gazali, **Şifâü’l-Galil Fi Beyani’ş-Şubehi ve’l-Muhayyel ve Mesâlikî’t-Ta’lil**, thk, Hamd el-Kebisi, Daru’l İrşâd, Bağdad, 1931, s.236.

Tanımlardan bir diğeri:İslam devletinin kişilerin mallarından,şart koşulmuş bir karşılığı olmaksızın, kalıcı olarak ve icbaren kestiği ayni veya nakdi mâlî kesinti. Bu kesinti genel harcamalar kapsamında kullanılır. Aynı zamanda İslam şeriatı kaide ve hükümlerine dayandırılır.¹⁵⁵

Şu ana kadar zikrettiklerimizden yola çıkarak İslam fihındaki vergi kavramını şöyle tanımlayabiliriz:

“Devletin genel şer’i kaidelere dayanarak varlıklı kimselerden zorunlu olarak aldığı ve herhangi bir karşılık vermediği belli miktarda mal. Devlet bu malı vatandaşların genel harcamaları kapsamında kullanır. Bu vergi, zorunlu kılındığı dönemlere bağlı olup geçicidir. Sürekli ve aslî değildir. Vergiyi zorunlu kılan şartlar ortadan kalktığında vergi de sona erer.”

Yine vergi de İslami hayır kurumlarının en önemli gelir kaynaklarından biridir.Diğer kaynaklar yeterli olmadığında devreye girer. Ulüemr toplumun talep ettiği hayır faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için mal hakkına müdahale eder.Bu ancak aşağıdaki şartlar oluştuğunda gerçekleşebilir:

- a- Devletin(bu vergiyi koymaya) zaruri ve gerçek bir ihtiyacının olması.
- b- Acil durumun sonlanmasıyla bu istisnai durum sona erer.
- c- Bu zaman zarfında devletin, ihtiyaç olunan şeyleri karşılamada aciz kalması.
- d- Vergi zorunluluğu getirilmesi bir vehme dayanmamalı;aksine gerçek nedenlere dayalı olmalıdır.
- e- Zaruri boyuttaki ihtiyacını karşılamayan kişileri mallarından değil de kişilerin ihtiyaç fazlası mallarından alınması gerekir.
- f- Ulü’l-emr konu ile ilgili ve gerekli çalışmalar yapıldıktan ve uzmanlara danıştıktan sonra genel şartlara uygun olacak şekilde vergi kararı alabilir.

¹⁵⁴ El-Cüveyni, Abdullah b. Abdillan, **Ğıyasu'l-Ümem fi'l-Tiyasi'z- Zülem**, 2.bs, thk, Abdulmunim ed-Dib', s.275, 1401.

¹⁵⁵ Dr. Gâzî İnyay, **El-Maliyetü'l-Amme ve'n-Nizamu'l-Mali el-İslami**, s.307.

Şeriat ulüemrin, fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için zenginin bütçesine göre vergi almasına icazet vermiştir. Müslüman bir toplumda komşusu aç iken kendisi tok yatanın durumu caiz değildir.

İbn Hazm bu konudaki düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır: “Ülkenin zenginlerinin, fakirlerin ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. Yöneticinin bunu sağlaması gerekir. Eğer müslümanların malından zekatlar ve feyler verilmezse, olmazsa olmaz gıdalar ve yaz-kış kıyafetleri yağmur, güneş, yaz ve herkesin göremeyeceği bir yerde sağlanır.”¹⁵⁶

Bu, İslam’ın güçlü-zayıf ve zengin-fakire dayanan İslam kardeşliğinin hükmüyle toplumlara farz kıldığı “dayanışma”nın gereğidir. Toplum bir aileye benzer. Hatta bir uzvu zarar gördüğünde diğer azalarının da acıyı hissettiği bir beden gibidir.¹⁵⁷

2.4. SÜREKLİ OLMAYAN KAYNAKLAR

Her ne kadar İslam, bireylerine ”toplumsal dayanışma” ilkesini koymuş ve bunu bağlayıcı kılmış olsa da bununla birlikte gönüllü bağış ve hayır işlerinden her ikisinin kapısını da sonuna kadar açmıştır. Bunlardan bazılarını iki kısımda şöyle dile getirebiliriz:

a- Sadakalar

İslami hayır kurumlarının mali gelirleri arasında zekat dışında sadakalar ve mallardan verilen bağışları söyleyebiliriz. Gönüllü yapılan bağışları farz olanlarından ayıran husus ise gönüllü bağışın isteğe bağlı olmasıdır. Nitekim gönüllü bağış ile Müslüman birey itaatini, Allaha yakınlaşma isteğini, Allahın hoşnutluğunu kazanma

¹⁵⁶İbn Hazm, **el-Muhallâ**, a.g.e. CXIX, c. 6 s. 452.

¹⁵⁷El-Karadavi, a.g.e. XLI, s.115.

arzusunu, ahirette bu yaptıklarının karşılığı olarak cennete girme dileğini, bereket umudu ve dünyaya değer vermeme gibi düşüncelerini dile getirmiş olur.

İslam , Allahın kitabında ve Resulullah'ın sünnetinde bir çok yerde sadakaya vurgu yapar ve teşvik eder. Allah müminleri şu sözyle dile getirmiştir: “**Kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar**”.¹⁵⁸ Peygamber (sav) de şöyle diyerek bizi hayra teşvik etmiştir:”**Sadaka rabbın gazabını dindirir, ölümün kötüsünden de korur**”¹⁵⁹. Bazı ayetler de Allah u Teala bizi açıktan veya gizliden hayır bağışında bulunmaya teşvik etmiştir:” Sadakaları açık olarak verirseniz bu ne güzel! Şayet onu yoksullara verirken gizlerseniz bu sizin için daha da hayırlıdır ve sizin bir takım günahlarınıza kefarettir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”¹⁶⁰

Sadaka bireylerin elinden, gönüllü ya da bireyin sadakaya teşvik edilmesinden sonra verilmiş de olabilir. Nitekim Rasulullah (sav) de birçok yerde müslümanları sadaka (bağış) vermeye teşvik etmiştir. Nitekim fakirliği her halinden belli olan bir kısım Mudarlılar kendisine geldiğinde insanları onlar için acilen bağış yapmaya davet etmekle kalmamış kendisi de bu konuda kılavuzluk ederken şöyle demiştir: “**Kim İslam'da hayırlı bir çıkış açarsa yaptığı hayrın mükafatı kendisine verileceği gibi o çıkıştan yürüyen insanların yaptığı hayrın mükafatı kadar bir mükafat da bu insanların mükafatından hiç bir şey eksilmezsiniz tekrar bu çıkışı açan kişiye verilir.**”¹⁶¹ Yine Rasulullah'ın (sav) “zorluk seferi” vb. hadiselerde de insanları bağış yapmaya çağırdığı bilinmektedir.

Yüce hedefler için belirlenen bu sadakaların toplum nezdinde ki yararlarını şöyle sıralayabiliriz:

Şeriat övgüye değer addettiği ve hakkında mükafat vaad ettiği hayır işleme yollarında bağlılarını tekrar tekrar hayır işlemeye teşvik etmiştir. Bu anlamda da Allahu Teala şöyle buyurmuştur: “**Onların fısıldaşmalarının bir çoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka verilmesini yahut bir iyilik yapılmasını ya da**

¹⁵⁸ Bakara:2/3

¹⁵⁹ Tirmizi, **Zekat**, 28.

¹⁶⁰ Bakara:2/271.

¹⁶¹ Müslim, **İlm**, 1017 .

insanların arasının düzeltilmesini isteyenler müstesnadır. Kim Allahın rızasını elde etmek için bunu yaparsa biz ona ilerde büyük bir karşılık vereceğiz”. ¹⁶²

Burada sadaka Rabbin gazabını dindiren, hatayı affettiren, ateşten koruyan, hastalıklara şifa vesilesi, mallarda bereket ve sadaka verenin kıyamette ki gölgeliği olarak ön plana çıkmıştır.

İslami hayır kurumları da hayır bağış kampanyalarına katılmaya insanların yönlendirmelidirler. Bu etkinlikler artmalı ve bu hususta çeşitli basın organlarından yararlanma yoluna gitmelidirler. Tasadduk ve sadaka vermeye düşkünlüğün insanlar arasında canlanması için yapacakları hayır projelerini basın yoluyla duyurmalıdırlar.

Yine İslami hayır kurumları bağış yapmak isteyenlere yardımcı olunması ve teşviki anlamında bağışçıların isimlerini de açıklayabilirler.

Yapılan her iyilikte mükafat olduğunu ve her türlü iyiliğin de bir çeşit sadaka olduğunu vurgularken hayır kurumlarının giderilmesinde rol alabileceği bir takım ihtiyaçları şöyle sıralayabiliriz:

- a- Açların doyurulması, susuzlara su imkanı sağlanması ve esirlere yardım: Allah u Teala bu hususta:

“ Onlar kendileri sevip istedikleri halde yoksula,yetime ve esire de yemek veririler”. ¹⁶³buyurmuştur.

Bera b. Azib'den gelen bir rivayete göre bir bedevi Rasulullah'ın yanına vararak şöyle demişti: **“Ey Allahın Rasulu! Beni cennete girdirecek bir iş söyler misin? Rasulullah da “Her ne kadar kısa ve öz sorduysan da meseleyi açmış oldun. Öyleyse köleyi salıver ve boyunduruk altındakini boyunduruktan kurtar”** buyurdu. Bedevi adam **“Bunun ikisi de aynı şey değil mi?”** diye sorunca Rasulullah da **“Hayır, köleyi salıvermen azad etme yetkisinin sende olması ve bu yetkiyle onu salıvermendir. Ancak boyunduruktan kurtarmak ise boyunduruk altında ki**

¹⁶² Nisâ : 4/114.

¹⁶³ İnsan:76/8 .

herhangi bir (köle)ye kurtulması için gereken parada yardımcı olmandır. Buna güç yetiremezsen açı doyur, susuza su içir.”¹⁶⁴buyurdu.

Bu gibi işlerin elbette ki İslami hayır kurumları tarafından yapılması gerekir. Allah a hamdolsun ki esirleri doyuran, susuzlara su imkanı sağlayan ve açlara yemek sunan çokça hayır kurumları bulunmaktadır. Bu projelerdeki faaliyetler her ne kadar dönemsel faaliyetler olsa da devamlılığında büyük hayırlar ve daha önce faydalarını tek tek saydığımız umumi yararlar vardır.

- b- Yurtlarından sürülenleri barındırmak,yetim ve zavallıların ihtiyaçlarını sağlamak: Bu hususta da Allahu Teala **“Sevdiği maldan yakınlarına , yetimlere, yoksullara, yolsa kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan “¹⁶⁵ diye buyururken , Rasulullah (sav) de bir hadisinde **“İşte şu mal var ya ! Gerçekten de çok tatlıdır! Müslümanın elindeki mal ne kadar güzeldir! Çünkü o, elindekinden zavallıya, yetime ve yolda kalmışa verir.”** buyurmuşlardır. Bir başka hadiste de Rasulullah (sav) **“kim hakkı olmayan bir şeyi alırsa, yiyen ama doymak bilmeyen kimse gibidir. Üstelik yediği şey kıyamette aleyhinde şahitlik yapacaktır.”** buyurmuşlardır.¹⁶⁶**

Ne zaman biteceği bilinmeyen savaşların, içinde insanlığın kaybedildiği tükenmek bilmeyen çatışmaların olduğu günümüzde, İslami hayır kurumlarının Müslüman topluma özen göstermeleri, toplum dokusunu korumaya çalışmaları gerekmektedir. Bu da elbette ki yurtlarından sürülen insanlara barınak sağlamak, yetimleri ve zavallıyı koruyup kollamakla olacaktır. Bununla birlikte bu hususlardan herhangi birinin ihmal edilmesi ise müslümanların bu sıkıntılardan dolayı gayr-i müslimlere al açması sorununu doğuracaktır. Neticede müslümanlar dinlerini kaybetmek ve müslümanlardan bulamadığını gayr-i müslimlerde aramak riskiyle baş başa kalacaktır. Suriye ve başka ülkelerden akın akın Avrupa'ya gelen müslüman

¹⁶⁴ Ahmed, **Müsned**, a.g.e. XXXV, c.5 s.383-384. El-Heysemi, **Mec'mau'z-Zevâid**, c.4 s.240.

¹⁶⁵ Bakara: 2/177 .

¹⁶⁶ Buhari, **Zekat**, 47, 50. Müslim, **Zekat**, 96/122/123.

mültecilerin yaşadıklarıyla daha da dikkat çekici bir durum olarak göz önünde bulunmaktadır.

- c- Akrabalık bağlarını gözetmek, komşulara iyilikte bulunmak ve muhtaçların ihtiyaçlarını karşılamak: Allahu Teala bu hususta “**Allah’a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi sevmez**”.¹⁶⁷
- d- Çocuk haklarının, yaşlıların kişilik haklarının, terk edilmişlerin haklarının ve özel bakıma muhtaçların haklarının korunması: Bir hadiste “**Küçüğe acımayan ve büyüklerimizin de haklarını tanımayan bizden olamaz**”.¹⁶⁸ buyuran Peygamberimiz, bir başka hadisinde “**Kardeşinin yüzüne gülmen sadakadır. İyiliği emretmen ve kötülüklerden alıkoyman sadakadır. Kötü bakışlı bir adama bakışını güzel tutman sadakadır. Sapkın bir konumda bulunan bir kimseyi doğruya yönlendirmen bir sadakadır. Yoldaki taşı, dikenini ve kemiği yoldan alıp kaldırman bir sadakadır. Kovandakini kardeşinin kovasına boşaltman bir sadakadır**”.¹⁶⁹ buyurmuştur.
- e- Kederlilere, yardım etmek ve dertlerinin derdine deva olmak: Ebu Hureyre (r.a) rivayet ettiği bir hadiste peygamberimizin şöyle dediğini söylemiştir: “**Kim, dünya sıkıntılarında bir sıkıntı dolayısıyla bir mümine nefes aldırırsa, Allah da ona kıyamet sıkıntılarında bir sıkıntı için nefes aldırır. Kim de işi zor olanın işini kolaylaştırırsa Allah da ona dünyada ve ahirette kolaylık verir. Kim bir müminin ayıbını örter de ifşa etmezse Allah da onun ayıbını dünyada ve ahirette örter. Kul, kardeşine yardım ettiği müddetçe Allah da ona yardım eder**”.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Nisa: 4/36 .

¹⁶⁸ Ebu Davud: a.g.e. V, **Edeb**, 58, Ahmed, **Müsned**, a.g.e. XXXV, 6694.

¹⁶⁹ Tirmizi, **Birr**, 36.

¹⁷⁰ Müslim: **Zikr**, 59.

- f- Yaralılara ilk yardım ve tedavi hizmeti sağlamak: Er-Rabi' bint-i Muaz şöyle demiştir: **”Biz Rasululah’la birlikte yaralılara su dağıtıyor, onları tedavi ediyor ve ölenleri de Medine’ye gönderiyorduk”**.¹⁷¹

Bütün bu çalışmalar zekattan sonra gelen en önemli sadaka çeşitlerinden bazıları olduğu gibi aynı zamanda da İslami hayır kurumları içinde zekattan sonra devreye giren en önemli mali gelir kaynaklarıdır. Yine bu sadakalar, toplumun geliştirilmesi ve büyük hayır hizmetlerine teşviki anlamında da İslami hayır kurumlarının çalışmalarının devamını sağlayacaktır.

b- Vakıflar

Vakıf, İslamın, insanlara sevdirmeye çalışırken oldukça hızlı davrandığı önemli hayır yollarından biridir. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: **“Üç şey dışında ademoğlu öldüğünde amelleri kesilir: Sadaka-i cariyeye , kendisiyle faydalanılan ilim ve kendisine dua eden evlat.”**¹⁷² Bir başka hadiste efendimiz **“ Öldükten sonra mü’mine amel olarak ancak öğrettiği ve yaptığı ilim,geride bıraktığı salih evladı ve miras olarak bıraktığı mushaf (k.kerim), yaptığı (ya da yaptırdığı) mescit ve sağlığındaiken öz malından ayırdığı sadaka yetişir”**.¹⁷³ buyurmuştur.

Hayır amacıyla yapılan vakıf işlerini inceleyecek olursak bunu aşağıda gelen maddeler halinde açıklayabiliriz:

1- Hayır amaçlı vakfın sözlükteki tanımı

¹⁷¹ Buhari: **Cihâd**, 67, Müslim, **Cihâd**, 137.

¹⁷² Müslim, a.g.e. I. **Vasiyye**, 14 . Ebu Davud, a.g.e. V. **Vasâyâ**, 14.

¹⁷³ İbn-i Mace, Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid, Sünen ibn-i Mâce, thk, Mohammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru-İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, ty. **Mukaddime**, 20.

Vakıf, hapsedmek ve sebil etmek şeklinde açıklanır ki bunun her ikisi de aynı anlama çıkar. Sözlükte “bir şeyin tasarrufunu kısıtlamak” olarak açıklanmaktadır. Dilde “ bir şeyi şöylece vakfettim” denildiğinde “bir şeyi hapsedtim, kısıtladım” anlamına gelir. “Veqafe” fiili üç harfli fiillerin ikinci çekim sırasında yer alır. “Veqafe,yeqifu,vaqfen” şeklinde zamanlama ve mastar kipi yapılır. Bu fiilin dört harfli çekimi çirkin bulunduğu için Temimlilerin lehçesinden başka bir lehçe de kullanılmamaktadır. Mastarının, ism-i mef’ul yerine kullanımı oldukça yaygındır. Mesela “bu konak vakfedilmiştir” yerine “ bu konak vakıftır” denilir. Kelimenin ikil yada çoğulu da mastar kipi üzerinden,”vaqfaani” ve “evqaaf” olarak türetilip “duraganlık “ anlamına gelir. Mesela hayvan sakinleştiğinde “hayvan durdu” denilir.¹⁷⁴

2- Terminolojik açıdan vakıf

Fakihler vakfın gerçek anlamında uzlaşamadıkları için tanımında da farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle önümüze başlıca üç tarif çıkmaktadır.

Ebu Hanifenin vakıf tarifi: Vakfedilen malın mülkiyet hakkı sabit kalmakla birlikte yararının hayır kabilinden tasadduk edilmesi üzere bir maddi varlığın kullanımının kısıtlanmasıdır. Buna göre de vakıf malının vakfedenin mülkiyetinden çıkması söz konusu olmadığı gibi istediğinde malın üzerindeki vakfiyet halini sonlandırıp malını satabilir anlamı çıkmaktadır.

Aralarında imam Muhammed ve Ebu Yusuf ile Şafiler ve Hanbelilerdeki daha sahih görüşün sahiplerinden oluşan cumhurun vakıf tarifi: Vakfeden den kullanım hakkının devralınması ve bir malın maddi varlığı devam ettiği sürece faydalanma hakkının mübah yollardan hayır ve iyilikte sarf edilmek üzere sınırlandırılmasıdır. Buna göre de malın bizzat kendisi vakfedenin mülkiyetinden çıkarak Allahın mülkiyetine tevdi edilmiş bir hale dönüşür. Vakfedenin söz konusu

¹⁷⁴ Ez-Zühayli, Vehbe, **El-Fikhu'l-İslami ve EDilletuh**, c.8 s.153; İbn-i Manzur: **Lisanu-l Arab**, a.g.e. VIII, c. 9 s.359; El-Fuyyumi, **El-Misbahu'l-Münir**, a.g.e. CXLVI, c. 2 s. 687.

malda tasarruf hakkı olmadığı gibi vakıftan elde edilen gelir de bağış yollarına sarf edilir.

Malikilere göre vakfın tanımı: Mal sahibinin maldan doğan bir yararı gerek bir ücret karşılığında gerekse de maldan elde edilen gelir itibariyle kendisinin uygun gördüğü bir müddet zarfında temlike uygun bir ifade kullanarak söz konusu bu malı hak eden ihtiyaç sahiplerine temlik etmesidir. Yani burada mal sahibi malın bizzat kendisini bir başkasına herhangi bir temlik girişiminden koruyarak ebedilik şartı koşmaksızın belli bir zaman diliminde kalmak şartıyla ve malın mülkiyeti de şahsında kalmak şartıyla; mal sahibi olarak kendisinin kullandığı bağlayıcı bir ifadeden doğan lüzum üzerine malın sadece gelir kısmını hayır yönlerine bağışlamasıdır.¹⁷⁵

Burada vakfın şartları, hükümleri ve vakfın kendisiyle ilgili açıklamalar yapmayacağız elbette! Ancak burada ki amacımız insanları hayır işlerine yönlendirmede vakfın önemli bir hayır kaynağı olduğunu açıklamaktır. Çünkü vakıf ancak ve ancak Müslüman birey öldükten sonra da vakıftan yararlananlar olduğu müddetçe mükafatından hanesine hayır yazıldığı bilindiği takdirde, sürekli ve kendini yenileyen bir sadaka olarak ön plana çıkarılmış olur.

Bir müslümanın hususi malından mülkiyeti şahsında kalmak ve gelirini de ebedi olarak Allah rızasında ve hayır işlerinde kullanmak üzere ayırabileceğine dair açıklamayı içeren hadis bizler için güzel bir örnektir.

Abdullah b. Ömer kendinden yapılan bir rivayette şöyle demiştir: **”Ömer’in eline hayra sarf edeceği bir arazi geçmişti. Rasullulaha gelerek bunu ne yapması gerektiğini sorarken şöyle demiştir: Ya Resulallah! Hayırlı bir arazi elime geçti üstelik şu ana kadar bana göre bundan daha enfes bir mal elime geçmemiştir. Bu araziyi ne yapmamı emredersiniz? Resullulah (sav) de : İstersen araziyi elinde tutar gelirini de tasadduk edersin. Ancak bu malın kendisi satılamaz, bağışlanamaz ve mirasçılara bırakılamaz buyurdu. İbni Ömer şöyle dedi: Bunun üzerine Ömer araziyi fakirlere, yakın akrabalara, boyunduruk altında olanlara, Allah yolunda olanlara, yolcular ve misafirlerin yararına bağışladı.**

¹⁷⁵ Ez-Zühayli, Vehbe, a.g.e. CLXXIV, c.8 s.153-156.

Bu vakıf arazisinin bakımını üstlenene, buranın gelirinden biriktirmeden yemesinden ve arkadaşına yedirmesinden dolayı da bir günah yoktur. Başka bir lafızda da ‘sahiplenmeksizin’ diye geçmiştir.¹⁷⁶

Sahabeler de vakıf yapıyorlardı. Nitekim Osman (r.a) Rume kuyusun satın alarak vakfettiği gibi Ömer (r.a) da kendinse ait bir araziye hayır amaçlı vakfetmişti. Üstelik bu vakıf yakın zamana kadar ümmete hizmete devam ediyordu.

Sabit bir mali kaynak olma özelliği arz etmekle birlikte hayır işlemede önemli bir rol üstlenen vakıfların ihyası içinde kanunlarda yeni yöntemler geliştirilmelidir.

Bütün bunlarla birlikte Müslüman toplumlarda asırlar boyunca dokunaklı izler bırakan vakfın temellerini atan ve iyilik denildiğinde bunun en güzel örneklerini ortaya koyan Rasulullah (s.a.v)’in gayretleri unutulmamalıdır. Çünkü Müslümanların asırlar boyunca uygulamalarında da görüleceği üzere ; toplumda bir ihtiyaç hasıl olduğunda hayır sahiplerinin mallarının bir kısmını hayır için ayırarak toplumun ihtiyaçlarını giderdiğini görmekteyiz. Hatta öyle ki açtıkları hastanelerdeki hastaları ziyarete gelenler için dahi vakıflar oluşturmuşlar ve bu hizmet alanlarında kullanılan tabaklardan biri dahi kırılrsa herhangi bir sıkıntı çıkarılmadan vakıf sahipleri tarafından yerine yenisi konulmuştur.¹⁷⁷

Müslümanların geçmişinde vakfın bu kadar güçlü, azametli ve çok çeşitli olması gerçekten de İslami düzenin bir övünç kaynağı olmuştur. Çünkü gerek fakirler gerekse de mahrumlar kendilerini giydirecek ve doyuracak barınma yurtları bulabildikleri gibi hastalık ve dertlerine deva olacak ücretsiz muayene ve tedavi gördükleri hastaneler de bulabilmiş veya yolculuklarında kervansaraylarda barınabilmişlerdir.

Aynı zamanda Müslümanlar nerelerde ne gibi ihtiyaçlar söz konusu olduğunu büyük bir dikkatle araştırarak bu ihtiyaçlar için vakıflar oluşturmuşlardır. Bu esnada kör kedilere, sahipsiz köpeklere ve hasta hayvanlara özgü vakıflar tahsis etmişlerdir.

¹⁷⁶ Buhari, **Şürût**, 19; Müslim, **Vasiyye**, 15. A.g.e. I .

¹⁷⁷ El-Karadavi, Yusuf, a.g.e. XLI, s. 112-113.

O halde garip bir hayvana bakış açısı bu kadar güzel olan bir toplumun en değerli bir varlık olan insana bakışı, tabiatıyla nasıl olabilir ki?

Dolayısıyla farklı sınıflardan muhtaçlara, acizlere, kötürümlere, körlere, kayıp çocuklara ve yetimlere özgü çeşit çeşit vakıfların olması da biz şaşırtmamalıdır.¹⁷⁸

¹⁷⁸ a.g.e. XLI, s.113.

c- Vasiyetler

Bir müslümanın, ölmeden önce Allahın rızasını kazanmak için malından bir kısmını hayır hizmetleri için vasiyet etmesi de islami hayır kurumlarının önemli mali gelirleri arasındadır. Her ne kadar İslam'dan önce bu şekilde bir vasiyet işleminin varlığından söz edilse de bu işlem çoğunlukla mirası daha uzak kişiler için vasiyet ederek yakın akrabayı mirastan mahrum etmek gibi kötü bir amaç uğruna yapılıyordu. İslam geldiğinde de vasiyeti hak ve adalet zeminine çıkararak bu husustaki zülüm ve haksızlığı ortadan kaldırılıyordu.

Buradan itibaren elbette ki vasiyet ve vasiyetle ilgili hususları daha iyi ortaya koyabilmek adına vasiyetin anlamı, tarifi, meşruiyeti vb. konulara da kısaca değinmek bir zorunluluk olsa gerektir. Bunları bazı başlıklar altında ele alırsak şu başlıklar altında sıralayabiliriz.

1- Sözlükte Vasiyet

Vasiyet, sözlükte bağ demektir. Bir şeyi başka bir şeye bağladım denilirken de bağlamak anlamındaki "va-sa-le" fiilinin mastarı olan "el-vasl" kelimesiyle bağlantı kurularak açıklaması yapılır."Ve-a-de" fiiliyle aynı vezindedir. "Va-sa-ye" fiilinden türetilen "vassa" ile "esva-ila" fiilleri aynı anlamda olup kendisinden sonra geride vasi bırakmak veya kişinin kendi terikesiyle ilgili işlemi filanca kişiye tevdi etmesi demektir. Filan, falana bir malı vasiyet etti demek ise ona malından vasiyette bulundu demektir. Vasiyet edene de şeddesiz olarak "musi" denilir

"Muvassi" denilmesi de caiz olduğundan Bakara süresi 182. ayetteki ilgili kelimenin her iki şekilde de okunabileceğine cevaz verilmiştir. Bakara süresi 182. Ayette şöyle buyrulmaktadır: "Her kim, bir vasiyette bulunacak kimsenin hakkı çiğnemesinden veya günaha girmesinden korkar da (ilgililerin) aralarını düzeltirse ona bir günah yoktur." ¹⁷⁹

¹⁷⁹ Bakara: 2/182.

Kelimenin isim hali, “vesayet” olarak gelir. Mastarı “isa”dır. “Vasiyyet” ise kişinin yapılmasını tavsiye ettiği şeydir. Vasiyyet kelimesi ism-i mef’ul olup ayet-i kerimede “Yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra” açıklamasıyla geçer. Vasiyyet kelimesi başka bir ayette de mastar olarak kullanılmıştır. Bu ayette “Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatinca vasiyet esnasında iki adil kişi şahitlik yapsın” buyurulmaktadır.¹⁸⁰

2- Terminolojide Vasiyetin Tanımı:

fakihlerin mezheplerine göre farklılık arz etmektedir. Fakat bu farklılık şekilsel bir farklılık olup içerikte ve özde olan bir farklılık değildir.

Hanefilerden Haskefi vasiyete şöyle bir tanımlama getirmiştir: Kişinin ölümünden sonra yapmak istediği bağış yollu temlik (mülk edindirme)dir.¹⁸¹ Bu tarif Malikilerin yaptığı tarife de yakındır. Malikilerin tanımına göre ‘Fakihlerin örfünde vasiyet anlaşması, kişinin malının en fazla üçte birinde hak doğuran ve kişinin ölümüyle yerine getirilmesi gereken ya da kişiye niyabet edenlerin yerine getirmesi gereken akit (anlaşma)dir.¹⁸² Şafiilerden Şirbini de şöyle demiştir : Takdiri de olsa ölümden sonrasında ilişkilendirilmiş bağış (tebberrü)dür.¹⁸³ Hanbelilerden İbn-i Kudame de şöyle demiştir: Mal ile ilgili vasiyet, malı ölümden sonra bağışlamaktır.¹⁸⁴

3- Vasiyetin Meşruiyetine Dair Deliller :

¹⁸⁰ Mâide: 5/106.

¹⁸¹ İbn-i Âbidin, a.g.e. CVIII, c.6 s.658 .

¹⁸² Uleyş, Muhammed b. Ahmed b.Muhammed: **Minehül-Celil Şerhu Muhtasari Halil**, a.g.e. CXXVII, c. 9 s.503 Daru’l-Fikr.

¹⁸³ Eş-Şirbîni, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî, **Muğni’l-Muhtac**, 1.bs, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyee, Beyrut, 1415 h./ 1994, c.4 s.66 .

¹⁸⁴ İbn-i Kudame: **Kitabu’l-Vasâya**, 6\55,Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabiyy.

Vasiyetin meşruluğuna dair kitap, sünnet, icma ve akli olarak bir takım deliller mevcuttur.

Kitaptan delil : **“Birinize ölüm yaklaştığında eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabalarına uygun bir vasiyette bulunsun, sakımanlara bir borç olmak üzere yazıldı”**¹⁸⁵ **“... vasiyetten ve borçtan sonra”**¹⁸⁶

“Ey iman edenler ! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki adil kişi ,şayet seyahatte iken başınıza ölüm gelmişse sizden olmayan başka iki kişi aranızda şahitlik etsin”¹⁸⁷

Sünnetten delil : Saad bin Eb-i Vakkas anlatır: Veda haccı senesinde artık öleceğimi zannettiğim amansız bir hastalıktan dolayı Rasullulah (sav) beni ziyarete geldiğinde **“ Hastalığım çok ağırlaştı. Ben mal mülk sahibiyim ve kızımdan başka da mirasçım yoktur. Malımın üçte ikisini sadaka olarak dağıtabilir miyim? dedim.”** Rasulullah (sav) **“hayır”** diye buyurdu. **“Yarısı dedim.”** **“Hayır”** diye buyurdu ve devamla **“üçte birini”** diye sordum. Rasulullah (sav) **“ Aslında üçte bir de çoktur. Şüphesiz senin mirasçını zengin bırakıp göçmen ,insanların yardımıyla geçinen, muhtaç birisini bırakmandan daha hayırlıdır. Şüphesiz sen Allah için yaptığın her harcamandan, hatta hanımının ağzına yemek koymandan bile mutlaka sevap alırsın”**.¹⁸⁸ diye buyurdu

İcmadan delil : Sahabe döneminde beri ilmüne itibar edilen alimlerin hepsi de vasiyetin cevazında icma etmiş olup bunlardan herhangi biri bunun tersini iddia etmemiştir.

Akli delil olarak da şunu söyleyebiliriz: Hayır işlerinde insanın hayatta iken yapamadığı ama yapmak istediği şeyleri gerçekleştirme arzusu, geride iyi eserler bırakmak düşüncesi ve Allah’a yakınlaştıracak vesileler araması vasiyete olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bütün bu söylediklerimize ilaveten vasiyet İslami hayır

¹⁸⁵ Bakara:2/180 .

¹⁸⁶ Nisa:4/11.

¹⁸⁷ Mâide:5/106

¹⁸⁸ Buhâri, Cenâiz, 36. Müslim, Vasiyye, 5,7,8.

kurumlarının mali kaynak sağlama yollarında önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü müslümanların zenginlerinin vasiyette bulunması , akabinde vasiyetin İslam toplumu için bir çok yararlar doğurmasını getirmektedir. Zira bu gibi mali gelirlerin yöneltildiği hayır kurumları bu gelirleri ilim merkezlerine ,dini okullara, hafızlık eğitim kurumlarına, yetim organizasyonlarına , dul kadınların korunmasına vb. etkinliklerden oluşan hayır işlerine sevk etmektedirler. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur. "Bir müslümanın hayatı vasiyette bulanacağı iki geceye yeterliyse muhakkak ki yazılı vasiyette bulunmalıdır."

189

d- Hediyeler

Hibe , insanın hayattayken başkasını karşılıksız olarak mal edindirmesidir. Bu da ;

- a- Borçlunun borcunu affetmek anlamındaki ibra yoluyla,
- b- Karşılığının ahirette beklendiği bağışlanma vesilesi olan sadaka yoluyla,
- c- Kendisine bağışlanan şeyin mukabilinde verilmesi gerekli olan şey anlamındaki hediye, yoluyla olur.

Hediye sünnet olup bir sevgi göstergesi ve yakınlaşma arayışıdır. Hediye uzak olanı yakına çektiği gibi kopmuş bağları tekrar kurar. Kişiler arasında munasebet yolunu açtığı gibi kapalı kalplerin kapılarını da aralar .İnsanlar arsında sevgi tohumları saçır. Zira Rasulullah (sav) de kalpleri birbirine kaynaştıracak yöntemler bulmakta oldukça hırslı olup hediye de kendisinin bu meyanda teşvik ettiği

¹⁸⁹ İbn-i AbdilBerr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed, **el-İstizkâr li-mezâhibi fuğahâi'l-emşâr ve ulemâi'l-aktâr fîmâ tezammenehü'l-Muvatta min meâni'r-rey ve'l-âşâr**, thk. Sâlim Mohamed Atâ/Mohamed Muavved, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1421 h./2000, **Vasiyye**, c.7 s.260.

yöntemlerden biridir. O (sav), “ **Hediyeleşin ki birbirinizi sevebilesiniz**”¹⁹⁰ buyurmuştur. Verilen hediyeği kabule teşvik ederken de “**İstemediği halde kendisine bir hediye sunulan kişi hediyeği kabul etsin. Zira o hediye Allahın kuluna sevk ettiği bir rızıktır**”¹⁹¹ buyurmuştur.

Küçük bir şey de olsa hediyeği kabul etmeye teşvik etmiş “**Eğer bana cılız bir incik ikram edilse kabul eder; yine cılız da olsa bu inciği yemeye davet edilsem o davete icabet ederim**”.¹⁹² buyurmuştur.

İşte hibe ve hediye, mensubunu vermeye alıştırmada ufuklar açan, güzellikler saçan, özellikle de insanlara el açmaya haya eden kişilere yardımda yeni yeni ufuklar açan İslam’ın önem verdiği bir mevzudur. Nice hali bilinmez insanlar var ki muhtaç oldukları halde varlıklı zannedilirken farklı zaruretlerini anlatacakları Allah’tan başka kimseleri yoktur. İşte böyle kimselere verilen hediye ve bağış onlara yapılmış bir yardım olmakta ve o anda hissettikleri olumsuzlukları olumlu duygu ve düşüncelere çevirmektedir.

İbn-i Battal en son sunduğumuz hadisi açıklarken şöyle demiştir: Rasulullah burada ümmetini girişimciliğe, bağları kurmaya, kalpleri kaynaştırmaya ve karşılıklı sevgiye teşvik etmiştir. Yine kendisine hediye edilen hiçbir şeyi küçümsemediği gibi çağrıldığı yeri de küçümsememiştir. Böylelikle de benzer bir olayı yaşayanın hediye verenini küçümsemesinin önüne geçmiştir olunmaktadır. Nitekim Rasulullah (sav), hediyeğinin kabul edilmesinde kusur gösterilmemesini isterken mübalağalı bir ifade olan “kuru bir incik” tabirini seçmiştir.

Ebu Hureyre (ra) da bir defasında Peygamber (sav) hakkında “Rasulullah hediyeği kabul eder fakat sadakadan yemezdi”¹⁹³ demiştir. Hafız İbn-i Hacer bu kabilden şöhretli hadislerin oldukça fazla olduğunu bildirmiştir.

¹⁹⁰ Buhâri, **El-Edebu’l-Müfred, Hediye**, 591. İbn-i AbdilBerr, **Et-Temhîd Limâ Fi’l-Muvattai Min Esânid**, thk. Mustafa b. Ahmed/Muhammed El-Bakri, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Diyet işler bakanlığı, Fas,1387 h.; c.21 s. 18

¹⁹¹ Müsned, a.g.e.XXXV, 8092; **Emâli İbn-i Beşeran**: Meclisu Yevmi’l –Cumuah, 834.

¹⁹² Buhâri, **Hibe**, 2 ; Müslim, **Nikâh**, 104.

Malikilerden İbn-i Abdilberr şöyle demektedir: “ Rasulullah (sav) sadakadan yemezdi. Ancak hediye kabul eder ve ondan yedi. Çünkü hediye kalpleri kaynaştıran özellik vardır. Hediye yakınlaşmaya ve sevgiye dair bir çağrıdır. Bundan dolayı da sevap bir davranıştır. Kıymeti yüceltir. Ancak sadakada bu özellikler bulunmamaktadır. Bunun içindir ki Rasulullah (sav) hediye kabul ediyor ve karşılığında daha iyi bir hediye sunarak muhatabına verdiği değerini ifade ediyordu”.¹⁹⁴

Rasulullah (sav), hediye Allah (cc) katında da değerli bir davranış olduğunu ve bunu köle azad etmeye eşdeğer olduğunu El-Bera b. Azib’in rivayet ettiği şu hadisinde haber vermiştir: “Kim bir (küçük) gümüş yaprağı kadar lütufta bulunur, veya azıcık da olsa süt ikram ederse yahut da bilmeyen birine bir sokağı tarif ederse ona bir köle azad etme sevabı vardır.”¹⁹⁵

Hediyeleşme İle İlgili Küçük Bir Açıklama

Müslüman birinin kafir biriyle olan münasebeti bazılarına göre hatalı bir anlayış sebebiyle genel anlamda çatışma ilişkisi ya da katı bir ilişki olarak değerlendirilse de Peygamber (sav)’ in gayr-i müslimlerle olan muamelesindeki tutumunun tersinedir. Bu münasebetle hemen söylemeliyiz ki Rasulullah (sav), gayr-i müslimlerle olan ilişkilere dair birtakım adab ve kuallar koymuştur. Bu adab ve kurallarda Allahu Teala’nın Mümtahine Suresi 8. ayetteki “**Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever**”.¹⁹⁶ buyruğuna uygun olarak zulüm karşılığında, adalet ve iyilik esaslarına dayalı adab kurallarıdır.

¹⁹³ İbn-i Hacer, a.g.e. LXXV, **Telhîsü'l-Habîr**, thk. Abû Âsim Hassen b. Abbâs, Müessesatü Kurtuba, 1416 h./1995 **İman** c. 4 s.2521.

¹⁹⁴ İbn-i Abdilberr, a.g.e. CLXXXIX, 25791-25792.

¹⁹⁵ Ahmed, **Müsned**, 4.

¹⁹⁶ Mumtahine: 60/8.

Burada temel prensip şudur: Eğer bir yer ve durumda, hediye kalplerin kapısını aralayan bir anahtar rolü görüyorsa bu şartlarda Rasulullah (sav) hediye de sunmuş ve kendisine arz edilen hediyeyi kabul etmiştir de. Nitekim En-Numan b. Beşir (ra)’ın anlattığına göre **“onlar Rasulullah’la birlikte Tebük Savaşı’na katılmışlar ve bu esnada Eyle Kralı Rasulullah’a üzerine bir pelerin serilmiş beyaz bir katır hediye etmiş ve (akabinde) Rasulullah (sav) bu kralın (belirlenen cizye karşılığı) bulunduğu sahil bölgesinin kralı (emiri) olduğunu bildiren bir anlaşma yazdırmıştır.”**¹⁹⁷

Nitekim İbn-i Kudame’nin El-Muğni adlı eserinde bu konuya bakışımıza ışık tutmak üzere **“Rasulullah (sav) Mısır’ın Efendisi Mukavkıs’ın hediyesini kabulünden dolayı savaşılan kafirlerden hediye kabul edilebileceği”** başlığı altında bir konu ele almıştır.¹⁹⁸

Aynı şekilde Rasulullah ehl-i kitaptan bazı müşriklerden hediye kabul ettiği gibi bunlardan bazılarının hediyelerini de reddedilmesi gereken durumlarda reddedilmiştir. Buna Iyas b. Himar’dan gelen rivayeti örnek verebiliriz: “Peygamber (sav)’e bir dişi deve ya da başka bir şey hediye eden adama:”Müslüman oldun mu?” diye sormuş: adam da “Hayır!” cevabını verince Rasulullah (sav) “ben müşriklerin hediyelerini kabul etmekten nehyolundum!” buyurmuştu.

İmam Nevevi, Kadı Beydavi’nin şöyle dediğini aktarmıştır: “Rasulullah’ın Hristiyanlık dini üzerine olan ehl-i kitaptan Şam kralları ve Mısır hükümdarı Mukavkıs gibi kafirlerden hediyelerini kabul etmesiyle “müşriklerin hediyeleri kabul etmekten nehyolundum” sözü arasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır. Zira puta tapan müşriklerin tersine ehl-i kitabın kadınlarıyla evlenmek ve kestiklerini yemek bize mübah kılınmıştır.” demiş ve ayrıca Beydavi şunu da eklemiştir: “Peygamber (sav), müslümanlara fayda olarak döneceğini düşündüğü durumlarda hediye verenlerden İslam’a kalben yakınlık duyanların hediyelerini kabul etmekten kaçınmamışken bunun tersine olarak İslam’ı kabule istekli davranmayanlardan da

¹⁹⁷ Buhâri, **Hibe**, 28; Müslim, **Fazâil**, 10.

¹⁹⁸ İbn-i Kudame; Muvaffakuddin Abdullah bin Ahmed Muhammed bin Kudâme, **El-Muğni**, Mektebetu’l-Kahire, 1388 h./1968, **Cihad**, c. 9 s. 327.

hediyeinin bir sevgi ve iç kabul doğuracağı endişesiyle hediyelerini kabul etmeyip reddetmiştir.”¹⁹⁹

Bütün bu şerhedilen görüşlerden de ortaya çıkmaktadır ki insani hizmetler yürüten kurumların (İslami olsun ya da olmasın) bu şartlar dahilinde hediyeleşmeleri (karşılıklı bağış-hibe organizasyonları yapmaları) mümkün görünmektedir. Böylece de şeriatin canlı olan her şey için rahmeti ve ihsanı (acımayı ve iyiliği) emreden amacı da gerçekleşme imkanı bulabilir. Yine aynı şekilde böyle kurumlara başkanlık eden sorumluluk sahiplerinin de bu çerçevede karşılıklı hediyeleşme (ya da bağış yapmaları) da mümkün görünmektedir. Üstelik bu şer'i bir gereksinim de olabilir. Başkalarından edinilen hediye ve bağışlar bu şekilde olmakta iken bununla beraber söz konusu hediye ve bağışlar bazen pek değerli de olabileceğinden hayır işlerinde kullanılacak ciddi mali gelirler kabilinden telakki edilebilirler.

¹⁹⁹ en-Nevevi, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref , **Sahih Müslim bi Şerhi'n-Nevevi**, Dâru İhyâu't-Turâsi'il-Arabi, Beyrut, 1392 h. **Cihad**,(1775), c.12 s.113.

e- İhtiyaç Fazlası Gıdalar

İhtiyaç fazlası gıdalar güzel bir şekilde dile getirilir ve bu konu güzel bir şekilde işlenirse gerçekten de çok faydalı işler hasıl olacaktır. Çünkü nice kullanışlı maddeler sağa sola saçılmakta ve nice fakirler çöp bidonlarında ve çöplüklerde yiyecek atıkları arayıp durmakta ve yiyeceklerini maalesef bu gibi yerlerden sağlamaktadırlar. Nice insanlar sabah ve akşamın her biri için ayrı elbiseler giyerken nice fakirlerin ve gariplerin üzerlerinde giyeceği bile olmadığından soğuk onların iliklerine kadar işlemektedir. Bu manadan olmak üzere ve rivayet edildiğine göre Er-Rafii, Allah dostlarından birini ziyarete gittiğinde onu israf derecesinde aşırı yemekten dolayı hasta halde bulmuş. Nihayet Allah dostunun yanından ayrıldıktan bir müddet sonra da açlıktan dert yanan biriyle karşılaştığında Er-Rafii şöyle demiş: “ Şu adam kendisine yeten kadarını yese artanını da açlıktan yakınan bu adama verseydi ne olurdu yani!”

İşte bu gibi manzaralarla karşılaşmamak için Rasulullah (sav) ihtiyaç fazlalarını infak etmemiz hususunda bizi uyarırken şöyle buyurmuştur: “Kimin yanında fazladan bir kisve varsa onu kisvesi olmayana versin! **“Kimin yanında da fazladan bir katık varsa onu katığı olmayana versin!”** Ravi burada şöyle bir açıklama da getiriyor: **“Rasulullah (sav) insanların elinde bulunan birtakım fazlalık arzeden malları sayadururken bir de baktık ki bu fazlalıklara en çok ihtiyacı olanların bizler olduğumuzu fark ettik”.**²⁰⁰

Fazla katıktan bahsedilirken; elbise, lokanta ve mutfak atıklarının ve fazlalıkların hepsinin bu kapsama girdiğini de belirtmeden geçemeyeceğiz.

İslami hayır kurumlarının bu gibi ihtiyaç fazlası gelir kalemlerinden de istifade yolunu araştırıp keşfetmeleri gerekmektedir. Bu gelirleri sağladıktan sonra da bunları bir ekip dayanışmasıyla kullanılabilir hale getirmeli ve ihtiyaç sahiplerinin istifadesine sunmaları da gerekmektedir.

²⁰⁰ Müslim, **Lukata**, 18. Ebu Davud, **Zekat**, 32.

Türkiye’deki bazı hayır kurumlarında olduğu gibi eğer hayır kurumlarının bünyelerinde ihtiyaç fazlası yiyecek ve içeceklerin ihtiyaç sahiplerine sunulmasına imkan sağlayacak bina ortamı var ise o zaman ihtiyaç fazlası gıdaların da bu gibi hayır kurumlarına bağışlanması da özel bir önem arz etmektedir. Yine aynı şekilde birtakım fazlalık arzeden kıyafetler toplanarak zavallı ailelerin çocuklarına, yurtlarından sürgün edilenlere ve mülteci olarak gelip de aç ve açıkta dondurucu soğuğu ve kavurucu sıcaklığı yiyen gariplere dağıtılabılır-gönderilebilir.

f- Karz-ı Hasen

Karzın Sözlük Anlamı ve İslam Hukukundaki Tanımı

“Karz”, sözlükte “kesmek, koparmak, ayırmak” demektir. Mesela Arapçada bu kelime “bir şeyi (borç vermek üzere) ayırdım” ya da fiilin geniş zamanlı kipinde esreli olarak kullanıldığı üzere “borç veriyorum yahut kesiyorum, ayırıyorum” ifadeleriyle kullanılır. İstif’al babında kullanıldığında da “başkasından borç istemek” anlamındadır. Bu kabilden ve benzetme yolu olarak “kişinin geçmişinde bıraktığı iyilik ve kötülükler” ya da “gerek kendisinin gerekse de başkasının başına getirdiği iyilik ya da kötülükler” de borç olarak anılır.²⁰¹

Borç vermenin Allah (cc) katındaki değeri Bakara Suresi 245. ayette şöyle haber verilmektedir: **“Kim Allah’a güzel (ve karşılık beklemeden) bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder”**.²⁰² Bu ayette geçen “karz-ı hasen” tabirindeki “karz” kelimesi isimdir. Şayet bu kelime masdar türünden olsaydı o takdirde “ikraz” şeklinde gelmesi gerekirdi. Öyleyse isim olması dolayısıyla “karz” ın amel-i salih ve sadaka kabilinden karşılığının verilmesi gereken her şeye kullanılabileceğini söyleyebiliriz. Araplar bu kelimenin türevlerinde “karz-ı hasen ve karz-ı seyyi”

²⁰¹ **El-Kamûsü’l-Mühîd**, thk. Arakasûsi, c. 4 s. 840, Müessesatü’r-Risâle, Beyrut; İbn-i Manzur, **Lisânü’l-Arab**, c. 12 s. 71, Dâru Sâdir, 2003. a.g.e. VIII.

²⁰² Bakara: 2/245.

tabirlerini de sayarlar. “Karz” yani borcun asıl anlamı ise “hem verdiği hem de yaptığından dolayı kişiye verilmesi gereken mükafat” olup esasen Allah da ihtiyacı olduğu için kullarından borç istemez. Fakat Allah övdüğü hayırlı, güzel ve örneğini zaman zaman sunduğu davranışlarda kullarını sınamak ve bu güzel davranışların karşılığını da sanki Allah üzerine bir ödevmiş gibi kullarına kat kat ve lutfederek vermek ister.²⁰³

Ebu'd-Derda (ra)'dan bir rivayete göre o, “Bir defa insanlarla borç ilişkisine girdin mi sen onları terk etsen de onlar seni kendi haline bırakmazlar.” dedi ve sonra da ekledi: “Bir gün fakir düşeceğini de hesaba kat ve ırzını düşünerek sen de borç ver.”

Burada geçen “insanlarla borç ilişkisi (alacak verecek hesabı) na girdin mi” sözünden ise; “Onlara söversen onlar da sana söver, üzerine üzerine gelirler ve sana haksızlık ederler.” kastı anlaşılmalıdır. “Birgün fakir düşeceğini de hesaba kat ve ırzını düşünerek sen de borç ver” sözünden ise; “Birisinden senden kötü sözlerle (söverek) ırzına kasteder, canını sıkar ve seni üzerse, ona da sana yaptığı gibi kötü bir şekilde karşılık verme ki en fakir olduğun kıyamet gününde alacağın mükafat baki kalsın.” anlamı kastedilmektedir.²⁰⁴

İslam Hukukunda karz (borç) un tarifine gelince şöyle bir tanımlama karşımıza çıkmaktadır: “ Bir maldan yararlanacak kişiye bedelini geri ödemesi üzere vermektir.” İbn-i Hazm ise borcu “sahibi olduğun bir malı bir başkasına halihazırda yanında bulunan malından ya da daha sonra bir vakitte geri ödemesi üzere vermendir.” diye tanımlamış ve “ bunun böyle olduğu icma ile sabittir.” diye de eklemiştir.²⁰⁵

²⁰³El-Ezheri, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, **Tehzîbu'l-Luğa**, thk. Abdulazîm Mahmud, 8/340 .

²⁰⁴ A.g.e. s. 341.

²⁰⁵ İbn-i Hazm, **El-Muhalla**, a.g.e. CXIX, thk. Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabi, Daru'l-Cil, Beyrut, c.8 s.77.

Hanefiler de borcu “Misli bir malı geri ödenmesi üzere vermendir.” şeklinde yahut da başka bir ifadeyle “Misli bir malı bir başkasına misli olarak geri ödemesi üzere yapılan bir anlaşmadır.” şeklinde tanımlamışlardır.²⁰⁶

Şafiiler ise “Bedelini ödemesi üzere bir şeyi başkasına temlik etmektir.”olarak tarif etmişler ve böyle tanımlanmasına da şu şekilde bir açıklama getirmişlerdir: “Çünkü borç veren malından bir kısmını borç alan için ayırmakta olup bu işlemi Hicaz ehli selef diye isimlendirmişlerdir.”²⁰⁷ demişlerdir.

Malikiler de “Hemen ya da daha sonra belli vakitte yerine getirilmek kaydıyla yapılan işlemdir.”²⁰⁸ şeklinde tarif ederken; onların bir başka tanımlamalarında da “Allah rızasını kazanmak amacıyla bir malı, faydalanmak isteyen kişiye daha sonra verilen malın aynısı ya da benzeriyle ödemesini yapması (iade etmesi) üzere vermektir.” demişlerdir.²⁰⁹

Yine Hanbeliler farklı lafızlarla benzer tanımlamalar yapmış olup işte onlardan biride şöyledir: “Faydalanmak ve sonra da iade etmek isteyen kişiye dostane duygularla bir malı vermektir.”²¹⁰ Hanbelilere ait ikinci bir tanım da ise “Faydalanacak kişiye, bedelini vermesi üzere bir malı vermek (ödemek)tir.”şeklindedir.

²⁰⁶ İbn-i Âbidin, a.g.e. CVIII, c.4 s.179. Ed-Dusûki, Mohammed b. Ahmed b. Arafata, **Hâşiyetü'd-Dusûki**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty. ty. c.4 s.171.

²⁰⁷ Eş-Şirbini, **Muğni'l-Muhtac İla Marifeti Meani Elfazi'l-Minhac**, Daru'l-Marife , Beyrut 1997 , **Faslu'l-Karz**, a.g.e. CLXXXIII c. 2 s. 153. El-Heytemi, **Tuhfetu'l-Muhtac Fi Şerhi'l-Minhac**, Daru Hira 1986 , c. 5 s.36.

²⁰⁸ Halid El-Akk, **Mevsuatu'l-Fıkhi'l-Maliki**, Daru'l-Hikmet , Dimaşk 1993 , c. 3 s.409.

²⁰⁹ El-Kayrevânî, **Kifeyetu't-Talibi'r-Rabbani**, Mektebetu's-Sekafeti'd-Diniyyeti,Kahire c. 2 s. 455 .

²¹⁰ El-Buhûti, Mansur b. Yunus b. Selahaddin El-Hanbeli El-Buhûti, **Keşfu'l-Kına' An Metni'l-İkna'**, Daru'l-Fikr , Beyrut 1982 c.3 s.298. El-Merdavi, Ali bin Süleymân bin Ahmed bin Muhammed es-Sa'dî ed-Dimeşkî es-Sâlihî, **El-İnsaf**, thk. Muhammed El-Fakiyy, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1956 , c.5 s. 123.

Bunlara göre karz (ödünç işlemi), ödünç alan aldığı ödünç malı, faydalanmak amacıyla aldığından bir çeşit selef akdi olmaktadır.²¹¹ Bu da tabii ki ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacına cevap vermek üzere kanun koyucunun göz önünde bulundurduğu bir yarara binaen ve kıyasta yeri olmamasına rağmen ortaya çıkarılmış bir alış-veriş şeklidir.

Karz işleminin fazileti hakkında Rasulullah (sav): “**Cennetin kapısına götürüldüğüm gece cennetin kapısında ‘sadakaya karşılık on misli ve karz (ödünç) e karşılık da on sekiz misli vardır.’ yazıldığını görünce Cebrail’e ‘Nasıl oluyorda karz sadakadan daha faziletli oluyor?’ diye sorduğumda Cebrail bana, ‘Çünkü sadaka isteyen kendisinde ihtiyacını görecek bir şeyi olduğu halde istiyor ancak karz (ödünç) isteyen ise gerçekten ihtiyaç sahibi olduğundan dolayı istiyor’ diye cevap vermişti.**”buyurmaktadır.²¹² Buna göre de bütün hayır çeşitlerinden nasibini almak isteyen bir kimsenin karz-ı hasenin sevabından da nasiplenmesi tabii bir sonuçtur.

Burada karz konusundan sözü açtığımızda çok geniş insan kesimlerinin ihtiyaçlarını karz işlemiyle giderebileceklerini söyleyebiliriz. Çünkü hayır kapılarından biri olan karz-ı hasen kapatıldığı için birçok ihtiyaç sahipleri faizli işlemlere başvurmaktadırlar.

Elbette ki İslami hayır kurumlarının aracılığıyla karz-ı hasen işleminin tekrar ve daha yoğun olarak devreye girmesi için birtakım yöntemler ortaya konulabilir. Mesela karz-ı hasen fonları, bu işlem için tahsis edilmiş mali varlıklar, imkanı olanların bu işlem için bireysel imkanlarını seferber etmeleri vb. insanların ihtiyaçlarını görecek ve ekonomik yönden gelişmelerini sağlayacak formüller geliştirilebilir.

Haram Mal: Şeyh Karadavi’nin bu hususta söylediği üzere, eğer ortada haram yollarla kazanılmış bir mal var ise öncelikle kişinin Allah’a tevbe etmesi ve

²¹¹ El-Cezîri, Abdurrahman, **El-Fıkhü Ale’l-Mezhebi’l-Erbaati**, Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, ty. c. 2 s.304

²¹² İbn-i Mace; Sadaka, 19.

temizlenmesi gerekmele birlikte haram malı sahipleri yaşıyorsa iade etmesi yoksa da varislerine vermesi gerekmektedir.

Ancak kişi haramdan kazandığı malın sahiplerini bilmiyorsa işte o zaman bu malı fakirlere, zavallılara ve toplumdaki başkaca hayır yollarına vermelidir. Fakat bunda sadaka sevabının olmadığı da özellikle bilinmelidir. Kişi bu durumda vereceğini ancak hak ve mal sahiplerinin hayrına olmak üzere verir. Allah'ın izniyle de böyle bir kişinin haram kazançtan temizlenme arzusu söz konusu olduğundan sevaptan da mahrum olmayacağı umulur. Nihayetinde her bir kişiye niyet ettiğinin karşılığı vardır.

Ne var ki ele aldığımız bu konunun bazı kısımlarında İslam hukukçularının ihtilafi söz konusu olup bunları iki alt başlıkta ele alacağız.

- a- Haram ya da helal mi olduğu şüphesi söz konusu olduğunda kurumlar yahut teşkilatlar çeşitli yerlerden gelen malın kaynağını sormak zorunda mıdırlar?

İşin kökenine indiğimizde gerek ibadetlerde gerekse de muamelatda bir Müslüman gücünün yetmeyeceği şeyle yükümlü değildir. Çünkü durum kendi kontrolünde olmadığı ve gücünün üstünde olduğundan Allah rahmeti dolayısıyla kulundan bu sorumluluğu kaldırmıştır. **“Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz.”** (Bakara 286) ayetinden ve **“O halde gücünüz yettiğince Allah'a saygısızlıktan sakının.”** (Teğabun 16) ayetinden yararlanarak bunu söyleyebiliriz. Yine Rasulullah'ın **“Size bir şeyi emrettiğimde gücünüz yettiğince yerine getirin”**²¹³ buyruğu da burada bize yol göstermektedir.

Bu nedenle ileri derecede yaşlılar, hastalar, emzirenler ve bazı durumlarda hamileler oruçla yükümlü tutulmadığı gibi hac için de ancak güç yetirebilenler yükümlü tutulmuştur.

İnsanlar arası ilişkiler bazında bu konuyla alakalı birçok mesele dile getirilebilir. Tabi ki burada kendine bir gıda ya da yemek ikramı edilen yahut bir hediye verilen

²¹³ Buhâri, **İ'tisam**, 2; Müslim, **Hacc**, 412 .

kimsenin önüne getirilenin helal mi haram mı olduğunu sormasını kastetmiyoruz. Ya da bir kimsenin alış-veriş yaptığı kişiye sattığı malın kendi malı mı yoksa gasp edilmiş bir mal mı yahut da satılacak malın kaynağını sormasını da kastetmiyoruz. Burada yine kendisi lehine vasiyette bulunulan bir kimsenin vasiyete konu malın temiz mi değil mi olduğunu sormasıyla da ilgili konuşmuyoruz. Çünkü bize teslim edilen bir malın durumu ilk etapta bizim nezdimizde tarafsızlığı gerektirir. Bir şeydeki kesin bilgimiz dışındaki bilgiler bizim için yok hükmündedir. Buna göre de bize verilen bir şeyi herhangi bir olumsuz yargıya mahal bırakmaksızın dışarıdan bir bakışla kabul edebiliriz. Allah (cc) halleri bilen ve sırlarımızı yüzümüze vurmayan Zat-ı Müteal olarak yetkimizde olmayan şeyler hakkında soru sormaktan da bizi sakındırmakta ve bu manada da **“Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın”**²¹⁴ buyurmaktadır.

Hakkında soru sormak gereken bazı hususlarla ilgili vahiy indiğinde, sorulan bazı sorular güç yetirilemeyecek yükümlülükler doğurduğundan dolayı Rasulullah (sav) bu gibi durumlarda sorgulamaktan nehyedebiliyordu. İşte Rasulullah’ın bu yasaklaması da ümmetine acımasındandı. Ümmetine güç yetiremeyecekleri şeyin farz kılınmasından korkuyordu . Zira İsrailoğulları da Peygamberlerine bazı şeylerle ilgili sorular sormuşlardı da daha sonra yersiz sorularından dolayı onlara yeni bazı yükümlülükler farz kılınmıştı. İşte bu konuda Allah (cc)’ın uyarısı şöyledir: **“ Bu tür soruları sizden önce de bir topluluk sormuş, fakat sonunda bunları inkar eder olmuşlardı ”**.²¹⁵ Hacc, ümmete farz kılındığında adamın birisi Rasullulah (sav)’e **“Her sene mi ya Rasulullah ? ”** diye sormuş Rasulullah (sav)’de soruya cevap vermeden susmayı tercih etmişti. Adam da soruyu üçüncü defa tekrarlayınca **“Evet desem farz olur. Bu defa da siz buna güç yetiremezsiniz”** buyurdu.²¹⁶ Bir başka yerde de **“ Dedikoduyu, çok soru sormayı ve malı boşa harcamayı Allah kötü görmüş (iyi görmemiş)tir.”**²¹⁷ buyurmuş ve bir kişinin ayıp arayan işkilli birisi

²¹⁴ El-Mâide: 5/101.

²¹⁵ El-Mâide: 5/102.

²¹⁶ Ahmed, **Müsned**, 2, 508.

²¹⁷ Buhâri, **Zekat**, 53; Müslim, **Akdiye**, 10,13,14 .

olmaması gerektiğine dair de “**bir kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeylerle ilgilenmemesi o kişinin müslümanlığının güzelliğindedir.**” demiştir²¹⁸. Bütün bunlar bir müslümanın dünya işlerinde olsun ahiret işlerinde olsun kendisini ilgilendirmeyen şeylerde soru sormaması gerektiğine işaret etmektedir.

b- Haram olduğuna dair hakkında kuşku duyulan mallarla ilgili tutum ne olmalıdır ?

Mali varlıklarla ilgili tutumun ne olması gerektiğine dair konuştuğumuzda en başta şunu söyleyebiliriz ki o da mali varlıklar çoğunlukla kendileri ile birlikte birtakım şüpheleri de barındırırlar. Burada bahsettiğimiz şüphe ister az ister çok olsun fark etmez. Eski zamanlarda bu şüphe belki az olabilir ama modern çağda mali varlıklardaki şüpheli durumlar yapılan işlemlerin ortaya çıkardığı durumlardan dolayı oldukça fazladır. Bu kabilden olmak üzere insanlar arasındaki perdelerin kalkması, insanlar arası ilişkilerin iç içe olmasının doğurduğu sonuçlar, gönül fakirliği ve faizin birçok çeşidinin ortaya çıkması gibi insanların mali varlıklarında karşılaştıkları olaylarda şüpheye bulaştıran işlemler oldukça fazladır. İşte bu konuda da Rasulullah (sav) bir defasında “**İnsanlar faizi rahatlıkla yedikleri bir zaman yaşayacaklar ve faizi yemeyene de tozundan bulaşacaktır.**”²¹⁹ buyurmuş. Başka bir defasında da özü doğru ve güvenilir tacir nebilerle, sıdiklarla ve şehitlerle beraberdir.”²²⁰ buyurmuştur. Bu açıklama ticaret ehli bir kimsenin muhakkak suretle yalan, faiz ve aldatma gibi birtakım tehlikeli işlem ve girişimlere maruz kalabileceğini ortaya koymaktadır. Şayet ticaret ehli bir kimse bütün bu tehlikelerden korunabileceği bir imkan bulabiliyorsa işte o zaman Peygamber (sav)’in buyurduğu sınırlara kendini çekmesi de zorunludur.

Fakihler, mali varlıklara arız olan şüpheli durumlara ilişkin farklı farklı görüşler beyan etmişlerdir. Neticede bu gibi durumlarda galibiyeti esas alan şer’i bir ölçüyü de ortaya koymuşlardır. Buna göre de galibiyeti helal olana helal; haramın içinde ağır

²¹⁸ İmâm Mâlik, Malik b. Enes b. Malik b. Ebi Amir el Asbahî, **el-Muvatta**, thk. Mohammed F. Abdalbâki, 1405 h./ 1985, **Husni’l-Hulûk**; 3 .

²¹⁹ İbn-i Mace: Ticârêt, 58; Nesâi, Buyû’, 2.

²²⁰ Tirmizi, Buyû’, 4.

bastığına da tamamen haram demişlerdir. Keza İmam Ebu Hanife (ra): “Haram bulaşan şeylere bakılır. Galibiyeti helal ise sakınca yoktur. Ancak galibiyeti haram ise alım-satımı da bağışlanması da caiz değildir.”²²¹ buyurmuştur. Hanefi mezhebindeki kabul edilen görüşe göre mutlak suyun içine başkaca temiz bir sıvı karışırsa mutlak suyun temizliğine dair değerlendirme galibiyet prensibine göre yapılmakta olup eğer karışımdaki su oranı daha fazla ise bu takdirde bu su ile temizlik yapılabileceğine hükmedilir. Hediye edenin malının çoğunluğu helal ise hediyesini kabul etmekte bir sakınca olmadığı gibi haram olduğu açık olmadıkça da malından (ikram edilenden) yenilebilir. Ancak durum bunun tersine ise hediyesi kabul edilmediği gibi malından da yenilmez.

Kişinin ödünç aldığı mal ile böyle bir kişiye kalan miras malı yahut da kişinin malının helal olduğunu beyan etmesi halleri bundan müstesnadır (bunlardan yenilebilir vb.). Bu gibi şüpheli durumlarda bir kişi kendisine haksız kazançtan elde edilen bir yemek sunulmuş olma ihtimaline karşı o an kendi çapında araştırma ve değerlendirme yapar da sonuçta ikram edilenin helal olduğu içine doğarsa yer; yoksa da yemez. Bir müşteri çarşı esnafının alıp sattığı malların çoğunluğunun fesattan uzak olmadığı ve haram mal çeşidinin çoğunlukta olduğu tespitini yaparsa onları almaktan kaçınır. Fakat bununla birlikte de ihtiyacı olan malı satın alarak ihtiyacını da gidermesi mazur görülür. Şayet bir belde de haram mallar ile helal mallar birbirine tamamen karışmış ise alış-veriş yapılabilir. Ancak belli bir malın haramlığına dair açık delil varsa caiz değildir.²²²

İmam Malik'in mezhebindeki yaklaşımlarda gasb işleri ve faiz alışverişi gibi haram yollardan mal edinenlerle nasıl muamele edilebileceğine ilişkin iki farklı görüş ileri sürülmüştür:

Eğer haram malın kendisi bizzat ortada ve sahibinin henüz elindeyse alınıp satılması helal olmadığı gibi aynı şartlardaki mal bir yiyecek ise yenilmesi; giyecek

²²¹ El-Kâsâni, Alâ' ad-Dîn Abû Bakr ibn Mas'ûd ibn Aḥmad el-Kâşânî, **Bedâi'u's-Sanâi' fi tertibi's-Şerâi'**, 2.bs, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1406 h./1986, c.5 s.144.

²²² İbn-u Nüceym, Zeynuddin b. İbrahim , **El-Eşbah Ve'n-Nezair**, thk. Mohammed Mut'îl-Hâfiz, Dâru'l Fikr, Beyrut, ty. s.112-113 . İbn-i Abidin, **a.g.e.** CVIII, c. 1 s.181-182.

ise de giyilmesi (kullanılması) helal değildir. Böyle bir maldan bir kısmı hibe olarak kabul edilmez, borç olarak alınmaz ve benzer başka şeyler de yapılamaz.

Söz konusu haram mal kişinin elinden çıkmış fakat (borç, ariyet gibi) hala zimmetindeyse bu durum üç açıdan ele alınır:

- 1- Mezhepteki bir görüş, malın çoğunluğunun helal olması durumunda bu malla ilgili işlemleri haram sayarken diğer bir görüş de caiz kabul etmiştir.
- 2- Malın çoğunluğunun haram olması durumunda bir görüşe göre bu malla ilgili işlemler mekruh sayılırken diğer bir görüşe göre de kesinlikle haram sayılır.
- 3- Malın hepsinin haram olması durumundan hareketle konuya bakıldığında eğer bu şartlardaki birisinin elinde hiç helal malı yoksa bu malla ilgili işlem yapmak haramdır.

Bir kimsenin elinde helal bir malı varsa ve malını faizli işlemlerde çalıştırarak faiz getirini de helal malına katmışsa bu durumda bu mala ilişkin işlemlerin caiz mi yasak mı olduğunda ihtilaf edilmiştir. Yine Maliki fakihleri bu tür mali varlıklarda satışta olduğu gibi ivaz karşılığında yapılan caiz bir işlemle; böyle bir malın hibesi gibi caiz olmayan bir işlemi de farklı değerlendirmişlerdir.²²³

Şafi mezhebinde ise malının çoğu haramdan olan biriyle iş yapılması durumunda malının kaynağı tam olarak bilinmediğinden haram olmamakla birlikte en azından mekruh kabul edilmiştir. Bir beldede haram işlemler (ya da mallar) helalinden ayrıştırılamayacak kadar birbirine karışmışsa söz konusu malları edinmek ya da satın almak caizdir. Ancak malın haram mal olduğuna delalet eden bir işaret varsa bu durumda o malı teslim alıp kabul etmek ya da satın almak haram olur. Eğer haramlığına işaret eden bir izin yokluğu ile birlikte bunu almamak her ne kadar

²²³ İbn-i Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b.Muhammed el-Kelbî el-Girnâtî, **el-kavânînü'l-fıkhiyye fi telhîsi mezhebi'l-Mâlikiyye**, ty. s.287-288; Bak. İbn-i Şas, **Akdu'l-Cevâhiri's-Semîne Fi Mezhebi Alimi'l-Medine**, c. 3 s.550-552; En-Nefrâvi Ezheri, Ahmed b. Ğuneym, **El-Fevakihu'd-Divânî Ale Risaleti Ebi Zeyd El-Kayravânî** c. 2 s.310. El-Veşerîsî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b.Yahyâ; **El-Mi'yar u'l-Mu'rib Ve'l-Camiu'l-Muğ'rib En Fetâvi Ehl-i İfrikiyye Ve'l-Endelüsi Ve'l-Mağrib**, c.6 s.142-144.

takvaya daha uygun olan davranış ise de alan kişi bu maldan yemesinden dolayı fasıklıkla itham edilmez.²²⁴

İmam İzzüddin b. Abdusselam'a göre buradaki değerlendirmede temel alınan husus şudur: **“Bir şeyde haramın oransal olarak çoğalmasıyla birlikte kerahet de artar. Aynı şekilde helalin çoğalmasıyla da kerahet hafifler. İki ayrı dinardan birinin diğerine karşılık olarak şüphe uyandırması açık bir haramlık sebebidir. İkisi arasında helale oranla, haramın azlığına ya da çokluğuna dayanan değerlendirmeyi farklı kılacak şüphe durumları vardır. Buna göre de haram oransal olarak çoğaldıkça şüphe de gittikçe pekişir. Haram azaldıkça da şüphe de hafiflerken nihayet haram ve helal eşitlenerek şüphe de eşit bir düzeye ulaşır.”**²²⁵

İmam Ahmed b. Hanbel'in mezhebinden İmam İbn-i Teymiyye de bu konu hakkında görüş beyan etmiştir. Ona göre bir malda helal ile haram karışmış haldeyse işte “şüphe” sayılacak şey budur. Faizle uğraşanın malının çoğunluğu helal ise burada ancak kerahetten bahsedilebilir. Öte yandan böyle birisi 1000 birim malı 1200 birime satıyorsa harama konu olan sadece fazlalık kısmıdır. Bu kabilden olarak o, bir sözünde Tatarlarla yapılan ticari işlemleri örnek göstererek konuya açıklık getirirken şöyle demiştir: “Onlarla yapılan alışverişlerde, mallarında kökenini bilmediğiniz bir haramlık şüphesi varsa bu durumda alışverişin haram olduğunu tam olarak söyleyemeyiz. Aynı şekilde çarşı ve pazarlarda çalıntı veya gasb malı olduğunu bilmekle birlikte bunlardan hangilerinin gasb malı olduğunu bilmiyor ve bunları diğer helal mallardan ayırma imkanımız da yoksa burada haramlıktan bahsedemeyiz. Çünkü haramlık burada helal mala karışanla ilgilidir. Bu da iki çeşittir.

²²⁴ Es-Suyûti: **El-Eşbah Ve'n-Nazair Fi Kavâidi Ve Furûi Fikhi's-Şafiiyyeti**, a.g.e. CXII, s.108-109. Bak. Gazêli, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed bin Muhammed; **İhyâu Ulûmi'd-Din**, Dâru'l Marife, Beyrut, ty. c.2 s.81-115.

²²⁵ İzzu'd-Din b. Abdissalam, **Kavâidü'l-Ahkâm Fi Mesâlihi'l-Enâm**, thk. Tâha Abdurraûf Saad, el-Mektebâtu'l-Ezheriyye. Kahire, 1414 h./1991, c.1 s. 85.

- a- Malın “leş” gibi bir şey olup bizzat haram olması: Mesela falan beldede birinin leş eti sattığı bilinse ancak piyasadaki etlerden hangisinin leş eti olduğu bilinmese o beldeden et almak haram olmaz.
- b- Malın gasb malı olmasından dolayı haramlığı: Elde edilen bir mal ancak faiz ya da kumar anlaşmaları (akitleri)yle haram olurlar. Yoksa malın bizzat kendisi haram değildir. Nitekim helal mal harama karışmaktan dolayı şüpheli duruma düşmüşse bu karışık malın hepsinin birden haram olduğunu söyleyemeyiz. Ancak imkanlar mesabesinde ayrıştırılarak hak sahiplerine iade edilirler. Mesela hırsızın biri insanların mallarını alarak birbirine katsa; kiminin buğdayını kiminin de ununu alarak birbirine karıştırırsa bu mallar hukuk çerçevesinde hak sahipleri arasında taksim edilir.

Bir beldede böyle bir durum olduğu bilinse ancak haram olan malın bizzat hangisi olduğu bilinmese bu beldeden alışveriş yapmak insanlara haram olmaz. “Fakat esnafın elindeki malların çoğu haram ise böyle bir beldede alışveriş yapıldığında yapılan alışveriş haram mı olur mekruh mu olur?” sorusunun cevabında iki ayrıntı vardır. Buna göre de malın (ya da malların) galibiyetle helal olmasına göre alışveriş ya haram olmaz ya da bazı girişlerde ileri sürüldüğü gibi kerahet şüphesi vardır.²²⁶

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan yola çıkarak, yönetim kademelerinden gelen bağışları İslami hayır kurumlarının kabul etme hakkı olduğunu söyleyebiliriz. Bağışlanan malların kaynağı tam olarak kestirilemediği için bunları kabul noktasında bir sıkıntı olmadığını söylüyoruz. Zaten hayır kurumları da bu kaynakları araştırmakta mecbur değillerdir ya da bu malların kaynaklarını haber verenlere de illa kulak vermek zorunda değillerdir diyoruz. Böyle durumlardaki sorgulamalar gereksiz yere sorgulamalar olup benzer bir hususta Peygamber (sav)’in şöyle dediği rivayet olunmuş ve sözünü üç defa tekrarlamıştır: **“İnce eleyip sık dokuyanlar helak olmuştur.”**²²⁷

²²⁶ İbn-i Teymiyye: Ahmed b. Abdul halim, **El-Fetâvi**, c.29 s. 272-277. Ve **El-Kavaidu'n-Nuraniyyetu'l-Fikhiyyetu** s.35.

²²⁷ Müslim, **İlm**, 7.

Böylece olaya belli bir açıdan baktıktan sonra bir diğer açıdan baktığımızda da devlet mallarının amme malı olmasından dolayı aslen helal olduklarını görürüz. Çünkü bunlar bir yerde yer altı kaynakları, denizler, göller ve nehirlerin uygun bir şekilde işletilmesiyle; bir başka yerde de toplumun ziraat, sanayi vb. alanlarda üretim yapmasıyla elde edilen gelirlere dir.

Şer'i hüviyetini değiştirmese de bazen konu olarak ele aldığımız bu mallara faiz vb. şüpheler de karışabilmektedir.

Bazı insanlar birtakım şeyler söylüyor ve sakıncalarıyla birlikte bazı şeyler yapıyorlarken bazen de yine kendilerince sakıncalı buldukları sebeplerden dolayı bazı şeyler yapmıyorlar ve bu arada yaptıklarının meşru olup olmadığına dikkat etmiyorlar. Kimileri piyasada kalabilmek için, ayakta durabilmek için kendilerince mübah saydıkları ve zamanın gereği olarak gördükleri yeni yeni yöntemler kullanırlarken de aslında dinde olmayan uygulamalara kalkışmaktadırlar. Ancak bilinmelidir ki Allah (cc), şu ayetleriyle kullarına nimetlerinin temiz olanlarını helal kılmıştır: **“Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyin...”**²²⁸

“Bugün artık size temiz olan şeyler helal kılınmıştır.”²²⁹ **“Ey Ademoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin...”**²³⁰

Bu ve benzeri durumlarla ilgili olarak İmam Ahmed b. Hanbel de şu sözleri söylemiştir: “Sultanın verdiği mükafatlar benim için sadakadan daha hayırlıdır.” “Bu dirhemlerde payı olmayan hiçbir Müslüman yoktur. Bunların haram olduklarını nasıl söyleyebilirim”²³¹

Abdullah b. Abbas, Aişe, Abdullah b. Ömer, El-Hasen, El-Hüseyin, İbn-i Cafer gibileri ve tabiin ile onlardan sonra gelen bazı imamlar sultandan mükafat almaya ruhsat vermişlerdir. Hz. Ali'ye nisbet edilen bir rivayette de o şöyle demiştir: “Sultanın verdiği mükafatı almakta bir sakınca yoktur. Sizin haramlardan çıkarıp

²²⁸ Bakara: 2/172 .

²²⁹ Mâide: 5/5 .

²³⁰ A'raf: 7/31 .

²³¹ İbn-i Kudame, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, **el-Muğni e Maa's-Şerhi'l-Kebîr**, Mektebetu'l-Kahire, 1388 h./ 1968, by. c. 6 s. 486.

verdiklerinizden daha fazlasını, sultan helallerinden verir.” Yine o bir defasında da şöyle demiştir: “Sultandan bir şey isteme! Verirse de al! Çünkü beytü’l-malin içindeki mallarda haram olanlarından çok daha fazla helal olanları vardır.”²³²

²³² İbn-i Kudâme, A.g.e. CCXXXI. c. 6 s. 486 .

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMÎ HAYIR KURUMLARI ÇALIŞANLARDA, YETERLİLİK VE TEMEL ÇALIŞMA KURALLARI

Giriş

Toplumun gelişmesi, kalkınması ve insanlığa hizmette İslami hayır kurumlarının küçümsenemeyecek önemli rolü vardır. Bu kurumların sürekliliği ve kalıcı olabilmeleri için üzerinde yükselecekleri üç temel dinamik vardır: Bağışçılar, yardım görenler ve kurum çalışanları.

İşte bu üç zümre hayır kurumlarının ayakta kalmasını sağlayan insan zümreleridir. Biri olmazsa diğeri de olmaz ve varlığı anlam kazanamaz. Hayır kurumlarının özelliklerini açıklarken de ifade ettiğimiz üzere bu kurumlar süreklilikleriyle ön plana çıkmaktadırlar. Bu süreklilik ise, farklı farklı ekonomik durum ve çeşitli konumlarıyla bağışçıların kurumlara yaptıkları bağışları organize eden sağlam bir gelir idaresine bağlıdır. Sağlam bir gelir yönetimiyle birlikte güzel gelir tedbirleri de alınabilir.

Böylelikle hayır kurumlarının gözettiği başarı gerçekleşebilir. Sonuçta da toplumsal adaletin gerçekleşebilmesi için güzel bir örnek sunulmuş olur. Elbette ki hayır kurumları söz konusu olduğunda bu hizmete soyunanlarda ve çalışanlarında bu hizmeti yürütecek düzeyde bir olgunluğun aranması kaçınılmaz olduğu gibi hayır kurumlarının yönetiminde de yüksek düzeyde bir yönetme yeteneği de bulunmalıdır. Çünkü kurumlardaki çalışma alanlarında ortaya çıkan herhangi bir güç unutulmalıdır ki kurumlardaki becerikli insan gücüne dayanmaktadır.

İşte bu gibi kurumlardaki insanların durumunu ve önemini Dr. Ahmed b. Musu es-Sehli şöyle anlatıyor: “Böyle kimseler değirmen taşları gibidirler. İslami hayır kurumları elde edecekleri kazanımlarını onlardan yardım alarak elde ederler. Onların eliyle topluluklar yüksek mevkilere ulaşırlar. Onlar hayırda birleşen toplulukların hedeflerini gerçekleştirmelerinde en büyük vesiledirler. Hedeflerin gerçekleşmesi ise bu kimselerin en yüksek düzeyde verimliliklerini ortaya koymalarıyla ve yine yüksek fedakarlıklarıyla mümkün olacaktır. Unutulmamalıdır ki hayır kurumlarından sözü açtığımızda bu kurumlara ulaşan gelirler tek başlarına bir şey ifade etmedikleri gibi toplulukların özlediği ve gerçekleşmesini arzu ettikleri

başarı, birtakım yüksek hedefler bu fedakar insanların fedakarlıklarıyla gerçekleşecektir.

Nitekim bu gibi hedefleri olan insanlar bir güç ortaya çıkardıkları, kararlarını aldıkları ve tüzüklerini iyileştirdikleri sürece topluluklar selamette olacaklardır. Bu sağlıklı kuruma helal getirecek hiçbir etken kalmayacaktır. Değirmen taşı misali olan kimseler yıkılır ya da konumuna uygun yeterliliğe sahip olamazlarsa sonuçta kötü idare şekli daha önce ortaya çıkarılan gücü ve organizasyon güzelliğini kağıt üzerindeki mürekkep gibi kurutacak ve akamete uğratacaktır.²³³

Daha öncede bahsettiğimiz üzere hayır kurumları üç temel prensip üzere yükselir: Bağışçılar, yardım alanlar (görenler) ve kurum çalışanları. Burada bağışçılardan sıkça bahsetmeyeceğiz. Çünkü bu mevzuyu zaten ilerde “Hayır Kurumlarının Mali Gelirleri” başlığı altında inceleyeceğiz. Kurumlardan yardım alanları da “Hayır Hizmetlerinde Çalışma Alanları” konusunda ele alacağız. Burada ise hayır kurumlarında yönetici olarak çalışanlarla ilgili olarak konuyu detaylı ele alacağız.

²³³ Es-Sehli; Ahmed b. Musa, **el-Cevanibu’ş-Şer’iyyetu Fi Tenmiyyeti’l-Mevarid El-Beşeriyetu/el-Maliyyetu Fi’l-Ciheti’l-Hayriyyeti**. S.4 Hicri1428 araştırması.

1. “ÇALIŞAN” KAVRAMI

İslami Hayır Kurumları Çalışanının Kelime Anlamı:

Yönetici yani “El-Kaim” ism-i fail olup “kame, yekumu, kıyamen” den gelir. Çok çeşitli manaları vardır. Bunlardan bir de Allah’ın güzel isimlerinden biri olan “el-Kayyum” dur. Manası da “koruyan ve kuluna istediğini veren” dir. “Baki olmak”, “süreklilik”, “devamlılık”, ve “bağımsızlık” gibi anlamları da vardır. Arapçada bir kelimenin isimlerle bağıntısı kurulduğunda her isim kendine uygun bir anlam kazanır. Mesela kaimu makam (kaymakam) denildiğinde muhafız ve valilerin altında yer alan idari görevlinin rütbesi kastedilir. “El-Kaimu ala-l Müessesat” denildiğinde de “kurumların işlerini yürüten idareciler” kastedilir.

Tanım Anlamı: Ücret karşılığı yahut hayrına (gönüllü) olarak şef, bekçi, murakıb, muhasebeci, idari personel, sekreter ve yönetici olarak hayır kurumunda çalışan her bir kişidir” şeklinde tarifini yapmak mümkündür.²³⁴

2. “YETERLİLİK” KAVRAMI

Şüphesiz her bir işin devamlılığı yaptıkları işlerde güzel bir seçim yaparak başarıyı ve refahı umarak çalışanlara bağlıdır. Bundan dolayı da İslami hayır kurumu çalışanlarında bulunması gereken birtakım şartlar ve kurallar olmalıdır. İnşallah İslami hayır kurumu çalışanlarında aranan şartlar konusunun içinde de idari açıdan yeterlilikle ilgili mevzulara gireceğiz.

Çünkü biz burada şartları konuşurken meseleyi iki yönden ele alıyoruz: ilk olarak İslami hayır kurumlarında çalışanların çalıştıkları kurumları temsil etmek olan manevi sıfatlarının şer’i açıdan zekat memurunun aldığı hükmü alması; ikinci olarak

²³⁴ Bu tanım, konunun araştıran tarafında: zekat memuruyla ilgili tanımlamalardan esinlenilerek yapılmıştır.

da iyi bir yönetim organizasyonunun temsil ettiği genel idare yönteminin ortaya konulmasıdır.

Konuyu ilk bakış açısı olan şer'i açıdan ele aldığımızda kurum ve kurum çalışanlarıyla ilgili önemli fihhi meseleler aklımıza gelmemekte. Çünkü çalışanlar (ya da görevliler) kurum ya da kuruluşu hem resmi hem de şer'i anlamda temsil ettikleri için manevi sıfat dediğimizde işte bu temsiliyeti kastediyoruz. Burada sorgulayacağımız şey ise "Hayır kurumu çalışanı zekat memuru hükmünü alır mı almaz mı?" konusudur.

Soruya cevap vermek ve buradaki tabloyu göz önüne getirebilmek için meseleye derinliğine nüfuz etmeye çalışmak, İslami hayır kurumlarının çalışmalarının açıklığa kavuşturulması ve yine de bu çalışmaların şer'i hükümlerle birlikte medeni kanun nazarındaki konumlarına bakmak gerekir.

Öncelikle İslami hayır kurumları kendi gayretleriyle kaynak oluşturarak fakir ve muhtaçlara oluşturulan bu kaynaktan yardım ulaştıran bir çalışma koludur. Bunlar arasında kurum ve kuruluşların en temel kaynağı olan İslam hukukuna göre gerekli yerlere harcanan zekat gelirleri vardır. Bu bakımdan bu gibi kuruluşlar devlet nezdindeki öneminden dolayı faaliyetlerini yürütürlerken özel çalışma ruhsatları da alabilmektedir. Binaenaleyh neticede de kurum ve çalışanlarıyla ilgili aşağıdaki sorgulamaları ortaya atabiliriz:

- 1- Devletin İslami hayır kurumlarına verdiği izin bağlayıcı olan veliyy-i emrin izni gibi kabul edildiğinde bu gibi kurumlar, zekat vermesi gerekli olan kimselerden zekatlarını talep ettiklerinde zekat sahiplerinin bu talebe uygun davranarak zekatlarını kurumlara vermeleri zorunlu olur mu?
- 2- Zekat sahipleri veliyy-i emrin çağrısına uyarak zekatlarını verdiklerinde zekat borçlarını ödemiş olurlar. Buna göre aynı ya da benzer kişiler zekatlarını hayır kurumlarına teslim etmekle zekatla ilgili yükümlülüklerini ifa etmiş sayılırlarmı?
- 3- Hayır kurumları zekatı gerekir yerlere dağıtma konusunda zekat sahiplerine İslam hukukuna göre vekalet edebilirler mi?

Ön bir bilgi olarak verdiğimizde vekalet; “İşlemi geçerli olan birinin aynı durumdaki bir başkasını niyabete elverişli bir hususta naib belirlemesi”dir.²³⁵

Ortaya attığımız sorgulamalardan sonuç ise bu gibi durumlarda kurumlara ruhsat veren organın devlet olmasıdır. Dediğimiz ve ifade etmek istediğimiz üzere de söz konusu kurum veliyy-i emrin vekili olmakta ise de mesele fakihler arasında ihtilaflıdır. Kimileri “kuruluşlar zekat konusunda veliyy-i emre vekalet edemezler çünkü bu hususta niyabet olmaz” demişlerdir ki buna göre de zekat sahiplerinin zekatlarını kurumlara vermeleri gerekmemektedir. Verirlerse de İslam hukukunda dağıtılması uygun görülen kişilere dağıtılsa ancak zekat verilmiş ya da zekat borcu verecek hanesinden düşülmüş olabilir.²³⁶

Ancak bu görüşlere karşın elimizde tercih edebileceğimiz bir görüş vardır. O da hayır kurumunun manevi vasfı itibariyle veliyy-i emr (devlet)e vekil olabileceğidir. Buradaki bakış açısı şudur: “Madem ki veliyy-i emr (devlet) kurumlara mali kaynaklarını oluşturması için bağışları kabul etme müsadesi vermiştir; o zaman bu işlem devlet tarafından kurumlara verilen bir vekalettir. Nitekim “bağışlar” derken bunun içine muhtaçlara sarfedilen zekat ve her türlü sadakalarda girmektedir. İşte bu vekalet olayı zekat müessesesine önem vermeyen yönetimlerin söz konusu ülkelerde daha da bir kıymet kazanmaktadır. Hele hele bir ülke düşünün ki zekat mükelleflerine zekat vermeleri uyarısı yapılmıyorsa vekalet konusunun ehemmiyeti kadar hayır kurumlarının ehemmiyeti de kendiliğinden belirlemektedir. Dolayısıyla böyle bir fikhi açıklamayla birlikte şu gibi hususların tespitini yapabiliriz:

A- Buna göre hayır kurumu bir organ olarak veliyy-i emr (devlet) organı gibidir. Çünkü hak sahiplerinin velayeti onun üzerindedir.

B- Bu bakımdan veliyy-i emr (devlet)in dolayı hak sahiplerinin fonksiyonuyla aynıdır. Yaptığı uygulamaları hayır kurumları da gereken durumlarda uygulayabilirler. Mesela

²³⁵ ed-Dusûki, **eş-Şerhü'l-Kebîr Maa Hâşiyeti'd-Dusûki**, a.g.e. CCIX, D3aru'l-Fikr, Beyrut ty, c. 5 s. 52; el-Ensâri, Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî, **Esnel-Metâlib Şerh ravnü't-Tâlib**, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmi, ty. c. 2 s.260.

²³⁶ <http://figh.islammesssage.com/NewsDetails.aspx?=5653> kodlu fıkıh sitesine müracaat ediniz.

şartların elvermesine göre zekat toplama ve dağıtma işini hızlandırmak, vakıf malını satışa çıkarmak ya da takas yapmak zorunlu hallerde bazı görevleri sonlandırmak gibi işlemler veliyy-i emrin tasarrufları gibidir.

- C- Zekat memurlarının nasıl ki zekat payı almaları mümkünse İslami hayır kurumlarında çalışanlarında kalmaya hakları vardır.
- D- Zekat malı telef olduğunda ya da heder olduğunda zekat sahibi (veren)in zimmetinde zekat borcu kalmaz. Aynı şekilde suistimal olmadıkça hayır kurumlarının da burada bir vebali olmaz.²³⁷

Buraya kadar bu meseleler hakkında değerlendirmeleri yaptık. Elbette ki başka değerlendirmeler de yapılması mümkündür. Onları da yeri geldikçe yapacağız.

²³⁷ el-Kesîri; Talib b. Ömer, a.g.e. XIV.

3. ARANAN ŞARTLAR

Hayır kurumu çalışanlarının yetkileri itibariyle zekat memuru yatkısına sahip oldukları tespiti yaparken şer'i verilerin de bunu desteklediğini söyledik. Çünkü buradaki tespite göre hayır kurumu çalışanı (görevlisi) kurumu ya da yapılan hayır hizmetini manevi bir şekilde temsil etmektedir.

Daha önce yaptığımız tariflerde gerçek anlamda çalışanı ya da çalıştırıcı olmayan hiçbir kuruluşun olamayacağını söylemiştik. Öyleyse kurum ya da kuruluş dediğinizde ve bunu çalışan ya da çalıştıranından da bağımsız olarak düşünemeyeceğimize göre zekat memurunun işlevindeki hükmü de kurum görevlisine affetmek kadar doğal bir şey olamaz. Çünkü zekat memuru da bir birey olmanın yanında bir hizmeti yürütürken aynı zamanda devleti de temsil etmektedir. Bu da zekat memuru için geçerli olan şartların İslami hayır kurumu görevlisi için de geçerli olduğu sonucunu doğurur.

İslam hukukundan ortaya çıkardığımız bu bakış açısına, yani İslami hayır kurumunda çalışanların hak, görev ve sorumluluklarının zekat memurunun konumuyla benzer olduğunu tespit ettiğimize göre böyle kurumlarda çalışanlarda bulunması gereken şartları da aşağıda geldiği üzere sıralayabiliriz:

3.1. Müslüman Olmak

Müslümanların kurmuş olduğu İslami hayır kurumlarının çalışanlarının da Müslümanlardan olması elbette ki doğaldır. Çünkü bu hayır hizmetlerine bir müslümanın bakması; şartları itibariyle kendine özgü hükümler içeren sadakalar ve zekat gelirlerinin Müslümanların reddetmeyeceği (ya da kabul edebilecekleri) birtakım kaynaklardan temin edilmesi bakımından son derece önemlidir.

Ancak bütün bu hassasiyetlerle birlikte Müslüman olmayanlar da İslami hayır kurumlarında çalışabilirler mi?

Bu konuda İslam hukukçuları üç görüş ileri sürmüşlerdir:

- a- Bu görüş Malikilerin görüşü²³⁸ olup Hanbelilerde de ağırlıklı görüş²³⁹ budur. Bu görüşe göre zekat işlerinde gayr-i müslimin çalıştırılması caiz değildir. Çünkü böyle birisi çalıştığı kuruluştaki, muhtemelen kendi bağlı bulunduğu dini topluluğun adına çalışarak işini suistimal edebilir. Buna dair Kur’ani delillerle birlikte akli deliller de getirilmiştir. İşte bunlardan bazıları şöyledir:

“Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları veli edinmeyin. Onları birbirlerinin velileridir. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardandır. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez”.²⁴⁰ Bu ayetteki konumuzla ilgili delalet yönüne baktığımızda şunu görüyoruz. Allah (cc), Yahudi ve Hristiyanları dost edinmemizi bize yasaklamıştır. Müslümanlar adına zekat işlerinde gayr-i Müslimlere velayet tahsis etmek, işlemin sırf velayet olması gerekçesiyle yasaktır. Gayr-i Müslimler de kendilerine Müslümanlar tarafından velayet verilmemesi gerektiği ayette açıkça belirtilen topluluktur. Çünkü Allahın bir şeyden nehyetmesi o şeyi yasaklamış olmasını gerektirir. Ehl-i kitapla ilgili durum böyleyken bunlardan başka gayr-i Müslimler de evleviyetle aynı hükmün kapsamına girer.

Bunun yanında akli olarak da konu ilgili yapılabilecek açıklamalar vardır. Bu kabilden olmak üzere söyleyecek olursak zekat işinde çalıştırmak da bir tür velayet tahsisidir diyebiliriz. Kafir ise bize göre güvenilir değildir. Dolayısıyla zekat dağıtımında ihanetinden yana tam olarak güvende olacağımız söylenemez. Zekatın dağıtımında görevlendirilmesi ise ona salahiyet verilmesidir ki kafirin şahitliği caiz olmadığı gibi zekatta da salahiyet verilmesi caiz değildir.²⁴¹

Fakihler şu görüşü de dile getirmişler ve zekat işlerinde çalıştırmak da velayet vermektir demişlerdir.²⁴² Kafir ise Müslüman için velayet ehlinde değildir. Aynı zamanda zekat işlerinde çalışmak ise zekat tahsil edilirken zekatın kimlerden

²³⁸ eş-Şeyh, Halîl Bin İshâk el-cündî (Şeyh Hafîl) el-Mâlikî, **Muhtasarü Hafîl**, thk, Ahmed Câd, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1426 h./ 2005, s. 59 .

²³⁹ el-Merdâvi, **el-İnsâf**, a.g.e. CCX, c. 3 s. 197.

²⁴⁰ Mâide:5/51.

²⁴¹ İbn-i Kudame, **el-Muğni**, a.g.e. CXCIII, c. 2 s. 654.

²⁴² İbn-i Muflih, İbrahim b. Muhammad, **el-Mubdi’ Fi Şerhi’l-Mukni’**, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut, 1418 h./1997, c.2 s. 419.

alınacağını, zekatın ödenip ödenmediğine dair çalışmaları, zekatın harcanacağı yerleri, nisabı ve miktarları bilmeyi gerektirir. Kafir bunu bilemeyeceğinden bu konuda da kendisine salahiyet verilemez.

- b- Hanefilerin çoğunluğunun görüşü olmakla birlikte Şafii mezhebinin ve Malikilerle Hanbelilerdeki²⁴³ bir görüşe göre de zimmi vb. bir gayr-i müslimin zekat işlerinde çalışması caizdir. Getirdikleri nassi delillerden bazıları şunlardır:

“Sadakalar (zekat gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allahın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir”.²⁴⁴ Konumuzla ilgili ayette biz yol gösteren buyruk “sadakaların toplanmasında görevli olanlar” buyruğu olup burada lafız umumi bir lafız olarak geldiğinden sıfatı ne olursa olsun kafir ya da başka biri bu umumiyetin kapsamına girer.²⁴⁵

Akli delil olarak ileri sürdükleri ise zekatın sırf mali bir ibadet olmasından dolayı zimmiye zekat işlerinde salahiyet verilmesinin mübah olmasıdır. Halbuki zimmi niyet ehlinde (zekata niyet edip verecek Müslüman taifeden) biri olmadığı halde dahi bu böyledir. Çünkü zekat verilirken niyet edilmesi şarttır. Kafirin zekatı vermesi söz konusu olmadığından niyeti de olunmaz. Zekata niyet edecek kişi zekat malına sahip olan Müslüman kişi olduğundan zekat verecek olan da Müslüman olan kişidir. Dolayısıyla olay zimminin zekat işlerinde çalıştırılmasıyla ilgili bir olay değildir.²⁴⁶

Kıyas yoluyla zimminin kurban kesiminde de vekaleten nezaret edebileceğini söylerken de bunu şöyle açıklamışlardır: Kurban kesiminde nasıl ki kafire vekalet veriliyor ve kestirdiği de yenilebiliyorsa, zekatın dağıtım ve paylaşılmasında da

²⁴³ el-Kâsâni, **Bedaiu’s-Sanii**, a.g.e. CCXXI, c. 2 s. 40; el-Ezheri, **Cevahirü’l-İklîl Şerhu Muhtasari Halîl**, c.1 s.138; eş-Şirbini, **Muğni’l-Muhtac**, a.g.e. CLXXXIII, c.2 s.406; el-Merdâvi, **el-İnsâf**, a.g.e. CCX, c.3 s.197 .

²⁴⁴ Tevbe: 9/60 .

²⁴⁵ İbn-i Kudame: **el-Muğni**; a.g.e. CXCVIII, c.2 s.654.

²⁴⁶ el-Kâsâni, **Bedaiu’s- Sanii**, a.g.e. CCXXI, c.2 s.40 .

vekaleten nezaret etmesi caizdir. Çünkü kurban ve zekat ibadetinin her ikisi de mali bir ibadettir.²⁴⁷

- c- Malikilerden²⁴⁸, Şafiilerden²⁴⁹ ve Hanbelilerden²⁵⁰ bazı alimler zekat memurunun zekattan alabilmesi için Müslüman olmasını şart koşmaktadırlar. Burada ileri sürülen şart sadece çalışmayı değerlendirmeye alan bir şart olmamaktadır. Nitekim Müslümanların imamı böyle bir kimseye beytül maldan bir ücret takdir eder, ve yapacağı görevi açıklar ve kendisine beyan edilen sınırlar içinde davranabileceğini emrederse bu çalışma şartları çerçevesine bağlı kalması ya da riayet etmesi kaydıyla zekat işlerinde çalıştırılabilir.

Buraya kadar yaptıkları akli izahlara şu açıklamayı da ekleyerek delil getirmişlerdir:işçinin aldığı ücret zekat işlerinde çalıştığına karşılıktır. O zaman böyle birisi zekat almamakta, çalıştığıının ücretini almaktadır. Kafirin genel olarak ücreti karşılığında çalıştırılması ise caizdir.²⁵¹

²⁴⁷ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, **el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şirazi**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.c. 6 s.138; **el- Mubdii**, a.g.e.CCXLII, c.2 s.406.

²⁴⁸ Eş- Şeyh es-Sâvi: **Bulğatu's- Salik Li Ekrebi'l-Mesalik** 1/127 .

²⁴⁹ **el-Mecmu'**, a.g.e. CCXLVII, c.6 s.142 .

²⁵⁰ **el-İnsâf**, a.g.e. CCXLVII, c.3 s.224.

²⁵¹ ez-Zerkeşi, Şemseddin Mohammed b. Abdullah, **Şerhu'z-Zerkeşi Alâ Muhtasari'l-Harkiyy**, Dâru'l-Abîkân, 1413 h./ 1993, Riyad, c.2 s.435.

Tercihe Şayan Görüş :

Meseleyi araştıranlar, konu zekatla ilgili olduğundan kıyas yoluna gidildiğinde İslami hayır kurumlarında çalışan birinin konumunun zekat memuruyla örtüşüğünü görürler. Çünkü yapılan iş ve görülen fonksiyon tabiatı itibari ile örtüşmekte ve zekat toplama işlemi olmakla birlikte zekatı teslim alarak hak sahiplerine dağıtmaktır.

İslamın özel görev yürüten birinde aradığı en önde gelen şartları ele aldığımızda göz önüne bazı hususları ayrıntılarıyla açıkladık. Buna göre de Çağdaş İslami hayır kurumlarının yaptığı çalışmalar modern bir yönetim işletim düzeneğinden hail olamaz. Bu yönetim düzeneğini ve işletimde gerekli teknolojiyi yeri gelir bir Müslüman bilir ve yeri gelir bir gayri müslimde bilebiliriz. Dolayısıyla bazı zamanlar bu çağdaş bilimlerden grafik, tasarım ve elektronik programlarını bilen birisi gayri müslim birine ihtiyaç duyabilmektedir.

Nitekim insanları bağış yapmaya teşvik ve bağışa rağbet ettirmek en başta başvuru yöntemleri arasındaki bağış kampanyaları için yüksek miktarda paralar harcanması gerekebilir. Bunun yerine bütün bunları tek başına yapabilecek kalifiye bir eleman gayr-i Müslim de olsa hayır kurumlarında çalıştırılabilirler. Özellikle Müslümanların azınlıkta olduğu batılı ülkelerde zaman zaman böyle personellere ihtiyaç duyulabilir.

Şüphesiz ki Müslümanlar arasında benzeri olmayan bir gayr-i Müslime bilgi ve birikimi dolayısıyla başvuruluyorsa hayır kurumları vs. alanlarda da çalıştırılmasında İslam hukuku açısından bir sıkıntı bulunmamaktadır.

Buna ek olarak gayr-i Müslim birisi bu gibi hayır hizmetlerinde çalışırken belki de İslam'ın enginliğine ve yüceliğine şahit olur ve hanif olan Allah'ın dinine de girebilir.

Şunu da hatırlatalım ki ortaya çıkardığımız bu hüküm zaman zemine göre ve durumun gerektirdiğine göre değişiklik arz edebilir. Elbette ki son tahlilde de gayr-i Müslimlerin kendi işlerimizde çalıştırılmasında umumi bir cevazdan bahsedebiliriz.

3.2. Yüklü Olmak

Yüklülük sahipliğiyle kastedilen akıllı ve balığ olmandır. Buna göre de delilin zekata veli tayini edilmesi söz konusu olamaz. Aynı şekilde balığ olmayan da zekatta velayet sahibi olamaz. Bu hüküm mümeyyiz çocuğı da kapsadığı gibi gayr-i mümeyyiz olanın velayeti de zaten geçerli değıldir. Çünkü böyle bir çocuğun kendisi bir veliye muhtaçtır.²⁵²

Yüklülük sahibi olmadada fakihlerin iki ayrı görüşü söz konusudur:

- a- Şafiilerdeki bir görüşe²⁵³ ve Hanbelilerdeki²⁵⁴ genel görüşe göre zekata veli kılınanın balığ olması şart olmayıp mümeyyiz olması yeterlidir.

Buna dair akli bir takım deliller getirmişlerdir. Buna göre mümeyyiz ibadet ehliendir. Dolayısıyla tıpkı balığ birisi gibi zekata veli tayin edilebilir. Sonuç olarak da buluğ çağının altındaki biri İslami hayır kurumlarında çalıştırılabilir diyebiliyoruz.

- b- Malikiler²⁵⁵ ve Hanbelilerdeki²⁵⁶ bir başka görüşe göre yüklülük sahibi (mükellef) olmayanın zekata vekaleti de yoktur. Çünkü ileri sürdükleri delillerin geneli buluğ şart koşmaktadır.

Yine bunlar da bu hususa dair akli deliller getirirlerken zekatın dağıtımını ve zekat mallarının ayırt edilmesi ile ilgili görevin velayet gerektirdiğini,²⁵⁷ velayetini de buluğ ermiş kişilerde bulunabileceğini ve balığ olmayanın kendisinin veliye ihtiyaç duyarken belli bir iş ya da vazife için başkasının velayetini balığ olmadan taşıyamayacağını söylemişlerdir.

²⁵² el-Buhûti, **Keşşâfu'l- Kına'**, a.g.e. CCX, c.2 s.275.

²⁵³ eş-Şirbini, **Muğni'l-Muhtac**, a.g.e. CLXXXIII c.1 s.413.

²⁵⁴ **el-İnsâf**, a.g.e. CCXLVII, c.3 s.198.

²⁵⁵ el-Ezheri, Sâlih b. Abdussemin' el-âbiyy, **Cevâhiru'l-İklîl Şerh Muhtasar Halîl**, Dâru's-Sakâfe, Beyrut, ty. c.1 s.138.

²⁵⁶ **el-Mubdii**, a.g.e. CCXLII, c.1 s.406.

²⁵⁷ el-Buhûti, **Keşşafu'l-Kına'**, a.g.e. CCX, c. 2 s.275.

3.3. Âdil Olmak

Zekat işinde çalışanın adaletli, doğru sözlü, dürüst ve güvenilir olması gerekir ki böylelikle ihanetinden yana emin olunan, içi dışı bir ve aldığı yerine tekrar koyan biri olduğu bilinsin. Dost mezhep imamı da zekat memurunun adil olması gerektiğinde mütteliklerdir. Yine zekat memuruna vekillik eden de adaletli olmalarıdır demişlerdir. şart koştukları adalet kavramına dair ayrıntıyı söyleyecek olursak; gerek toplanması gerekse dağıtımı itibariyle zekat işinde çalışmak velayeti (sorumluluğu yüklenmeyi- taşımayı) gerektirir. Adalet özelliği olmayan fasık ise güvenilir değildir. Dolayısıyla velayete ehliyeti olmadığı gibi emanete riayetinden emin olunamaz.²⁵⁸

Adalet anlam itibariyle fasık olmamak demektir. Her bir kimsenin adaleti üstlendiği sorumluluğu yerine getirmesine (velayetine) bağlıdır. Vergi tahsildarının adaleti vergiyi toplamasında ve pay edenin ki eşit paylaşımındadır. Burada adaletten kasıt görgü şahitliğindeki adalet değildir. Çünkü böyle bir anlamı kast etseydik birinci şart (Müslüman olmak) a ihtiyaç duymazdık. Unutulmamalıdır ki islamın gerekliliklerinden biri de müslümanın adil olmasıdır.²⁵⁹

²⁵⁸ Eş-Şirâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yusuf, **el-Mühezzeb Fî Fikhi'l-İmâm-i'ş-Şâfii li'ş-Şirâzî**, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ty. c.1 s. 168.

²⁵⁹ **Hâşiyetü'd-Dusûki**, a.g.e. CCIX, c.1 s.495.

3.4. Zekat Hükümlerini Bilmek

Zekat işlerinde çalışan biri zekatla ilgili hükümlerde fıkhen bilgili olmalıdır. Zira bu işi yapan; kimden zekat alınır, kime zekat verilir, ne kadar zekat alınır, ne kadar mala zekat düşer vb. zekatla ilgili sorumluluğundaki zekat işlemleri ile alakalı konulara vakıf olmalıdır. Çünkü bu vukufiyetle olmazsa yeterlilik sahibi olamayacağından zekat tahsilatında da görevlendirilemez.²⁶⁰

Bir başka deyişle zekat tahsildarı (sorumlusu) şu iki vasıftan biriyle muvassaf olmalıdır:

- a- Daha önce geçtiği üzere, zekat görevlisinin, zekat hükümlerinin geneline vakıf olması ve alim olmasının yanında zekatı toplayan ve ayırıştırın ve zekat işleri uhdesine tevdi edilmiş biri olarak zekat işlerinde genel bir yetkiyle yetkilendirilmiş olması gerekir.
- b- Ya da sadece icracı olmalıdır. Yani neyi alıp neyi almayacağı, nerelerden ve nasıl alacağı kendisine bildirilmiş olmalıdır. Bu durumda görevlinin illa ki fakih olması gerekli değildir. Bu açıklamayı da Malikiler²⁶¹, Şafiiler²⁶² ve Hanbeliler²⁶³ yapmışlardır.

Bu son şart zekat memurunda aranan şartlarla örtüşmekte olup eğer hayır kurumunda çalışan birisi fakih değil ya da yapacağı için kanuni müeyyidelerini bilmesede daha kendisine bu şartlar koşulmaz. Kurumlarda çalışanların tamamı için de bu durum geçerlidir.

Ancak böylesi durumlarda dini meseleler söz konusu olduğunda hayır kurumu çalışanları karşılaştıkları zekatlar, adaklar, vakıf malları ile ilgili mevzuları alim ve fakihlere sormalı veya din işleri danışmanı yahut da kontrolü sağlayacak bir şer'i hukuk kurulu oluşturmalıdırlar.

²⁶⁰ el-Mühezzeb, a.g.e. CCLVIII, c.1 s.168.

²⁶¹ Hâşiyetü'd-Dusûki, a.g.e. CCIX, c.1 s.495.

²⁶² el- Mühezzeb, c.1 s.168.

²⁶³ Keşşâfu'l-Kına', a.g.e. CCX, c.2 s.275.

3.5. Erkek Olmak

Zekat görevlisinde aranan erkek olma şartına rağmen kadınlar da zekat işlerinde görevlendirilebilirler mi yahut da hayır kurumlarının zekat kollarında çalışabilirler mi?

Bir göre zekat memuru kesinlikle erkek olmalıdır. Bu görüşe sahip olan Malikiler²⁶⁴, Şafiiler²⁶⁵ ve Hanbelilerin²⁶⁶ bir kısmı görüşlerine birtakım deliller getirmişlerdir. Bu kabilden olmak üzere Tevbe suresi 60. ayette Allah (cc) **“Sadakalar (zekat gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar...”** buyurmaktadır. Bu ayetin mevzumuzda delil olan kısmı ise **“sadakaların toplanmasında görevli olanlar”** lafzı olup bu lafız eril (müzekker) lafızla geçmektedir. Bu da kadınların kapsama girmediğini ortaya koymaktadır. Buna göre de kadın zekat memuru olamaz.²⁶⁷

Buhari'nin tahrir ettiği bir rivayette Ebu Berke (ra) şöyle demiştir: Cemal günlerinde Allah, bir sözle bana hayır bahsetti: Peygamber (sav)'e Farşlıların kısıralarının kızını başlarına kraliçe seçtikleri haberi ulaştığında **“işlerimin başına bir kadını getiren hiçbir kavim iflah olmaz”** buyurmuştu.²⁶⁸

Bu hadisteki delalet yönüne baktığımızda kadının yöneticiliğinin iflah olamamaya delalet etmesinin genel bir anlam ifade ettiğini görürüz. Dolayısıyla burada kadının yönetici olamayacağına dair bir delil bulabiliyoruz. Tabiatıyla zekat memurluğuna da...

Akli delillere baktığımızda da geçmişte herhangi bir zamanda herhangi bir kadının zekat memurluğunda görevlendirilmediğini görüyoruz. Müslümanların geçmişte ve günümüzde böyle bir uygulamayı terk etmiş olmaları bu uygulamanın

²⁶⁴ el-Mubdi', a.g.e. CCXLII, c. 2 s.418.

²⁶⁵ el-Merdâvi, **el-İnsâf**, a.g.e. CCIX, c.3 s.226.

²⁶⁶ el-Mubdi', a.g.e. CCXLII, c.2 s.418.

²⁶⁷ el-İnsâf, a.g.e. CCIX, c.3 s.226.

²⁶⁸ Buhâri, **Fiten**, 18; Tirmizî, **Fiten**, 75.

caiz olmadığının ayrı bir delilidir.²⁶⁹ Nitekim zekat memurluğu da bir tür velayet (yöneticilik)tir. Kadın da bu ehliyete sahip değildir.²⁷⁰

İkinci görüş sahipleri az önceki görüş sahiplerinden farklı olarak zekat memurunun erkek olmasını şart koşmamaktadırlar. Bu durumda kadının zekat memurluğunu üstlenmesi bu görüşün sahiplerine göre caizdir. Bu görüş Hanbelilerin²⁷¹ bir kısmının görüşü olup bunlar da bazı deliller getirmişlerdir.

Buna göre şer'i hitapta aslolan hitabın kadın ve erkek herkesi kapsamasıdır. Lafız çoğunlukla eril (müzekker) gelse bile bu böyledir. Özel bir ifadelendirme ile karşılaşmadıkça bir kural olarak bu asla (oriijine) bağlı düşünülebilir ve davranabiliriz. Bu hususta gelen nasslardan biri de Tevbe suresi 60.ayettir.Ayetteki “çalışanlar” lafzı eril bir lafız olarak değerlendirilirse de ayetin başında geçen başka lafızlarda ve yine aynı ayette “çalışanlar” lafzından sonra geçen daha başka lafızlarda da olduğu gibi “çalışanlar” lafzı hem erkeği hem de kadını kapsamaktadır.

Şunu da ifade etmeliyiz ki zekattan fakir erkeğe verildiği gibi fakir kadına da verilmektedir.Yine aynı şekilde zavallı erkeğe ve kadına da zekat verildiği gibi erkeklere uygulanan genel hükümler kadınlara da uygulanmaktadır.Böylece ayet kadının da zekat memuru olabileceğine delalet etmektedir.

Olaya görüşlerden birini sadedmek baktığımızda ise son tahlilde kadının zekat memurluğunun caiz olduğu görüşünü tercih ediyoruz.Çünkü bu iş zekat toplama işi olup hayır kurumlarına gelen mali gelirler ise bir kadının da zorlanmadan yapabileceği çalışmalardandır.Aynı zamanda bu iş her ne kadar velayet olsa da ancak velayet-i suğra ya da geçici (muvakkat) bir velayettir.

İslami Hayır Kurumlarında Kadın Çalışabilir Mi?:

İslami hayır kurumlarının faaliyetlerinde kadının rolünün büyüklüğünde şüphe yoktur. Kadın bu alanda gücü, imkanları, kişiliği ve duyarlılığıyla ön plana

²⁶⁹ el-İnsâf, a.g.e. CCIX, c.3 s. 226.

²⁷⁰ el-Mubdi', a.g.e. CCXLII, c.2 s.418.

²⁷¹ Keşşâfu'l-Kına', a.g.e. CCX, c.2 s.275.

çıkabilmektedir. Bu münasebetle kadın, hayır işlerinde yüksek duyarlılık ve olaylara hızlı uyumuyla birlikte verimlilik oluşturabilir. Kişisel tespitler ve bilimsel araştırmalarda kadının yüksek bir duyarlılıkla adeta özdeşleştiğini ortaya koymuştur.

Bu bakımdan kadının kendi hemcinsleriyle birlikte hayır hizmetlerinde görevlendirilmesi ve verim sağlaması mümkündür. Çünkü kadın hayra düşkünlüğü, duygu uyandırması, iknası ve yetimlerle dulla üzerindeki etkileyciliğiyle hayır hizmetlerinde koşturmaya daha yatkındır.

Dr. Süleyman b. Ali el-Ali “Tenmiyetü'l-Mevaridi'l-Beşeriyyeti Ve'l- Maliyeti Fi'l-Munazzamati'l-Hayriyyeti” adlı eserinde bu konunun önemi hakkında şöyle demektir: “Müslüman kadın, nübüvvet çağında, boş ya da uygun vakitlerini etkin bir şekilde hayır hizmetlerine ayırarak çok güzel bir şekilde değerlendirmiştir. Mesela Zeyneb binti Cahş (ra) el işleri yapan bir kadındı. Mü'minlerin anneleri arasında en cömert olanıydı. O, deri sepiliyor, köşkerlik yapıyor ve bundan elde ettiğini de Allah yolunda harcıyordu. Başka kadın sahabiler de hayır hizmeti kabilinden olmak üzere gerektiğinde yaralıların tedavisi ve su ihtiyaçlarının karşılanmasında katkı yapıyorlardı.

Çağımızda da Müslüman topluluklarda savaşlar, felaketler ve birtakım acı olaylar peşi peşine meydana gelirken geride de yetimler, dullar, acizler ve geri kalmış toplumlar bırakmakta. Neticede ise bu yetim, dul, aciz ve mahrumların korunması, gözetilmesi ve bunlar için çeşitli yeni imkanların oluşturulması zarureti doğmakta. Dolayısıyla hayır hizmetlerini kadınlara özel ortamlarda gerçekleştirecek kadın kollarının hayır kuruluşlarında oluşturulması düşüncesi de hemen aklımıza gelivermekte.

Böylece de hayır hizmetlerinde kadınların çalışabileceği şu alanlar hemen belirlemektedir: Muhtaç aileler ve fakirlerin bakımı, dulların bakımı, yetimlerin bakımının üstlenilmesi. Bağış toplamak, hayır çarşıları düzenlemek, hayır kumbaraları etkinliğine katılmak, haftalık yardım etkinlikleri düzenlemek; aile günü kutlamaları, çocuk ve anneler günü kutlamaları yapmak... Bütün bunlarla birlikte çağdaş Müslüman kadının sosyal hayattaki rolünün hala sınırlı kaldığını da

görmekteyiz. Ancak batı ülkelerine baktığımızda batılı kadının hayır kuruluşları bünyesinde çok tutkun bir şekilde felaket bölgelerinde çalıştıklarını da fark etmekteyiz.

ABD’de hayır kuruluşlarında çalışanların üçte ikisini kadınlar teşkil etmektedir. Yine bağışçıların yüzde ellisini de kadınlar oluşturmaktadır. Amerika da yapılan bazı anketlerde ortaya çıkan bir sonuç olarak hayır hizmetlerinde çalışanların yüzde yetmişi kadındır. Yine Amerika’daki hayır cemiyeti ve kuruluşlarının yaptıkları anketlerde kadın bağışçıların yaptığı yıllık bağışların tutarı 28 milyon dolara ulaşmıştır. Benzer bir şekilde hayır kurumlarında bağış toplama etkinliklerine katılanların yüzde elli ikisi kadınlardandır.

Bu anketleri takip eden ve sonuçları üzerinde kafa yoran biri kadının hayır hizmetlerindeki rolünü kolayca kavrar. Özellikle de bu hayır kurumlarında faaliyet gösteren hanımların akademik düzeyde eğitim almış ve makam mevki sahibi olmaları hayır hizmetlerinde hanımların rolünü kavramamızda daha da etkili olacaktır.

Gerçekten de batılı hayır kurumları hayır hizmetleri ve bağış alanlarında güzel bir verimlilik ve kadın iş gücü sergilemektedirler. Bu meyanda da hanım çalışanlarına yüksek maaşlar öderken ve çalışmalarında maddi manevi imkanlar sağlarken hayır hizmetlerinde öncülük yapabilmeleri için seferber olmaktadır.

O zaman şu gerçek ortaya çıkmaktadır ki hayır hizmetlerinde faaliyet gösteren İslami hayır kurumlarında kadınların da çalışması için bizim daha fazla gayret göstermemiz, maddi ve manevi anlamda desteklememiz ve becerisini toplum ve fikir alanında bir güç olarak ortaya koymasını sağlamamız gerekmektedir. Böylelikle öğretilerine ve dinine bağlı bir tarzda, iffetini de koruyarak ileriye dönük adımlar atan Müslüman kadının hayır hizmeti yürüyüşü devam ederken, hayır binasının yükseltilmesine katkısı olur.

Ülkemizdeki hayır çalışmaları gerçekten de her bir Müslüman ferdin gücüne, imkanına ve gayretine bütün Müslüman toplumlar nezdinde ihtiyaç duymaktadır.²⁷²

3.6. Hür Olmak

Geçmiş toplumlarda kölelik toplumsal bir gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda insanlar ganimet ya da satın alma yoluyla erkek yahut kadın köleler edinmişlerdir. Fakat günümüz şartlarında İslam bu hüküm üzere baki durmakta ise bunun sebebi vardır. Çünkü toplumsal gerçeklik derken bir şeyin toplumda yaygınlık kazanması ile ilgilidir. Malum olduğu üzere şeriat (İslam hukuku) da toplumda yaygınlık kazanan davranışlar ve sonuçlarını değerlendirmeye alır. İşte İslam'ın kölelik hususunda ortaya koyduğu çaba da insanların hal ve yaşadıkları zamana uygun olarak tezahür etmektedir. Nitekim İslam kölelik müessesesini ortadan kaldırmak e kaynaklarını kurutmak için çokça gayret göstermiştir. İşte şu anda sadedinde konuştuğumuz hayır hizmetleri bu gayretlerdendir. İslamda, Allah rızası için köle azad edenlere bol sevap vaat edildiği gibi bazı yüce davranışların kıymetine dair “köle azad edenin sevabı” yahut da “İsmailoğullarından on kişiyi özgürlüğüne kavuşturma sevabı” na vurgu yapılmıştır. Yine benzer olarak bazı kusurların fidye ya da kefarete olarak karşılıkları “köle azad etmek” olarak belirlenmiştir. Bütün bunlar İslam hukukundaki derin hikmetlere dair açık işaretler ve delillerdir. İşte İslam böylece Allah (cc)'dan başkasına arz edilmeyecek olan köleliği (kulluğu) ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Allah'a hamd olsun ki zaman geçtikçe çağdaş dünyamızda adına kölelik denilen şey yok olmakta ve bireyler kendi başlarına hür ve rablerine kuldur.

Binaenaleyh burada İslam hukukçularının zekat memuru ile ilgili görüşlerine ve hürriyet şartındaki farklılıklarına da eğilmemiz gerekmektedir. Burada “Köleye zekat

²⁷² el-Rummâni, Dr. Zeyd b. Muhammed,'nin MaKalesidir. Ayrıca bakınız: <http://www.alukah.net/web/rommany/0/19099/#ixzz3xuXxhFeT>.

memurluluğu sorumluluğu verilebilir mi verilemez mi?" sorusunun cevabında fakihlerin hürriyet şartıyla alakalı üç farklı görüş ileri sürdüklerini görüyoruz.

Birinci görüşe göre hürriyet zekat memurluğu görevinde aranan bir şart değildir. Buna göre de kölenin zekat işlerinde çalıştırılması caiz olmaktadır. Birinci görüş sahipleri olan Hambeliler görüşlerine hadisi ve akli delilleri dayanak yapmışlardır. Enes b. Malik peygamberimiz (sav)'in şöyle dediğini nakletmiştir:" başınıza,kafası siyah üzüm tanesi gibi (kapkara) birisi getirilse bile,ona kulak verin ve itaat edin."²⁷³

Bu hadisin zekat memurluğu konusundaki yol göstericiliğine baktığımızda hadisin içinde geçen genelleyici anlam içeren ifadelerden köleye sorumluluk verilebileceğini ve yine bu ifadelerden de zekat memurluğu görevinin köleye de verilmesinin caiz olduğunu anlıyoruz.

Akli delil olarak söyleyebileceğimiz ise sorumluluk vermek söz konusu olduğunda hür bir kişiye verilen belli bir sorumluluk köleye de verilebilir.²⁷⁴

İkinci görüştekilerin ileri sürdükleri fikre göre ise hürriyet genel bir şarttır. Hürriyetin genel bir şart olmasından dolayı da kölenin zekat memurluğu yapması geçerli olmaz. Bu, Hanefilerin²⁷⁵, Malikilerin²⁷⁶ ve Hambelilerden bir kısmının görüşüdür.²⁷⁷

Bu görüşte olanların ileri sürdükleri akli delil şu şekilde ifade edilmekte: Zekat memurluğu bir yerde velayet (resmi sorumluluk) vermektir. Köle ise boyunduruk zafiyetinden dolayı velayet ehlerinden²⁷⁸ değildir.

Üçüncü görüşü ayrıntılı bir şekilde şöyle açıklayabiliriz:"Boyunduruk altındaki birisi efendisine vekaleten zekat işlerini takip ediyorsa buna bir engel yoktur.

²⁷³ **el-İnsâf**, a.g.e. CCIX, c. 3 s.226; Buhâri, **Ezan,4**; Ahmed, **Müsned**, 3,114, 171.

²⁷⁴ **el-Mubdi'**, a.g.e. CCXLII, c. 2 s.418.

²⁷⁵ el-Halebî, İbrahim b.Muhammed b. İbrahim, **Mecmeu'l-Enhur Fî Şerhi Mülteka'l-Abhur**, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, ty. c.1 s.190.

²⁷⁶ **Cevahiu'l-İklîl**, a.g.e. CCLV, c.1 s.138.

²⁷⁷ **el-İnsâf**, a.g.e. CCIX, c.3 s. 226 .

²⁷⁸ Ebu Bekr El- Hisni Eş- Şafiiyy: **Kifâyetu'l- Ahyar Fi Halli Ğayeti'l- İhtisar** 1/380

Yine böyle biri zekat işlerinde devlet başkanı tarafından görevlendirilmiş ve yapacağı iş kendisine tarif ve tahdid edilmişse bunda da bir sakınca yoktur.

Ancak köle olması dolayısıyla genel anlamda bir zekat memurunun yapabileceği bütün işlere memuriyeti ise caiz değildir. Çünkü böyle bir görevde hürriyet şarttır. Bu görüş Şafiilerin²⁷⁹ ve Hanbelilerden bir kısmının²⁸⁰ görüşüdür.

Bu açıklamalarına dair getirdikleri akli delillerin açıklaması ise şöyledir: “Böyle bir görevlendirmede köle, olsa olsa ancak efendisi adına bir elçi olabilir ama memur olamaz ve ancak görev olarak kendisine tayin edilen işi gerçekleştirebilir.”

İşte bu onların ileri sürdükleri görüşlerinin açıklaması ve delillerinin ana mihveridir. Daha önce de geçtiği üzere hürriyet ve kölelik (buyunduruk) olayı çağımızda Allah’a hamdolsun ki söz konusu bile değildir. Dolayısıyla ileri sürülen bu şartın çağımızda geçerliliği yoktur.

3.7. Nesebi Belli Olmak

Zekat memurluğunda aranan şartların arasında İslam hukukçularının bazıları tarafından ileri sürülen bir şart da zekat memurunun, kendilerine sadaka helal olmayan Haşimilerden ya da Ehl-i beytten olmasıdır.

Yalnız bu şartın ileri sürülmesinin arka planındaki ayrıntıya baktığımızda, şartın sadaka almaya bağlı bir şart olmasıdır. Fakat burada unutulmamalıdır ki zekatla ilgili, verilecek bir sorumluluğa dair bir şart bulunmamaktadır. Bu, Hanefilerin²⁸¹, Malikilerin²⁸², Şafiilerin²⁸³ ve Hanbelilerin²⁸⁴ görüşüdür.

²⁷⁹ **Muğni'l-Muhtac**, a.g.e. CLXXXIII, c.1 s.413.

²⁸⁰ **el-Mubdi'**, a.g.e. CCXLII, c. 2 s.418 .

²⁸¹ İbn-i Âbidin, a.g.e. CVIII, c.2 s.59.

²⁸² **Cevahiru'l-İklîl**, a.g.e. CCLV, c.1 s.138.

²⁸³ **el-Mühezzeb**, a.g.e. CCLVIII, c.1 s.168.

²⁸⁴ **el-Merdâvi, el-İnsâf**, a.g.e. CCIX, c.3 s.225.

İleri sürülen görüşlerden ortaya çıkan; Haşimiler ve ehl-i beytten olanların zekat işlerinde çalışmalarını gönüllülük esasına dayalı olarak yahut da zekat dışındaki gelirlerden çalıştıklarının ücreti verilerek sağlanabilir.

Abdü'l-Muttalib ibnü'l- Haris'in rivayet ettiği hadis bu konuya delil getirilen hadis olup Abdü'l-Muttalib Rasulullah(sav)'e şöyle demiştir: **“Ya Rasulullah! Sen insanların en iyisi ve insanlarla bağı en güçlü olansın! Bize nikah emri ulaştı... Ancak (bununla birlikte) biz, bazı sadakaları da bize emretmen, böylelikle diğer insanların verdiği gibi bizde sadakaları sana vermek ve başka insanların nasiplendiği gibi senin de (bunlardan) nasiplenmen için sana geldik!...”** bu söz üzerine Rasulullah (sav) biz kendisine (tekrar yeni şeyler) söyleme ihtiyacı duyuncaya kadar uzun bir süre sustu ve (nihayet şöyle) dedi: **“Sadaka almak (ya da toplamak) Al-i Muhammed'e yakışmaz! Nitekim sadaka insanların (mallarının) kiridir.”**²⁸⁵

Hadisin konumuna ilişkin delalet yönü Rasulullah (sav)'in akrabalarının sadaka karşılığında çalıştırılmayacağıdır. Bunun gerekçesi de Rasulullah (sav)'in “sadaka almak Al-i Muhammed'e yakışmaz! Nitekim sadaka insanların mallarının kiridir.” Sözüyle ortaya koyduğu gerekçedir. Al-i Muhammed'in sadaka alması caiz olmadığı gibi sadakadan başka gelirlerden alıp alamayacağı ile ilgili herhangi bir hadis de varid olmadığından mübahlık ilkesi doğrultusunda diğer Müslümanlar nasıl alıyorsa sadaka dışındaki gelirlerden Al-i Muhammed'de alabilir.

Mevzuyla ilgili akli bir delil olarak da şu açıklamayı ileri sürmüşler ve “Haşimiler vb. kişilerin çalıştıklarına karşılık aldıkları icare (çalışma ücreti) gibidir. Sadaka²⁸⁶ kabilinden değildir. Haşimi olanla olmayan icarede eşit (haklara sahip) tirlir.” demişlerdir.

²⁸⁵ Müslim, **Zekat**, 67, 68; Ebû Davud, İmâre, 20 .

²⁸⁶ **el-Mecmu'**, a.g.e. CCXLVII, c.6 s.142; **Keşşâfu'l-Kına'**, a.g.e. CCX, c.2 s.275.

3.8. Diğer Şartlar

- a- Zekat işinde çalışan ya da zekat toplayan kişi (memur) mükelleflere kollayıcı davranmalıdır. Zekat aldığı mali kalem, yaylım hayvanı olsa bile ortalama davranmalı (sürünün içinden hayvanların) kıymetlisini almamalıdır. Peygamberimiz de nitekim Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken “**zekat alırken (ahalinin) ellerindeki mallarının en değerlisini almaktan sakın**” buyurmuştur.²⁸⁷ Çünkü zekatta zekat ödemesini yapan zengin ile zekat almaya hakkı olan fakirin durumu iki taraflı olarak gözetilmelidir.
- b- Zekat memuru ya da zekat toplayan söz ve davranışlarında kibar ve saygılı olmalıdır. Görevlinin zekat sahibine “**Allah sana verdiğinin ecrini; yanında kalan malına da bereket versin**” duasıyla ya da bu kabilden bir dua ile mukabelede bulunması müstehabdır.²⁸⁸ Zekat sahibinin de zekatını verirken az önceki dua mukabilinde “**Ya Rabbi! Verdiğim zekatımı (hakkımda) kazanç eyle, zarar eyleme**”²⁸⁹ şeklinde dua etmesi müstehabdır. Tevbe Suresi 103. ayette de “**Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al!**” buyrulurken sadakanın bir temizlenme vesilesi olduğu bildirilmiştir. İşte bunlar zekat memurunda (yahut hayır kurumu çalışanında) bulunması gereken şartlar ve ilgili hükümlerdir.

Şimdi de genel ve idari bakımdan kurum yöneticisinde bulunması gereken şartları ele alacağız.

²⁸⁷ Buhâri, **Zekat**, 41, 63; Müslim, **İmân**, 29,31.

²⁸⁸ el-Futûhî, Takiyüddin Mohammed b. Ahmed b. el-Futuhi el-Misri el-Hanbeli(İbn-i Neccâr), **Münteha'l-İrâdât**, thk, Abdullah Abdulmühsin Et-Türki, Müessesatu'r-Risâle, 1419 h./ 1999, Riyad c. 1 s.505 .

²⁸⁹ Bu hadis ibn-i Mace'de şöyle geçmektedir: Ebu Hureyre (ra)'den rivâyet edildiğine göre: Rasullah (sav) şöyle buyurdu: “**Zekat verdiğiniz zaman: Allah'ım! Bu zekatı büyük bir sevaba vesile eyle ve bunu (sevaba vesile olmadan hak sahibine ödenen) bir borç eyleme**” diyecek zekatın sevabını istemeyi unutmayınız”. **Zekat**, 8 .

4. Yöneticilerinde Aranan Şartlar

4.1. Ehliyet

“Yeterlilik” sözlükte “uygunluk” demek olup “bir şeyi hak eden ve bir şey için uygun olan kişi için “filan kişi falan şeyin ehlidir” denilir.²⁹⁰

Terminolojide ise “kanuni haklarının lehinde ve aleyhinde uygulanabilmesi için kişinin uygun olması veya kişinin kendisinden sadır olan eylemleri itibariyle kanun önünde mutaber sayılmasıdır” denilmiştir.^{291 292}

Teysiru’t – Tahrir yazarı şöyle demiştir: “İnsa’nın bir şeye ehil (yeterli) olması; o şeyi kabul etmesi, o şeyden istemesi yahut da o şeyin kendisinden kaynaklanmasına uygun olmasıdır.”²⁹³

Biz şu ana kadar yaptığımız tanımlarda “yeterlilik-ehliyet” kavramını genel olarak “bir şeye uygunluk” diye açıklarken usulcüler de buna şöyle bir tanım getirmişlerdir: “ehliyet (yeterlilik) Allah’ın ayetinde “onu insan yükledi” buyruğunda haber verdiği “emanet”tir.²⁹⁴

“Ehliyet”ten maksadın “zimmet” olduğu da söylenmiştir. Zimmet ise sözlükte cihit (anlaşma) anlamındadır. Bir başka deyişle bununla “anlaşması olan birey” kastedilir. Geçmişte (ruhlar aleminde) ki ahide binaen, İslam hukukçularının ortak görüşüne göre insanoğlu, canlı türler arasında lehinde ve aleyhindeki sorumluluğu (emaneti) yüklenmeye en özgü olanıdır. Allah Teala bu sorumluluğun insanın sırtında

²⁹⁰ İbn Manzûr, **Lisanu’ul-Arap**, a.g.e. VIII, c.11 s.28 “Ehl” Maddesi, **Mucemu’l-Vesît**, c.1 s. 31-32 .

²⁹¹ et-Teftezani, Sa’duddin Mesud bin Ömer bin Abdullah el-Taftazanî, **et-Telviḥ Alâ Et-Tevdiḥ**, Mektebetu Sabîḥ, Mısır, ty. c.2 s.321; el-Buhâri, Abdulaziz b. Ahmed b. Mohammed, **Keşfu’l-Esrar**, Dâru’l-Kitabi’l-İslami, ty. c.4 s.237; el-Es’edî, Mohammed b. Ubeydüllah, **el-mûcez fii Usulü’l Fikh me’ Mucem Usulü’l Fikh**, Dâru’s-Salâm,Mısır, s.26.

²⁹² el-Cubûri, Dr. Hüsein Halef Süleyman, **Avâridü’l-Ehliyye**, s.70.

²⁹³ emîr Padişâhı, Mohammed Emin b. Mahmud, **Teysirü’t-Tahrir**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1417 h./ 1996, c.2 s.249.

²⁹⁴ el-Habbâzi, Celâlü’d-Din Ömer b. Mohammed, **el-Muğnî Fî Usûli’l-Fikh**, 1.bs,thk, Mohammed Muzhir Bakâ, Metba’atu Ummü’l-Kurâ 1403 h. s.362.

olduğunu şöyle buyurmaktadır: “**Rabbin Ademoğullarından (onların sırtlarından) zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? ‘Elbette öyle, tanıklık ederiz’ dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde kıyamet gününde, ‘Bizim bundan haberimiz yoktu’ demeyesiniz.**”^{295 296}

Doktor El-Cuburi, alimlerin yaptıkları zimmet tariflerini şöyle özetlemiştir: ‘Zimmet öyle bir vasıftır ki onunla birey, cenin halinden ölünceye kadar kendisine gerekli haklarını kullanmaya ve ödevlerinin gereklerini yerine getirmeye ehil olur.’²⁹⁷

Bu açıklamalardan sonra ehliyet (yeterlilik)in iki kısma ayrıldığını belirtmekte fayda var. Bunlar vucub ehliyeti ve eda ehliyetidir. Her birinin kendi içinde farklı kısımları olmakla beraber bunlarla ilgili ayrıntılı bilgilere fıkıh ve çeşitli kanun kitaplarında ulaşabiliriz.

Ancak bizim burada açıklamaya çalıştığımız şey İslami hayır kurumu çalışanlarındaki “eda ehliyetidir.” Bunu söylerken de tabi ki “ bir bireyden kaynaklanan bazı eylem ve sözlerin şeriat kuralları çerçevesindeki değerlendirilmesi”ni vurgulamaya çalışıyoruz.²⁹⁸

4.2. Kararlılık Ve Bağlılık

Hayır çalışmaları (hizmetleri) karşılıklı yardımlaşmayı yüceltmek, mutluluğu geçerli kılmak ve insanı inşa etmek olarak özetlenebilecek yüce bir görevdir. Bu görev, bir bakıma hayır kurumundaki çalışanın hedefi olmakta bir yerde de bizzat kurumun hedefi olmaktadır. Tam da burada, iki hedef birleştiğinde bireysel ve

²⁹⁵ A'râf: 7/172 .

²⁹⁶ es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl, **Usûlü'l Fikh**, Dâru'l-Marifa, Beyrut, ty. c.2 s.333. el-Habbazi, **el-Muğnî Fî Usûli'l Fikh**, a.g.e. CCXCIV, c. 2 s.237.

²⁹⁷ el-Cubûri, **Evâridü'l-Ehliyyeti**, a.g.e. CCXCII, s. 97.

²⁹⁸ et-Teftezani, **Et-Telviḥ Alâ Et-Tevdiḥ**, a.g.e. CCXCI, c.3 s.152; Emir Padîşâh, **Teysirü't-Tahrir**, a.g.e. CCXCIII, c.2 s.249.

kurumsal görev bilincine bağlı olarak fedakarlık, gayret ve hayır seferberliği ortaya çıkacaktır.

O zaman hayır sektöründe çalışan birinin hayır hizmetlerindeki anlam derinliğini kavramaya çalışması, yaptığı işe dair olgun bir inancının olması, bu inanç olgunluğunu faaliyetlerinde ve ilişkilerinde göstermesi, kurum adına sorumluluk üstlenmesiyle ve hedefle ilgili sadakatini ortaya koymasıyla göstermesi gerekir.²⁹⁹

4.3. Sorumluluk

Hayır kurumu yneticisindeki çeviklik, yöneticinin kendi öz gayretinden kaynaklanan bir çeviklik olmalı ve bunu herhangi bir yönlendirmeyi beklemeden ortaya koymalıdır. Devamlı suretle üretici olmak için yeni fikirler ortaya atabilmeli kurumun gelişmesi ve kalitesinin artması için yeni önerilerde bulunabilmeli, kuruma kazanımlar sağlamak için olanca gayretini sarf etmeli ve arzulanan noktaya ulaşmaya çalışmalıdır.

4.4. Disiplin

şüphesiz ki zamanı düzgün kullanma yeteneği her işte önemlidir. Çünkü işlerin bazen bir anda artması ve yeni yeni ihtiyaçlar zamanı yerli yerince değerlendirmeyi sağlamak için durumun tekrar tekrar gözden geçirilmesini gerektirebilir. Özellikle de hayır kurumları çalışma ortamlarında düzenli çalışma gereklidir. Kurum içerisinde zaman oluşturmak için yeni fikirlerin ortaya atılması ihtiyaçların çoğaldığı dönemlerde daha çok beklenir ki zaman daha verimli ve iyi bir şekilde değerlendirilmiş olsun.

²⁹⁹ es-Sekenî, Du dil Kâsim, a.g.e. XII, s.49.

4.5. Beceri

Yapılan işin ayrıntılarını ve önceliklerini kavrayabilmek için hayır kurumu çalışanlarının bu bakımdan da özelliklerinin olması icab eder. Faaliyetlere katılmakta üşengeç davranan çalışanın isteklerinin yerine getirilmediğinden yakınması, bazı sorun ve eksikliklerden dolayı devamlı surette işini tam yapamadığına dair mazeret üretmesi doğru değildir.

4.6. Tecrübe

Uzmanlık ve yetkinlik hayır kurumlarını idarede iki önemli unsurdur. Eğer kurum yöneticisinde kurum işlerine dair uzmanlık ve işleri üstlenmede yetkinlik olursa o zaman birçok açıdan ön plana çıkabilecek, çalışanların görevlerini yapmaları daha da düzgünleşecek, kurumun itibarı daha da artacak ve hedefini gerçekleştirmesi daha kolay olacaktır.

4.7. Kişisel Gelişim

Hayır kurumu yöneticisi kendini devamlı surette gelişime ve eğitime açık tutmalıdır. Böyle bir özellikle de ancak ve ancak belli bir bilinç seviyesiyle birlikte kişinin içinden gelen bir istek ve uyarıyla oluşur. Kişisel heyecan insandaki sevk edici kuvvet, hissiyatının muharriki, yönetmede yönlendirici, insanın içten içe ve dış dünyasına karşı anlamlı bir yolu tutabilmesi için elinde bulundurduğu savunma mekanizmasıdır. Hayır kurumu çalışanı belli bir güç ve hüner düzeyiyle sınırlı kalmamalı bilakis sürekli bir gelişim içinde olmalıdır. Özellikle de bilincin ve gelişimin sürekli lazım olduğu bu gibi zamanlarda.

Öne sürdüğümüz bu şartlar, etkin bir performans ortaya koyabilmek ve İslam toplumunda sürükleyici davranışlar sergileyebilmek için İslami hayır kurumu yöneticilerinde illaki bulunması gereken şartlardır.

4.8. DİĞER ŞARTLAR

İslami hayır kurumlarındaki yöneticileri ve bu kurumlardaki başkanlık görevini uhdesinde barındıranların bazı vasıflarının olması kaçınılmazdır. Çünkü bu kurumlar onlara emanet edilmiş olduğundan emanet ehlinin başışçıların, hayır ve hasenat sahiplerinin takdirini kazanmış birtakım vasıflarının olması zorunludur. Mesela bu çevre faktörü nezdinde güvenilir bir organ olan organizasyon komitesi hayır işlerini organizasyonda daha canlı bir görüntü sergileyecektir. Bunda dolayı da İslami hayır kurumları yöneticilerinin birtakım genel vasıflarının yanında işindeki olgunluğu ve bireysel şahsiyeti de çok önemlidir.

Gerekli girizgahı bu şekilde yaptıktan sonra İslami hayır kurumu yöneticilerinde bulunması gereken vasıfları şöyle sıralayabiliriz:

a- İHLAS

öncelikle, her bir davranışın makbuliyetinin belli bir niyete bağlı olduğu unutulmamalıdır. Nitekim bir işi gerçekleştirmek için gönlümüzden geçirdiğimiz niyetin zengin ya da kuvvetli olması yeterli değildir. Bunun yanında niyet edenin ihlası yani niyetini Allah rızasına dayandırması da önemlidir. Niyetin Allah rızasına dayandırılması gerçek, Rabbani başarıya berekete ve muvaffakiyete vesilesidir. İşte böyle bir davranış ise Allah'ın Salih kullarının alışkanlığı olmuştur. Bu meyanda Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: **“Onlar , kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esire de yemek verirler. (Ve şöyle derler:) Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.”**³⁰⁰

b- DÜRÜSTLÜK VE GÜVENİRLİK

Bu ikisi de yine müminin , birbiriyle bağlantılı hasletlerindedir. Allah , müminin doğru-dürüst ve güvenilir olmasını emrederken **“Ey iman edenler Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”**³⁰¹ buyurmuştur.

³⁰⁰ insân: 76/8-9 .

³⁰¹ Tevbe: 9/119.

Kullarına ,güvenilir kimseler olmalarını da şöylece emretmiştir: **“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir.”**³⁰²

Doğruluk, güvenilirliğe ulaştırın bir haslettir. Bunun tersi olarak güvenilirlik de doğrulukla doğruluğa ulaştırır. Her ikisini de doğuran haslet ise Allah korkusudur. İslami hayır kurumu yöneticinin de ihsan sahibi kimseler safında tutunabilmesi için bu sıfatlarda müzeyyen olması gerektiği gibi işinde de doğru dürüst olması gerekir. Peygamberlikten önce de güvenilir ve doğru olan peygamberini de örnek almalıdır.

c- SABIR

Hayır işleriyle sabır birbirine bağlıdır. Çünkü insanlarla muhatap olurken insanların eziyetleri ve ithamlarıyla karşılaşabilir. Yine azık ve imkanların azlığına sabretmek, bağışçıların (ya da gönüllülerin) verecekleri bağışlar için uzun bir süre beklemek gerekebilir. Dile getirdiğimiz bu gibi konular hep sabır gerektiren konulardandır. Sabır imanın yarısı olup bir insana da sabırdan daha hayırlı bir nimet verilmemiştir. Nitekim dinde önderliğe sabır ve yakın (itminan-ı tam) ile ulaşılır. Bu anlamda Allah (cc) ayette **“sabredip ayetlerimize kesin olarak iman ettikleri zaman, onların içinden, buyruluğumuzla doğru yolu gösteren rehberler çıkardık”**. buyurmuştur.³⁰³

d- MERHAMET VE ŞEFKAT

Bu iki haslet netice itibariyle ihsan (iyilik) ve başkasına yararlı olmayı doğuran hasletlerdir. Kim bir hayırlı iş yaparsa, yaptığı bu davranışı kendisine güzel gösteren merhamet hasletinden dolayı yapıyordur. İslami hayır kurumu sorumlularını da bu güzel sıfatlarla müzeyyen oldukları müddetçe gönüllülere önderlik yapabilirler. Yine kendilerini bir hayır kurumu çatısı altında toplayan şey de içlerindeki merhamet ve

³⁰² Bakara: 2/177.

³⁰³ Secde: 32/24

şefkat duygusudur. Bu da elbette ki fakirlere ve düşkünlere yardım; hastaların dertlerine deva olmak ve travma geçirenlerin acılarını dindirmek için bir araya gelmek ve bu uğurda şefkat ve merhametin bir eseri olarak yardımlaşmaktır. Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur **“Merhamet edenlere Rahman olan Allah da merhamet etmiştir. Yeryüzündekilere merhamet ediniz ki gökteki de size merhamet etsin”**.³⁰⁴

e- ÖNDERLİK

İslami hayır kurumları müntesiplerinin başkalarına örneklik ve önderlik yapmaları gerekir. Çünkü böyle kişiler yaşayışları ve kişilikleri itibariyle kurumu ya da kuruluşu temsil etmektedirler. Çünkü insanlar dışardan izlerken böyle kişilerin sadece temsil ettikleri bu kurumlardaki görevlerine bakmaz. Aynı zamanda güvenilirliğine ve dürüstlüğüne de bakarlar. Kurum görevlilerini nasıl gözlemlemişlerse kuruma da aynı gözle bakarlar. Bu sebeple de Rasulullah (sav) ashabına şu tavsiyeyi yapmıştır. **“Siz (zaman zaman) kardeşlerinizin yanına çıkıp gelmektesiniz... geliş gidişinize dikkat ediniz... kıyafetlerinize de dikkat ediniz. Öyle ki insanlar arasında en güzel kokan siz olasınız...(Unutmayınız ki) Allah çirkinini de çirkinliği de sevmez.**³⁰⁵

Önderlik hayır hizmetlerinde çok önemli bir yere sahiptir. Önderlik sorumluluğunu taşımak ve hissetmek ise önderliğin kıymetini yüceltmede bir araçtır.

f- YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA RUHU KUVVETLİ OLMAK

İslami hayır kurumlarında çalışanların taşıması gereken özelliklerinden biri de yardımlaşma ve dayanışma ruhunun ve hayır hizmetleri kültürünün ümmetin fertleri olan müslümanlar arasında yaygın hale getirilmesidir. Nitekim burada şunu da belirtmek gerekir ki usul alimlerinin büyük bir kısmı şeriatın gözettiği büyük amaçları (makasidu’ş- şeria) sayarken bunların; dinin, canın, aklın, namusun ve malın

³⁰⁴ ebu Davut, **Edeb**, 58; Tirmizi, **Birr**, 18 .

³⁰⁵ Müslim, **Selâm**, 11; Ebû Davut, **Libâs**, 25.

korunması(emniyeti) olduğunu belirtmişlerdir. Unutulmamalıdır ki bütün bunların korunması yardımlaşma ve dayanışma ile mümkündür.

Müslüman aile, toplumsal terbiyeyi ve özellikle de ihsan(iyilik) kültürünün ailede ve toplumda yerleşmesi için bu beş hususu kendisine eksen olarak almalıdır. Çünkü Müslüman birey, islami hükümlerin saygınlığını sağlama arayışı içerisinde olup insanları islamın faziletlerine çağırdığı gibi güç mesabesinde de bu hükümlere sarılmaya çalışır. Aynı zamanda Müslüman birey kendisi islamın hükümlerine sıkı sıkıya kişisel olarak bağlandığı gibi Müslüman kardeşlerini de bu hükümlere uymaya çağırarak yardımcı olmaya çalışır.

Bu söylediklerimizin namus, akıl, mal ve canı korumakta da geçerli olduğunu söylememiz mümkündür. Müslüman birey kişisel olarak bu saydıklarımızın güvenliğini sağlamaya çalışırken diğer yandan da kendi toplumunun bireylerinin de bu uğurda çalışması için toplumdaki diğer insanlara yardımcı olur. Müslüman aile ortamında gönüllülük, ortaklaşma ve topluma hizmet ruhu gelişir ve önemi kavranırsa işte o zaman toplumun fertlerinin kişilikleriyle beraber toplumun gelişmesine verilen önem de büyük ölçüde ortaya çıkarır.³⁰⁶ Allahu Teala bu hususa eğilmemiz gerektiğini belirterek şöyle buyuruyor: “ **İyilik ve takva hususunda yardımlaşın. Günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allahtan korkun çünkü Allah’ın cezası çetindir.**”³⁰⁷

g- TEMİZ VE ŞEFFAF OLMAK

Çağımızda mali ve idari yolsuzluklar çok önemli bir gündem teşkil etmekte; bütün medeni ve hassas toplumlar temiz ve şeffaf olmaya önem vermektedir. Dolayısıyla temizlik, şeffaflık İslami hayır kurumu görevlilerinde de olması gereken iki özelliktir. Çünkü Allah’ın bazen esirgedikleri dışında birçok hayır kurumu da ihmallerinden dolayı ara sıra başlarına bu gibi sıkıntıları bela etmektedirler. Hatta bu yolsuzluklar devletler ve uluslararası toplumlar düzeyinde de artık içinden çıkılmayan bir batağa dönüşmüş; bu olayların yansımaları gelişmenin önünde bir engel olagelmış

³⁰⁶ Prof. Dr. Abdul-Kerim Bekkâr, **Sekâfetü'l-Amalu'l-Hayrî**, s.27-28.

³⁰⁷ Mâide: 5/2 .

ve toplumları derinden derine etkilemiştir. Artık bu yolsuzluğa meydan okuyabilmek için fazilet ruhuna, üstün değerler bilincine ve insanın vicdanının derinliklerinden gelen hayır yapma isteğine ihtiyaç vardır. Nitekim Allah (cc) şöyle buyurmaktadır. “...onları ıslah et, bozguncuların yolunu izleme.”³⁰⁸

h- ANLAYIŞ VE OLGUNLUK

İş anlayışı ve işi güzel yapma olgusu hedeflerini gerçekleştirmek isteyen ve başarıyı arzulayan herkeste olması gereken bir vasıftır. Yapılacak işi güzel yapmak (ihسان) ise imanın en yüksek derecelerindedir. Allah (cc) “**İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara , günahlardan sakındıkları ve imanlarını koruyup iyi işler yapmayı sürdürdükleri, sakınmaya devam edip imanlarına bağlı kaldıkları, hem günahlardan sakınıp hem en iyiyi yapmaya çalıştıkları takdirde daha önce yiyip içtiklerinden ötürü bir günah yoktur. Allah, rızasına uygun davrananları sever**”.³⁰⁹ buyururken dile getirilenler arasında Allah’ın bize işi en iyi yapmayı emrettiği gibi ve yine Allah’ın işini iyi yapanları seveceği hususları vardır. Bir başka ayette de Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: “**Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever**.”³¹⁰ Allah (cc)’ın iyilik edenlere, iyi olma gayretinde olanlara sevgisini Resulullah (sav) şöyle dile getirmiştir: “**Muhakkak ki Allah, sizden işini sağlam yapanı sever**.”³¹¹

Hayır işleri de farklı yönlerinin birbirini tamamladığı bir çok branşlardan işleri içermektedir. Her bir davranışın güzel bir şekilde uygulaması elbette ki diğer branşlara güzel etkiler yapacaktır. Dolayısıyla işi güzel ve sağlam yapmak da hayır hizmetlerinin farklı farklı branşlarında hizmet icra eden herkesten beklenir. Çünkü bir birimdeki boşluk, bağlantılı olan diğer birimlerde olumsuz bir etki yaratacaktır. Hele hele yapılan çalışma, misyonu olan ve kulluk bilinci gerektiren bir çalışma ise o zaman yapılan işin makbuliyeti ve başarısı için en güzel performansı ortaya koymak

³⁰⁸ A’râf: 7/142 .

³⁰⁹ Mâide: 5/93 .

³¹⁰ Bakara: 2/195 .

³¹¹ El-Beyhaki, **Şuab**, 4929.

gerektiği açıktır. Neticede, en asgari şartlarda dahi en iyi sonuçları alabilmek için misyonu olan hayır erlerinin bütün kabiliyet ve gayretlerini ortaya koymaları da onların bir ödevi olmaktadır.

4.8.1. Bazı Prensipler

Hayır kurum ve kuruluşları yöneticilerinin görevlerini değerlendirmeye aldığımızda finansörlerin ve bağışçıların kaydının tutulduğu dosyaları çoğunlukla hazırladıklarını görüyoruz. Benzer olarak muhtaçların dosyalarının oluşturulması görsel ve işitsel yönden insanların dikkatini uyandıran projelerin yürütülmesi, yazılı yayınların hazırlanması, komisyonları oluşturulması, konferansların düzenlenmesi, program aşamalarının hazırlığı, bütçelerin oluşturulması ve yapılacak çalışmalarla ilgili kuralların yazıya geçirilmesi hususlarında da hayır kurumu yöneticilerinin belli bir çaba harcadıkları fark edilmektedir. Ek olarak pek çok çeşitli programın hazırlanması ve projeler üzerinde gerekli çalışmanın yapılması, projelerin uygulamaya geçirilmesi yahut uygulama yollarının niteliği sadedindeki çalışmalar da İslami hayır kurumu yöneticilerinin önemli görevleri arasındadır.

Yine hayır hizmetleri alanında en üstün performansı gerçekleştirmek için hayır kurumları arasındaki koordinasyon da çok önemlidir. İşte bütün bunlardan dolayı İslami hayır kurumlarında çalışırken bilinmesi zorunlu olan ve bilinmeden de çalışma yapılmayacak prensipler vardır.

İslami hayır kurumlarında bulunması gerekli özelliklerinden bir diğeri de kurumların yapacakları çalışmaları şer’i prensipler çerçevesinde yani İslam hukukunun kriterlerini gözeterek yapmalarınıdır:

4.8.2. İslam Hukukuna Hakimiyet

Burada kastedilen; Allah (cc)a çağırılan bir kişinin, çağırısında İslam hukukunun usul ve kaidelerine bağlı kalması ya da yasal çerçeveye dikkat etmesidir. Hadd-i zatında bu durum hayır kurumlarının da ilmi muhakemeye ve her durum ve şartta da Allah(cc)’ın Peygamberine indirdiği sınırlara bağlı kalmasını zorunlu kılar.

İslami hayır kurumları yöneticilerinin dinde fakih olmaları unutulmamalarıdır ki Allah (cc)’ın fazl-ı keremindedir. Allah resulü(sav) de “**Allah hayır dilediği**

kimseyi dinde fakih kılar.³¹² Buyurmuştur. Hayır kurumlarındaki vazifede hassas olmak babında söyleyecek olursak şunları da bazı hususlar olarak ekleyebiliriz: Kurumun dürüst çalışmasına dair hırslı olunmalı ve kurumun Allah (cc)'ın muradına hizmet eden bir kurum olmasında gayret gösterilmeli. A maçların meşruluğu ile yetinilmemeli; amaca ulaştıran vesileler de şeriat nazarında meşru olmalı. Unutulmamalıdır ki kasdın iyi olması yeterli değildir.

Bu hususta Allah(cc) şöyle buyurmaktadır: “**Artık her kim rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve ahirette yararlı iş yapsın ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.**”³¹³

Şer'i tutarlılık ise şu hususlarla birlikte gerçekleşir:

- 1- Hayırseverlerden mal temin ederken; temin ettikleri malı bekletirken, korurken, yatırma dönüştürürken ve uygun yerlere dağıtımını yaparken Allah (cc)'ın gözetiminde olduğunu ve Allah (cc)'ı hesaba katmak gerektiğini unutmamak.
- 2- Bütün programlar, etkinlikler ve projelerde İslam hukuku nazarında tutarlı olmaya çalışmak.
- 3- Kurum çalışanlarının yasal haklarında, yerel ve resmi kurumlarda yapılan ittifak ve anlaşmalarda şer'i hükümlere bağlı kalmak.
- 4- Allah(cc)'ın, “**Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olan kimsedir.**”³¹⁹³¹⁴ buyruğunu gerçekleştirebilmek için işin hacmine ve çeşidine göre ehl-i din, ehl-i fıkıh olan ve aynı zamanda kuvvetli kimselere görev vermek.

Toparlayıcı bir ifade olarak söyleyecek olursak; şer'i tutarlılığın, kurumun bütün çalışmalarını Allah(cc)'ın şeriatine mebni kılacağını, bunun Allah'ın hoşnutluğunu kazandıran bir yol olduğunu ve iki cihan saadetine ulaştıran doğru vesile olduğunu dile getirebiliriz. Diğer yandan şer'i tutarlılık kurumu bid'ate düşmekten ve dine muhalefetten korurken aynı zamanda ayrılığın ve çatışmanın kaygan zemininde de korur.

³¹² Buhâri, **İlm**, 10; Müslim, **İmârât**, 175.

³¹³ Kehf: 18/110 .

³¹⁴ Kasas: 28/26 .

Yöneticilerin hayır işleri organizasyonlarında ve idareciliğinde Allah'ın murakabesini ve Allah korkusunu unutmamaları ve emanetin bağlılığın kendi boyunlarında olduğunun şuurunda olmaları gerekir. Bu hususta bazı kurumların gevşek davranmaları gerçekten de üzücü bir durumdur. Bazen olayla ilgili hükmü hafife almakta bazen de daraltmakta ve İslam hukukunun geçerli olması gereken meseleleri asgariye indirmekte; kendilerine Allah için nasihatte bulunanlara güçlük çıkarmakta ve sakınmadıkları takdirde Allah'ın desteği ve yardımından mahrum kalacaklarına dair uyarı yapanlara aldırılmamaktadırlar.

Ancak, Allah(cc)'ın yardımına ve hoşnutluğuna erişmek isteyen kişinin Allah'ın emir ve hükümlerine sarılmada gevşek davranmaması gerekir. Yahut da emirlere uymak yerine ruhsatlara ve bir takım bahanelere sarılmamaları gerekir. Bu hususta önerebileceğimiz bir takım teklif ve fikirler şöyledir:

- I. İslami hayır kurumlarının idari kurullarının fıkıh erbabından destek olması ve yararlanması.
- II. Yeni gelişmeler ve çeşitli mesellerle ilgili olarak devamlı surette alimlerden fetvasını almak, alimlere danışmak ve alimlerle irtibat halinde olmak.
- III. Kurum bünyesindeki yönetici ve çalışanların ihtiyaçları gözetilerek hayır hizmeti ifa eden bu kişilerin bilinçlerinin geliştirilmesi için İslam hukukunun ilgili hükümlerinin ele alındığı seminerler düzenlemek.
- IV. Çalışma bölgesindeki davetçileri ve ilim talebelerini de çalışmaya katarak yararlanmak. Çünkü bunlar değişime düzeltmelere açık insanlardır.

İşte bunlardan yola çıkarak; davası ve hedefi olan kurumlar eğer insanları dalaletten kurtarmak, plan ve projelerinin düzgünlüğüne özen göstermek istiyorlarsa ilim ehli yöneticileri iş başına getirmeye önem vermeli; Allah'ın cömertliğine mazhar olabilmek için ilim ehlini gözetmeli ve istihdam alanları açmalıdırlar.

4.8.3. Haramlardan Uzak Durmak

Kurumsal insani yardım çalışmalarını alanındaki önemli ilKelerden biri de İslami hayır kurumu yöneticilerinin kurumlarını haram ve şüpheli işlemlerden uzak tutmada hırslı olmalarıdır. Bu son derece önemlidir.

Yapılan işlem ister bizzat haram olsun ve yahut harama vesile olan bir davranış olsun yahut da alım, satım, hediye, bağış, vasiyet vb. bir takım alışverişler olsun bu kabilden işlemlerde İslam hukukunda asıl olan muamelenin tahrimidir. Yani bu sayılan işlemlerle ilgili olarak elde yeterli meşru dayanak yoksa bu işlemlerin yapılması haramdır. Bu tahrim (haramlılık) kulların faydasını gözetmek için konulmuştur. Allah (cc) kullarına zararlı olanı mutlak bilgisiyyle bildirdiğinden dolayı haram kılar. Mesela riba (faiz) de zulüm, aldatmak ve haksız kar elde etmek gibi bir takım sıkıntılar söz konusudur.

Allah (cc) faizli işlem yapanı şeytanın çarptığı kimseye benzetmiş ve faizden “meşru alışveriş işlemi “olma özelliğini lağvederken faizin bereketini kaldırdığını da beyan etmiştir. **“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkerler. Bunun sebebi onların alım satım da ancak faiz gibidir demeleridir. Halbuki Allah alım satımı helal, faizi ise haram kılmıştır...”**³¹⁵ **“Allah faizi helak eder...”**³¹⁶

Bir şeyin haramlığı sabit olduğu müddetçe o şeyin yasaklığı nasıl devam ediyorsa bu bakımdan haram da (haramlığı kaldıracak bir durum söz konusu olmadıkça) kendi hükmü üzere haram olarak kalmaya devam eder. Allahın rahmeti dolayısıyla istisna kıldığı durumlar ise bunun dışındadır. Bazı hallerde ortaya çıkan zorunluluk durumlarında ve özelliklerde canın korunması söz konusu olduğunda sorun ancak haramın işlenmesiyle gideriliyorsa bu durumda haram; mübah olur.

Nitekim Allah (cc) kitabında şöylece buyurmaktadır: **“Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allahtan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapsadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine**

³¹⁵ Bakara: 2/275 .

³¹⁶ Bakara: 2/276 .

günah yoktur.” ³¹⁷ Bir başka ayette de: **“Oysa Allah çaresiz yemek zorunda kalmanız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır.”** buyurmuştur. ³¹⁸

4.8.4. Paylaştırmada Adâlet

Adalet, İslamın getirdiği temel insani değerlerdendir. İslam adaleti; siyasi, sosyal, ailevi ve kişisel hayatın dinamiklerinden biri kabul etmiştir. Öyle ki bütün semavi yöntemlerin temel hedefi olan insanlar arası adaletin tesisini Kuran’da ön plana almıştır. Bu hususu açıklarken Kuran’da şöyle buyurulmuştur: **“ Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberinde kitap ve adalet terazisini de indirdik...”** ³¹⁹

Burada Allah (cc)ın kitaplarını indirmesi ve rasullerini göndermesindeki maksadın adaletli ve ölçülü olma maksadından daha büyük olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü kitaplar adalet üzere indirilmiş, peygamberler adalet üzere gönderilmiş, gökler ve yer adalet üzerine kaim olmaktadırlar. ³²⁰ Kendilerine kızgın olduğumuz insanlar hakkında dahi hüküm verirken, adaleti uygulayıp adaleti gerçekleştirmeye çalışırken nasıl davranmamız gerektiğini Allah (cc) bizlere şöyle açıklamaktadır: **“Ey İman edenler! Kendinizin veya anne babanızın, akrabalarınızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayın, Allah için şahitlik eden kimseler olun.”**³²¹

Bir diğer ayette de Allah cc şöyle buyurmaktadır: **“Ey İman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun. Adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu takvaya daha uygundur. Allahtan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”** ³²² İbni Kesir ayetin açıklamasında şöyle demiştir: Yani muhatabınız olan toplumdan bazı sevmediğiniz kimseler sizi muhatap kesimin tamamında

³¹⁷ Bakara: 2/173 .

³¹⁸ En’am: 6/119.

³¹⁹ Hadîd: 57/25.

³²⁰ es-Sercânî, Dr, Râğib, “İslam’da Adaletin Gerçekği ve Önemi” Makale.

³²¹ Nisâ: 4/135 .

³²² Mâide: 5/8.

adaletsizliğe sürüklemesin. Tersine adaleti her bir kimse için işler kılın. Dost olsun düşman olsun fark etmez.”³²³

İslamın adaleti emredip adalete teşvik ettiği değerlendirildiğinde görülür ki İslam, zulmü son derece yasaklamış, zulme en şiddetli şekilde karşı çıkmıştır. Bu ister kişinin kendine zulmü, isterse de başkasına zulmü olsun fark etmez. Belirtmemiz gereken bir diğer husus ise; kuvvetlilerin zayıflara, zenginlerin fakirlere ve yöneticilerin yönetilenlere zulmüne kuvvetle karşı çıkmıştır. İnsanın zafiyetleri çoğaldıkça zulümkarlığı (adaletsizliği) de o oranda artmaktadır.³²⁴

Bir hadis-i kutsi de Allah (cc) şöyle buyurmaktadır. “**Ey kullarım ben zulüm etmeyi kendime haram kıldım. Sizin aranızda da haram kıldım. Öyleyse birbirinize zulüm etmeyiniz.**”³²⁵. Peygamberimiz (Sav) de Muaz’a şöyle demiştir: “**Mazlumun bedduasından sakın. Çünkü onunla Allah (cc) arasında perde yoktur.**”³²⁶.

Yine bir başka yerde de efendimiz (sav), “**Üç kişinin duası reddedilmez: İftar edinceye kadar oruçlunun, adaletli imamın ve duasını Allah’ın bulutların üzerine çıkardığı mazlum kişidir ki onun duası için semanın kapıları açılır. Ve Rab şöyle buyurur: İzzetime yemin olsun ki bir müddet sonra da olsa sana muhakkak yardım edeceğim.**”³²⁷. buyurmuşlardır.

İslami adalet anlayışı sevginin ve öfkenin etkisi altında değildir. Yani adalet anlayışı öfke ve sevgiye göre durum ve konum değiştirmez, değiştiremez. Burada çıkar ve soy ayrımı yapılamayacağı gibi şan ve mal varlığı gibi hususlar üstünlük vesilesi sayılamaz. Aynı şekilde adalet söz konusu olduğunda müslüman ve müslüman olmayan ayrımı da yapılamaz. Müslümanlarla aynı topraklarda yaşayan müslüman olmayanlar adaletten eşit oranda yararlandıkları gibi bir kısım insanlar arasındaki yakınlık ve düşmanlıklar da adalet anlayışını ve adaletli bir yaklaşımı gölgeleyemez.

³²³ İbn-i Kesir, **Tefsirü'l Kurâni'l Azim, a.g.e. LXX, c.2 s.52** .

³²⁴ el-Karadavi, Yusuf Abdullah, **Melâmiñü'l –Müctem-i'l-Müslim, s.135.**

³²⁵ Müslim, **Birr, 55; Ahmet, Müsned, 5** .

³²⁶ Buhâri, **Zekat, 63; Müslim, İmân, 2.**

³²⁷ Tirmizi, **Cennet, 2; İbn-i Mace, Siyâm, 38** .

Adalet, hayır hizmetlerinde önemli bir ilkedir. İslami hayır kurumlarının da bu ilkeyi özenle gözetmeleri gerekirken zulüm(haksızlıktan) da şiddetle kaçınmaları gerekir. Çünkü adaletsizliğin ve haksızlığın sonu felakettir.

4.8.5. Taassuptan Uzak Durmak

Allah (cc) insanı yaratırken onun tabiatına kendini sevme ve kendi fiillerine aşırı düşkünlüğü de yerleştirmiştir. İnsan, kendi görüşünün saygın kabul edilmesine düşkün olan, kendisine uyanı seven ve kendisiyle zıtlaşan yahut inatlaşana da düşmanlık gösterebilen bir yapıdadır. Yegane kişi olmaya ve başkalarına hüküm etmeye yatkındır. Her ne kadar böyle bir anlayışın davranışa yansımaları kişiden kişiye farklılık arzetsede de bu yatkınlık insanda vardır.

Bu fitrattan kaynaklanan bir düşüncenin etkisiyle, bir kısmının dışında birçok kişiler hayır işlerinde usta ve ehil oldukları zannı ile gerçekte öyle olmadıkları halde müesseseler kurmaya girişiyorlar.

Daha sonra da çevreye kendilerini isbat sadedinde insanları kurumlarına çağırıyor ve kendilerinde toplumsal bakış açısının olduğu saikiyle açtıkları kuruma insanların ilgi göstermesini bekliyorlar. Sadece kendilerinin indî bakış açılarından uzak olduğunu, ve tahakkum heveslerinden uzak olduklarını iddia ederken bunu başkalarını rencide edecek şekilde yapıyorlar. Bütün bunları da insanlarda kendilerine karşı oluşan nefreti bertaraf etmek için yapıyorlar. Bizim artık böyle bir davranışın tam tersine düşünerek ilerlememiz gerekmektedir. İşte o zaman biz kurumsal bir ruha ve toplumsal akla-düşünceye ulaşabiliriz. Toplumsal düşünce böyle bir iklimde-ortamda ilerleme kaydedecek, safları birleştirme ve takviye etme arzumuz bu şekilde taassubtan uzak olabilecektir.

Böyle selametli bir ortam oluştuğunda zayıflık ve parçalanmışlıktan ancak korunabileceğiz. Bütün bunlarla birlikte ferdiyetçi çalışmalarını incelemeye aldığımızda bu gibi çalışmaların da meydana azca varlık gösterdiğini fark ederiz. Fakat varlığının azlığına karşın bunların insan tabiatının ve fitratının tersine olan şeyleri yücelttiklerini ve öncelediklerini görürüz.

Bu sebeple kurumlar başarısız olmakta ve kuruluşlar sendelemektedirler. Yine aynı olumsuz sebeplerden dolayı kurumlar arasında başarılı olanlarının oranının pek az olduğunu fark ediyoruz. Çünkü kurumsal ve toplumsal bakış açısına sahip olan sürükleyici akıl, yine pek az bulunmaktadır.³²⁸

Üzülerek söyleyebiliriz ki çağımızda ferdiyet, cemaat ve hizip taassubuna kapılmış oldukça çok hayır kurumu bulunmaktadır. Toplumun yararı için çabaladığını iddia eden bazı kurumlara yakınlaşmaya ve tanımaya çalıştığımızda bu kurumlarda bir cemaat kokusunun varlığı ile birlikte cehaletin çirkin kokusu da fark edilir. Cemaatten olmayan birinin aralarına katılmasına ve yapıyı tanımaya tolerans göstermedikleri gibi kimse girmesin diye kapıyı ardına kadar kapatırlar.

Bu gibi cemaat ve kurumların bu gibi davranışları temelde hanif din İslamın öğretileriyle bağdaşmayan, dinden uzak davranışlardır.

Bu din öyle bir dindir ki taassubu ve hizipçiliği elinin tersiyle ittiği gibi kapsayıcı olan; birliğe, yardımlaşmaya, dayanışmaya ve kol kola girmeye önem veren bir dindir. Buradaki sorun İslami hayır kurumlarının ve cemaatlerin çok olması değildir. Çünkü hayrın bolluğu daha fazla hayır demektir. Ancak buradaki sorun ve asıl büyük bela kurumların ve cemaatlerin çokluğuyla birlikte karşılıklı uyumun olmaması ve aralarında adı konulmamış bir sürtüşme ve çatışmanın olmasıdır. Hatta karşılıklı olarak kapıların birbirlerine kapatılmış olmalarıdır. Allah yardımcımız ve vekilimizdir.

³²⁸ Atiyye, Muhammed b. Nâci, **a.g.e.X**, s. 2 .

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMÎ HAYIR KURUMLARININ HARCAMALARI

1. ZEKATLARIN ÖDENMESİ VE HESAPLANMASI

1.1. Gününden Önce Ödenmesi

Alimler, nisab miktarına sahip olmaksızın zekatın önceden verilmesinin caiz olmadığı mühteliflerdir. Çünkü bu durumda henüz zekatın vucub sebebi oluşmamıştır. Buna göre nasıl ki satıştan önce malın bedelinin ödenmesi yada öldürme işlemi gerçekleşmeden diyet ödenmesi söz konusu değilse aynı şekilde nisaba malik olmadan zekatın önden verilmesi de caiz değildir.³²⁹

Burada, hakkında bu mesele ile ilgili olarak ihtilaf edilen zekat malları, bünyesinde üç şartı da barındıran mallardır ki bu şartlar şunlardır:

Birinci olarak: Farz olmasından dolayı zekat mallarında havelan-i havlin şart koşulması sözkonusudur. Havelan-ı havlin şart koşulmadığı tahıl ve meyve ürünlerinde ise hasat vaktiyle birlikte zekat gerekli olur. Çünkü Allah (cc) ayetinde, “**Hasat gününde de (mahsulden) fakirin hakkını verin.**” buyurmaktadır.³³⁰

İkinci olarak: Zekat verecek kişi “kamil nisab”a malik olmalıdır. Çünkü nisab kamil olmadan zekatı bundan önce vermek icma ile caiz değildir.³³¹

Üçüncü olarak: Önceden zekat verilen malın daha sonra nisab miktarı ve fazlasıyla, bir varlık olarak devam etmesi gerekir.³³²

“Eğer malda zekatı gerektirecek (ki o da nisab miktarı ve üzeri mala malik olmaktır) bir sebep var ise havelan-ı havl dediğimiz vucub şartından önce zekat verilebilir mi?” sorusuna alimler iki şekilde cevap vermektedir:

³²⁹ eş-Şîrâzî; **el-Muhazzeb**, CCLVIII, c.1 s.305; İbn-i Kudame, **el-Muğni**, a.g.e.CXCVIII, c.2 s.471.

³³⁰ En’âm: 6/141

³³¹ İbn-i Kudame, **el-Muğni**, a.g.e.CXCVIII c.2 s.496; Er-Revyâni, Ebu’l Mahâsen Abdulvâhid b. İsmail, **Behru’l-Mezheb**, 1.bs, thk, Târik Fethî’s-Seyyit, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut, 2009, c. 4 s.79.

³³² et-Tahâvi: **El-Muhtasar**, S.45

Birinci görüşe göre: Kişi malının zekatını kendi isteğiyle ya da arzu ederse havelan-ı havlden önce verebilir. Bu görüş Hanefilerin çoğunluğunun görüşü olup Şafiiler ve Hanbeliler de bu görüşe katılmış, İmam Tirmizi de bu görüşü bir çok ilim adamına dayandırarak ileri sürmüştür.

Burada zekatın verilmesi halihazırda nisab miktarı mala malik olmak şeklindeki vucub sebebiyle birlikte mümkün olmaktadır. **Ali b. Ebi Talib (r.a)' ın rivetine göre Abbas bin Abdilmuttalib, Rasulullah (s.av)'e süresi dolmadan , önceden zekatı verip veremeyeceğini sormuş o da kendisine bu hususta müsaade etmiştir. Bu hadisi önde gelen beş hadisçi rivayet etmiştir.**³³³

Ekonomik bir tedbir olarak malın bekletilmesi ne kadar doğal bir işlem ise aynı maldan süresi dolmadan zekat ödenmesi de o kadar doğaldır. Ödenmesi ertelenmiş borç ile hata diyetini buna örnek verebiliriz. Bu bakımdan bu işlem tecilli yapılan ödemeler hukukuna benzetilmektedir.³³⁴

Yine Ali b. Ebi Talib (r.a)den gelen bir rivayette Peygamber Efendimiz (s.a.v), Ömer b.el-Hattab(r.a)e, “ **Biz Abbas'ın zekatını senenin başında almıştık.**” buyurmuştur.³³⁵

Bu görüşü kabul ederken bu rivayetler ide delil olarak ileri sürenler,rivayetlere bakarak Peygamber Efendimizin zekatı önceden ödemedede Abbas'a izin vermesinden hareketle böyle bir işlemin caizliğine delil olduğunu belirtmişleridir.³³⁶

Her ne kadar mezkur mezhepler ve görüş sahipleri ileri sürülen hadislere dayalı olarak görüşlerini bu şekilde dile getirmiş olsalar da bu konu tartışılmaya devam edilmiştir. Çünkü farklı görüşü savunanlar Ali (ra)'den gelen Abbas bin Abdilmuttalib ile ilgili hadisin senedinin zayıf olduğunu ileri sürmüşlerdir. Burada Ebu Davud'un iki farklı senetle Ali (ra)e dayandırdığı hadisin senetlerinden biri muttasıl iken diğeri mürseldir. Ebu Davud hadisin mürsel senetli olanını tercih etmiş

³³³ ebu Davut, **Zekat** 22; Tirmizi, **Zekat**, 37.

³³⁴ ez-Zühayli, Vehbe, **el-Fikhu'l-İslami ve EDilletuh**, a.g.e. CXI, c.2 s.756.

³³⁵ Tirmizi, **Zekat**, 37.

³³⁶ el-Kâsâni, **Bedâiu's-Sanâi**, a.g.e. CCXXI, c. 2 s.51.

ve kitabına almışken Darekutni de aynı hadisi aynı mürsel senetle “El-İlel”de, Beyhaki de “Es-Sünenü’l -Kübra”da zikretmiştir.³³⁷

Fakat bu iddiaya cevap verenler, bu hadisin sika tabilerin rivayet ettiği bir hadis olduğunu ve başkaca delillerin hadisi takviye etmesi dolayısıyla hadisin kuvvet kazandığını belirterek cevap vermişlerdir.

Hadisle ilgili kuşkunun dönüp dolaştığı kişi senesinde ki El-Hakem b. Atiyye El-Kindi olup bu kişi hakkında İbn-i Kesir “Et-Takrib”de “sıkadır” demiştir.³³⁸ Aynı hadisin sahih olduğunu El-Hakim de El-Müstedrek’te³³⁹ belirtmiştir. Zehebi de buna muvafakat ederken İbnu Battal da “Şerhu’l- Buhari”de aynı kanaati belirtmiştir. Nevevi “El-Mecmu”unda hadisin hasen olduğunu açıklarken İbn-i Hacer el-Askalani de Fethu’l- Bari” deki açıklamasında belirttiği bütün rivayet yollarıyla hadisi takviye etmiştir.³⁴⁰

Zekatın zamanından önce verilebileceğini söyleyen fakihler akli olarak fitır sadakasını delil getirmişler ve nasıl ki fitır sadakası vucubundan önce de verilebiliyorsa aynı şekilde (sadaka türlerinden olan) zekat da ivedilik arz ettiğinde gününden önce verilebilir demişlerdir.

Yine zekatla ilgili bu durumu yalan yere yapılan yeminin kefarete kıyas yaparak zamanı gelmeden de zekatın verilebileceği söylenebilir. Ebu Musa El-Eş’ari’nin rivayetine göre Peygamberimiz(s.a.v) şöyle buyurmuştur:” **Ben vallahi ve inşallah yeminimden dönmem. Ancak daha sonra yemin ettiğimden daha hayırlısını görürsem yeminimden vazgeçerim.**”³⁴¹

Bu şekilde ki istidlal de tartışılmış ve zekatın kurbanı kıyası kefarete kıyasından daha evla ve yakındır itirazı yapılmıştır. Çünkü zekat da kurban da

³³⁷ ed-Dâra Kütne, el-İlel, c. 3 s.187, 351 .

³³⁸ el-Beyhaki, Kübra, c.4 s.111.

³³⁹ İbn-i Hacer, et-Tekrib, a.g.e. LXXV, 1461; el-Hâkim, el-Mustedrak Ala-s-Sahihayn, c.3 s.332; İbnu Battal, Şerhu’l- Buhâri, c.3 s.502; en-Nevevi, el-Mecmu’, a.g.e. CCXLVII, c.6 s.126.

³⁴⁰ İbn-i Hacer: Fethu’l Bari, a.g.e. LXXV, c.4 s.96.

³⁴¹ Buhâri, Aymân, 1, 4, 9; Mülîm, Aymân, 7, 9.

şeriatın kökeninde Ademoğlunun istifadesine belli bir vakitte sunulmuş mallardır. Kurbanın da vaktinden önce kesilmesi caiz olmaz.³⁴²

Zekatın önceden yahut sonra verilip verilmeyeceğine ilişkin ikinci görüşe göre süresi(havelan-ı havl) dolmadan, zekatın önceden verilmesi caiz değildir.

Zekat (eda edilişi itibari ile) namaza benzeyen bir ibadettir. Buna göre de vaktin den önce verilmesi caiz değildir. Çünkü havelan-ı havl, zekatın verilmesinde koşulan iki şarttan birisidir. Diğer şart olan nisaba göre düşündüğümüzde de vaktinden önce verilmesi caiz değildir.

Bu da Malikilerin³⁴³ ve Zahirilerin³⁴⁴ görüşü olup aynı görüş Hz Aişe (r.a)' dan ve Hasan el-Basri'den de rivayet edilmiş; İbnu'l -Münzir de bunlara katılmıştır.

Malikilerin bir başka görüşüne göre de eğer senenin dolmasına bir ay gibi az bir zaman kalmışsa zekat memuru istemese bile zekat verilebilir.³⁴⁵

Bu görüş erbabı, görüşlerine Ebu Davud'un, Ali (ra)'den rivayet ettiği şu hadisi delil getirmişlerdir.”**Üzerinden sene geçinceye kadar hiçbir mala zekat yoktur.**”³⁴⁶

Hadiste delil olarak kullanılan hususiyet ise şöyledir: Bu hadis daha önceki Ali(r.a)'ın rivayet ettiği hadisin işaret ettiği durumu özel bir hususa indirgemıştır. Nitekim hadis zekatın ne zaman farz olacağına delalet etmek üzere varid olmuş ve buna göre de zekatı önceden vermek cevaz kabilinden bir işlem olup farziyet kabilinden olmamıştır.³⁴⁷

³⁴² el-Kâdi Abdul vahhâb b. Ali b. Nasr el-Bağdâdi, **el-İşraf Alâ niketi Mesâ'ili'l-Hilâf**, thk. el-Habîb b. Tâhir, Dâru ibn Hazm, 1420 h./ 1999, c. 1 s.387.

³⁴³ **el-Mudevvenet-ü'l-Kübra**, c. 1 s.335; İbn-i Abdilberr, **el-istizkar**, a.g.e. CLXXXIX, c. 3 s.595; el-Karâfi, Şihêbüddîn Ahmed b.İdris el-Mâliki, **ez-Zehira**, thk, Mohammed Haccî; Said A'râb; Mohammed bû Hibre, Dâru'l Ğarbu'l-İslami, Beyrut, c.3 s.137.

³⁴⁴ İbn-i Hazm, **el-Muhallâ**, a.g.e. CXIX, c.4 s. 211.

³⁴⁵ İbn-i Abdilberr, **et-Temhîd**, a.g.e. CLXXXIX, c. 4 s.60; el- Karafi: ez-Zehîre, a.g.e. CCCXLIII, c.3 s.137; İbn-i Cüzey, **el-Kavaninu'l-Fikhiya**, a.g.e. s.123 .

³⁴⁶ Ebu Davud, **Zekat**, 5; Ahmed, **Müsned**, 1 ; İbn-i Mace, **Zekat**, 5.

³⁴⁷ El-Kesiri, Talip b. Ömer, a.g.e. XIV, s.169,

Akli olarak da şu gibi delilleri ileri sürmüşlerdir ki buna göre:

- 1- Zekatın verilmesi zekat borcunun ıskatıdır. Yani borç yükü, yükümlünün yükümlülüğünden düşmektedir. Dolayısıyla bu görevin yerine getirilmesi yahut zekat borcunun zamanından önce verilmesi düşünülemeyeceği gibi zamanından önce zekatı vermek henüz farz olmayan bir işlemi yerine getirmek olduğundan ancak tatavvu anlamı ifade edebilir. Tatavvu olarak yapılan ibadet de farzın yerine geçmez ve böylece de farz henüz yerine getirilmemiş olur.³⁴⁸

Konu tartışılırken dile getirilen hususlardan biri de farziyetin sene geçmeden önce malum ve bilinen bir gerçek olduğudur. Çünkü yeterli (nisab miktarı) mala sahip bir müslüman için zekatın farziyetiyle ilgili yeterli sebep oluşmuş olmaktadır. Söz konusu mal üreyen, kamil nisab mülkiyeti ile sahip olunan ve asli ihtiyaçların dışında ve fazlasında bir mal olduğundan zenginlik durumu gerçekleşmiş olmakta ve nimetin şükrünün edası zekat vermek yoluyla farz olmaktadır.(357)³⁴⁹

Bu açıklamaya ya da değerlendirmeye ikinci görüş ehli “zekat ancak senenin dolmasıyla vacib(farz)olur” diyerek cevap vermişler ve buna Rasulullah (s.a.v)’in zekat toplayan memurlarını zekat tahsiline senenin dolmasından sonra göndermesini delil olarak ileri sürmüşler; bunun yanında sene dolmadan önce zekatın farz olduğunu dair hiçbir delilin olmadığını savunmuşlardır.

Diğer görüş ehli bu savunmaya cevap verirken, hasat vaktinde nisaba ulaşan meyvelerle tahıl vb.lerinin zekatını ileri sürmüş bunun dışındaki malların zekatının senenin dolmasına ertelendiğini ifade etmişlerdir. Böyle bir erteleme de zaten malın nihai durumunu tesbit için gerekli olmakla birlikte mal sahibi için de bir esnekliktir. Acil bir fayda dolayısı ile böyle bir esnekliğin terk edilmesi de caiz olsa gerektir.

- 2- Senenin dolması, nisab(miktarı) gibi zekatın iki şartından biri olup bu münasebetle zekatın önceden verilmesi caiz değildir.

³⁴⁸ İbn-i Hazm, **el-Muhalla**, a.g.e. CXIX, c.4 s.216.

³⁴⁹ el-Kâsâni, **Bedâiu’s-Sanâi**, a.g.e. CCXXI, c.2 s.51.

Yine ileri sürülen bu görüş de tartışılmış ve cevap olarak “ vücut sebebi oluştuğunda şartlara bağlı olarak ibadetin takdimi caizdir” denilmiştir. Buna dair ileri sürülen birçok görüş delil getirilebilir. Buna, yolcunun yolculukta oruç tutması illa ki farz olmadığı halde tuttuğu orucun geçerli olması; namazın farziyetinin içinde bulunulan vaktin vaktin sonuyla alakalı olmasına rağmen namazın vaktin başında kılınması ve bunlara benzer olarak borcun ödemesinin yeterli sebep oluştuktan sonra ve vücutundan önce ödenmesi gibi hususlar misal verilebilir.

3- Zekatın önceden verilmesi hususunda ki ikinci görüş sahiplerinin(Malikilerin) ileri sürdükleri bir diğer husus ise bir sürenin tayin ve tahdid edilmiş olması dolayısıyla zekatın önceden verilmesinin caiz olmadığıdır. Buna da namaz ve orucu misal getirmişlerdir. Bu ileri sürülen husus da birkaç yönden eleştirilmiştir:

- a- Namaz ve oruç bedenen ifa edilen farzlardandır. Dolayısıyla vakit ölçüsünü bu değerlendirmede baz almak makul olmadığı gibi bu ikisi hususunda varid olan hükümlerle yetinmek gerekir. Ancak zekat bunların tersine iyilik yapmak için konulmuş mali hukuku ilgilendiren bir ibadettir.
- b- Namazın ve orucun vaktini gözetmek olup bu vakte riayette bütün insanlar eşit durumdadırlar. Zekatta durum insanların hali ve vaziyeti itibari ile farklıdır. Acil ödenmesi gereken borçlara benzer bir yönü de vardır. Ya da başka bir ifadeyle aciliyet arzeden borçlara benzeyen bir durum söz konusudur.
- c- Zekatın acil verilmesini gerektiren şey verilenin illa ki zekat olarak verileceği anlamını doğurmaz. Farklı bir yöntem olarak zekatın verilme zamanı geldiğinde verilecek zekat hesabından düşülmek üzere bir borç verilmiş gibi de düşünebiliriz.

4- (Malikiler) malından zekat vermesi gereken birinin istihkakından önce zekat vermesi caiz olmadığı için istihkakından önce zekatı almak da caiz değildir demişlerdir.

Buna karşın da zekat malı ihtiyaç sahiplerine harcanacak bir mal olduğundan mali yardımlaşma anlamında, vermesi gereken kişilerden alınan maldır diye cevap verilmiştir. Bazen mali yardımda bulunmak aciliyet arzedebilir. Zenginlik(varlıklı olmak) durumunda zaten böyle bir aciliyetten bahsedilemez.

5- Zekatın acil bir duruma binaen önden verilmesi halinde verilen zekat malının az mı fazla mı olduğunun tespiti için havelan-ı havl gerçekleştiğinde yeniden hesaplanmasına ihtiyaç duyulabilmektedir. Eğer verilen zekat malı, verilmesi gerekenden fazla ise bu zengin zarara olan bir durum arz eder. Zekat olarak verilen mal az ise bu takdirde de durum fakirin aleyhinde tecelli eder.

Bu iddiaya cevap olarak da “zekatın fakirin yararı için zengin rızasıyla önceden tahsil edilmesinde hiçbir zarardan bahsedilemez” savıyla karşılık verilmiştir.

Bu meselede genel ihtilaf konusu, Ali(r.a)’den rivayet edilen ve Abbas(r.a)’ın iki senelik zekatını önden verdiğini ihtiva eden hadisin sahih olup olmadığıdır. Öyleyse zekat bir ibadet yahut da yoksullara verilmesi farz olan bir yoksul hakkı mıdır? Acaba bunlardan hangisidir? Bu taktirde zekatın namaz gibi bir ibadet olduğunu söyleyen kimseye göre vaktinden önce verilmesi caiz olmaz . Kim de zekatı farziyet ifade eden tecilli haklara benzetiyorsa, ona göre de vadesi gelmeden zekatın gönüllü olarak verilmesi caiz olmaktadır.

Bu meselede tercih edilebilecek görüş cumhurun kabul ettiği görüştür. O da zekatın vadesinden önce verilebileceğine cevaz veren görüştür.

Özellikle de şariat nazarında muteber acil bir maslahat var ise bu görüşü destekleyen çok çeşitli ve kuvvetli değerlendirmeler de bulunduğu vadesinden önce zekatın verilmesinde herhangi bir sakınca gözükmemektedir. Hz. Abbas (ra)’a Peygamber Efendimiz (sav)’in izin vermesinde de olduğu gibi böyle bir işlem, önceden verilmesinde ibadet yönü de bulunan bir işlemdir.

Hadiste verilen izin bir senelik zekatın önde verilmesi gibi bir işlem için olsa da zaman zaman bu işlem bu sürenin daha az ya da daha çok olabileceği de göz önünde bulundurulduğunda İslam hukuk siyasetin gözettiği maslahat neyi icab ettiriyorsa ona göre davranılabilir. İbadet kastıyla zekatı önden vermek iki seneden daha fazla bir zaman diliminin zekatı için de geçerlidir.

Burada unutulmaman gereken bir husus da zekatı önden veren kişinin her sene sonunda zekatını hesaplaması ve eğer ziyadelik var ise bunu da değerlendirmeye alması gerektiğidir.³⁵⁰

Son tahlilde yapılan değerlendirmeye binaen zekatı önden alan islamî hayır kurumlarının aşağıdaki hususları bilmeleri gerekmektedir.

- a- Zekatı önden vermek efdal olan vaktinde vermenin tersine olup vektinde vermenin efdal olduğuna dahi islam hukukçular bazı kayıtlar geçmişlerdir.³⁵¹ Bu tamamıyla hilafına davranıştan kaçırarak içindir; çünkü zekatı önden vermekle birlikte buna dair bir takım yeni hükümler devreye girmekte olup şer'i bir maslahat yahut ihtiyaç olmadıkça acele etmemek gerekmektedir.
- b- İki seneden fazla bir süre için geçerli olmak üzere önden zekat vermek için gerçekten de bunu gerektiren tercihe şayan bir maslahat olup olmadığının iyice soruşturulmasına ihtiyaç vardır. Araştırılmaksızın ve geçekçi bir değerlendirme yapmaksızın bu kapın aranması başka bir takım sadaka kapılarının kapanmasına sebebiyet verebilir. Nitekim bağışçılar verdikleri bağışı (bir müddet sonra bazı düşünceler ile birlikte) gelecek yılların zekatlarına sayabililer ki bu da yanlış bir kapının aranması demektir.
- c- Zekatın islamî hayır kurumlarını önden verilmesi durumunda, kurumlar zekat gelirini son taksit zekatın vacib olduğu tarihe dink düşecek şekilde aylık taksitler halinde muhtaçlara ödemesini yapabilirler.

1.2. Hesaplanması

Zekatın toplanması ve tahsili hayır kurumlarının en temel ve önemli görevlerdendir. Çünkü hayır kurumlarının en önde gelen gelir kaynaklarının başında zekat bulunmaktadır. Bazı etkinliklerin kurumların organizatörlüğüyle yapılması zekat gelirlerine bağlı olabilmektedir, zekat hayır kurumlarına nakit bir girdi olarak

³⁵⁰ El-Kesiri, Talip b. Ömer, a.g.e. XIV, s.163.

³⁵¹ ez-Zerkeşi, **Şerhü'z-Zerkeşi Alâ Muhtasar-İ'l-Harki**, a.g.e. c.2 s.425; el-Merdâvi, **el-İnsâf**, a.g.e. CCX, c.3 s.205.

intikal ettiğinde yapılacak işler daha kolay yapılabilmektedir. Ne var ki nakdî değil de aynî bir zekat gelir söz konusu olduğunda ise bir takım zorluklarla karşılaşmaktadır.

Şu halde değerlendirmesi gereken bir mesele ortaya çıkmaktadır. “Zekat tutarının aynî olarak ödenmesi caiz miydir?” Çünkü bu mesele fakihlerin de ihtilaf ettikleri bir meseledir. Meseleye girmezden önce bazı tanımlamaları yapmak ta gerekmektedir.

Kıymet(Tutar)’ın sözlük anlamı: Bir şeyin kıymeti(tutar), o şeyin ederidir. Ve o şeye paha olarak karşılık olandır.³⁵² Mesela “tahıl yığımına veya mal yığımına paha biçildi” denildiğinde “onun fiyatı ve para olarak karşılığı” kest edilir.

İslam hukukçularının değerlendirmelerinde kıymet(tutar)’ın anlamı: Fakihler kıymetle ilgili bir çok tarifler yapmışlardır ki bunlardan bazıları şöyledir: İbn-i Kayyim “kıymeti” kıymet bir paha olup tüccarın bu pahayla yığını satın alması veya satmasıdır. Geçerli ek bir avantaj unsuru olmadan da bu pahanın üzerine çıkılmaz³⁵³ diye tarif etmiştir. İbn-i Hacer de “ bir şeyin kıymeti o şeyin duyulan arzu kadardır” demiştir.³⁵⁴

El-Adevi tanımında” Kıymet, insanların satın aldıkları(malı)’ın bedelidir³⁵⁵ demiştir. İbn-i Abidin de “eksiklik ve fazlalık olmaksızın ayarını tutturmak amacıyla bie şey hakkında yapılan değerlendirme kıymet denir” diye tanımlanmıştır.³⁵⁶

Mecelle-i Ahkam-ı Adliye de kıymet şöyle tanımlanmıştır: “Bir şey için gerçekçi bedel olup semen-i misli de böyledir³⁵⁷” denilmiştir.

Ekonomi de kıymet: Kıymet kelimesi ekonomi dilinde “Her şeyden her birinin karşılıklı ederi yani tutar” anlamında kullanılmıştır. İngilizce karşılığı olarak “Value in exchange” tabir kullanılır. Burada kastedilen ise belli bir ticari mal ile takası söz

³⁵² El-Mu’cemu’l-Vesit, Mecmeu’l-Luğa, Kahire c. 2 s. 768, el-Müncit Fi’l-Luğa, s.664.

³⁵³ el-Muhalla, a.g.e. CXIX ,c.8 s.442 .

³⁵⁴ Fethü’l Bari, a.g.e. LXXV, c.2 s.105 .

³⁵⁵ el-Harşi Alâ Seyyidi Halil, c.5 s.152 .

³⁵⁶ İbn-i Abidin, a.g.e. CVIII, c.4 s.575.

³⁵⁷ Düreru’l- Ahkem Şerhu Mecellet-ü’l Ahkem-i’ş-Şeriyati, a.g.e. CIX, c.1 s.108.

konusu olan başka bir ticari malın tutar olarak miktarıdır. Ticari mal bazen parçalara ayrılamıyabilir ve toptan satımı devreye girer.

Bu durumda da alım-satıma konu ticari malın kıymetini benzer başka mallara kıyasla tayin etme yoluna başvururuz. İşte ticari malın kıymetini takdir ve tesbit için kıyas yapmamıza yardımcı olan diğer ticari mala”nakit” diyoruz. Böylelikle de tutarların takasıyla birlikte ticari malın karşılığı olmak üzere bir başka ticari mal olan nakit parayı bedel olarak koyuyoruz. İlk çağlarda ticari mallar altın ve gümüşle takas edilmekteydi.

Daha sonra ekonomdaki hızlı gelişmelerle birlikte modern dünya altın ve gümüşün yerine banknotları getirmiştir. Bir ticari malın takas kıymeti ya da satış kıymeti olabilmesi için buğday ve petrol gibi ekonomik değerli olan bir ticari mal olması zorunludur. Bir başka ifadeyle ticari malının İngilizce de “economic good” diye tabir edilen “fayda özelliği”³⁵⁸ olmalıdır ki bu ticaret malına pazarda karşılık olarak uygun düşen değer nakit(banknot)kabılından fiyatlandırılabilmesi.

İslam hukukçuları zekat tutarının kıymetlendirilmesinde kıymetin mutlak olarak takdirin caiz olup olmadığına iki zümreye ayrılmışlardır. Malikler de meşhur olan görüşe, Şafiilere ve Hanelilere göz attığımız da bunların zekat kıymeti tutarının mutlak olarak hesaplanmasının caiz olmadığına kanaat getirdiklerini görürüz.

Bunların öne sürdükleri ilk delil Ebu Bekir (ra)’e ait olan vâililere gönderdiği mektuplarda ki ifadelerdir. Buna göre Ebu Bekir (ra) zekatla ilgili yazdığı mektubunda **” İşbu sadaka(zekat) bir fariza olup Allah(cc) onu nebisine emrettiği için Resulullah (sav) de onu müslimanlara farz yapmıştır. Müslimanelardan her kim onu (zekattan payı) usûlünce talep ederde ona verirsin; kim de (hakkı olmadığı halde) fazlasını isterse ona da vermeyesin!”**³⁵⁹ demiştir.

³⁵⁸ Heykel, Abdulaziz Fehmî, **Mevsû’etul-Mustalahatil-İktisadiyye ve’l-İhsa’iyye**, Dâru’n-Nahda, Beyrut, 1986, s. 827 .

³⁵⁹ Nasâ’i, **Zekat**, 5, 10 .

Hadisteki konuyla ilgili delalet yönü Peygamberimiz (sav)'in sadaka(zekat)'ın ancak hakkında nass bulunan kişilere verileceğini beyan etmiş olması ve bunlardan başkasına da verilmesinin helal olmadığını buyurmuş olmasıdır.

Konu hakkında bu kanaate sahip olanların ileri sürdükleri ikinci delil yine Ebu Bekir(ra)'ın aynı mektubunda geçen konuya ilişkin başka ifadelerdir. Mektubun devamında Ebu Bekir(ra) şöyle demektedir: “ **Develerin sayısı yirmibeş ile otuzbeşe ulaşınca kadar zekat iki yaşında (dışı bir) devedir. Eğer zekatı verilecek develerin arasında iki yaşında (dışı) deve yoksa onun yerine iki ya da üç yaşına girmiş (erkek) deve zekat olarak alınır.**³⁶⁰

Ebu Bekir(ra)'ın bu sözlerden şu yönlerden deliller çıkarmaktadır: Resulullah(sav) iki yaşında dışı devenin yerine (bedel) olarak iki ya da üç yaşında erkek deveyi işaret ederken devenin bizzat kendisini kastetmiştir.

Devenin kıymetini kastetmemiştir, dolayısıyla zekat veren kişi verecek iki yaşında dışı devesi olmadığı için iki-üç yaşında deve yerine iki yaşında dışı devenin yaşındaki erkek devenin kıymeti iki yaşındaki dışı devenin kıymetinden az olur, yahut çok olursa bu zekat olarak tahsis edilebilecekti.

Bunlar ek olarak iki-üç yaşında erkek deve ancak iki yaşında dışı deve bulunmadığında zekat olarak verilebiliyor. Eğer burada iki yaşında dışı deve yerine doğrudan kıymet takdir geçerli olsaydı bu kıymetin ödenmesi yeterli ve caiz olurdu.

Zekat tutarının kıymeti hesaplanarak buhesap üzerinden mutlak olarak zekatın verilmesinin caiz olmadığına kanaat getirenleri bu husustaki üçüncü delilleri de Enes(ra)'ın hadisidir. Buna göre Ebu Bekir(ra) Allah (cc)'ın Resulullah(sav)'e emrettiği zekat hakkında enes(ra)'e bir yazı yazmıştır.

Bu yazıda Ebu Bekir(ra) şöyle demiştir: “**Kimin yanındaki develer dört yaşını tamamlamış dışı deveyi zekat vermeye ulaşır da yanında dört yaşını bitirmiş dışı deve bulunmayıp üç yaşının doldurmuş dışı deve varsa ondan üç yaşını doldurmuş dışı deve alınır. Bunun yanında hangisi kolayına gelirse iki**

³⁶⁰ Buhâri, **Zekat**, 37; Tirmizi, **Zekat**, 67; Muvatta', **Zekat**, 23.

koyun veya yirmi dirhemi daha alınır. Kimin vermesi gereken üç yaşını doldurmuş dışı devesi olur da yanında dört yaşını doldurmuş dışı devesi varsa bu alınır. Zekat toplayan yirmi dirhemi veya iki koyun geri verir.³⁶¹

Hadiste Peygamber efendimiz(sav)'ın "Yirmi dirhemi" bedel olarak belirlemesi konuyla ilgili delil olan hususu belirlemektedir. Eğer belirlenen zekat yeterli olsaydı böyle bir kıymet ek olarak takdir edilmezdi. Belirlenen oranlar arasında doğacak fazlalıklar bu tür hesaplamaları gerekli kılmaktadır.

Muâz(ra) den gelen hadis de bu görüş sahiplerinin dördüncü delilleri içermektedir. Rasulullah (sav) Muâz-i Yemen'e gönderirken şöyle demiştir:” **(Zekat olarak) hububattan hububat, davardan koyun veya keçi, develerden deve, ve sığırlardan sığır al**”.³⁶²

Hadisteki delil ve vurgu yönü, zekat alınırken her bir zekat malının kendi cinsi içinden alınması ve başka cins mallara tehvil edilmemesidir. Bunların ileri sürdükleri beşinci delilleri ise Müslim ve Buhari'nin İbn-i Ömer(ra) den yaptıkları rivâyettir. Buna göre İbn Ömer Rasulullah(sav)'ın arpodan bir sa' veya hurmadan bir sa' olarak büyük, küçük; hür, köle herkese farz kılındığını” söylemiştir.³⁶³

Rivâyetteki delil olarak ileri sürülen husus: eğer verilen zekat mallarında malın kendisi değil de kıymeti ön plana alınsaydı o takdirde malların hepsi için herhangi bir çeşitinden bir sa' verilmesi gerektiği ve bunun yeterli olacağı sonucu doğardı. Ve yahut da çok çeşitli zekat mallar arasından sadece bir çeşit mal dan diğerlerini karşılayacak şekilde zekatın ödemesi yapılabilirdi. Çünkü bu durumda bir sa' kuru üzüm veya hurmanın kıymeti bir sa' arpa yahut buğdayın kıymetine denk düşmemektedir.

Bunun yanında kurban olarak kesilen hayvanların yerine parasının (kıymetini) ödenmesinin de caiz olmadığını söylemiş ve delil getirmişlerdir. Çünkü kurbandan maksat kan akıtmak; köle ezâdetmekten maksak ta köleliği ortadan kaldırmak

³⁶¹ a.g.e. CCCLX, 185.

³⁶² Ebu Davud, **Zekat**, 5; İbn-i Mace, **Zekat**, 9.

³⁶³ Buhâri, **Zekat**, 70, 71, 77; Müslim, **Zekat**, 12, 13, 16.

olduğundan kıymetinin ödenmesi sözkonusu işlemin bizzat yapıldığı anlamına gelmez demişlerdir. Zekat ise bunlardan farklıdır. Çünkü zekatten maksat fakru zaruratın giderilmesidir. Diyetler ve cizye de böyle olup bunların ödenmesi belli-özel bir türden işlemle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bunlarda kıymet takdiri caizdir.³⁶⁴

Zekat tutarın hesaplanmasının mutlak olarak caiz olduğunu söyleyen ve böylelikle diğerlerinden farklı ikinci görüşü temsil eden Hanefiler³⁶⁵ ise olaya ilkesel yaklaşarak bir tarif yapmışlar ve buradan harekete başlamışlardır . buna göre zekatta vâcib olanın, mâna yahut şekil olarak ya da sadece mâna(anlam)itibariyle nisâbın bir parçası olmasıdır.

Bu görüşe bazı Malikler³⁶⁶ ve hanbeliler³⁶⁷ de katılmışlardır. Maliklere göre ve Halil'in Muhtasarında geçtiği üzere"tutarın ödenmesi yeterli olmayıp ibnu'l-Hâcib ve ibnu'l-Beşir de bundan menetmiştir". "El-Tavdih'te buna itiraz edilmiş ve bunun "el-Müdevvene'de geçen kaydın tersine olduğu belirtilirken tutarın ödenmesinin mekruh olduğu ama haram olmadığına dair görüşün meşhur olduğu da dayanak olarak ileri sürülmüştür.³⁶⁸

İbn-i Naci'nin "er-Risale Şerhi'nde, Eşheb ve ibnu'l-Kasımın söylediği "Tutarın mutlak olarak hesaplanması caiz olduğu gibi aksi de söylenmiştir" kaydı vardır.³⁶⁹

Hambelilerden ibn-i Kudame, "el-Muğnî'de Ahmed b. Hambelin zahir görüşünü tutarının hesaplanmasının caiz olmadığını, bunun zekat türlerinin hiç birinde caiz olmadığını, fitir sadakası ve malın zekatını da caiz olmadığını, çünkü böyle bir hesaplanmanın sünnetin tersine olduğuna belirlemiştir. Ancak Ahmed b. Hambel den zekatın fiyatlandırılmasının da caiz olduğuna dair rivâyetler de vardır.

³⁶⁴ el-Kesiri, Talip b. Ömer a.g.e. XIV, s. 177-183 .

³⁶⁵ el-Kâsâni, **el-Bedâ'iu**, a.g.e. CCXXI, c.2 s.25 .

³⁶⁶ el-Kurtubi, Ebû Abdillâh Mohammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî, Câmiu Li **Ahkâmî'l-Kurânî'l-Kerîm**, thk, Ahmedu'l-Burdûnî, İbrahim Atfîş, Dâru'l-Kutubû'l-Mısriyye, Kahirei 1384 h./1964, c. 8 s.111.

³⁶⁷ **el-İnsaf**, a.g.e. CCX, c.3 s.39 .

³⁶⁸ ed-Dirdîri, **eş-Şerhü'l Kebîr ve Haşiyetu'd-Dessuki**, a.g.e. CCXXXV, c.1 s.502 .

³⁶⁹ İbn-i Nâcî, Kâsim b. İssâ et-Tenûhî, **Şerhü'r-Risâle**, 1.bs, thk, Ahmed Farîd el-Mezîdi, Dâru'l-Kutubû'l-İlmiyye, Beyrut, 1428 h./2007, c.1 s.340.

Ebu Davud şöyle demiştir: “Ahmede hurmalığının ürününü satan adam hakkında sorulduğunda” öşrünü sattığı fiyat üzerinden hesaplayarak verir” demiş, bunun üzerine kendisine “bunu ürün üzerinden mi yoksa ürünün tutarı üzerinden mi yapması gerekir?” sorsuna da “İsterse ürün üzerinden isterse de tutarı üzerinden hesaplar” şeklinde cevap vermiştir. Ebu Davud dedi ki:”işte bu da ürünlerin değerinden zekat tutarlarının hesaplanabileceğini dair bir delildir”.³⁷⁰

Ancak fitır sadakasında biraz katı davranarak belirlenen sınıflar yerine bunların tyatlandırılıp paranın ödenmesini cevaz verilmemiştir. Ayrıca bu hususta Ömer b. Abdulaziz’in uygulamasını delil getirenlerin delillerinin de dayanaksız olduğu ifade edilerek bu delil reddedilmiştir.³⁷¹

İmam Şafii eski görüşünde “her ne kadar hazırda malda tutarın belli olması illa ki gerekli olsa da(en baştan tutarın) hesaplanması zimette ki malda da hazırda bulunan malda da gereklidir” demektedir.³⁷² Şafiler zekatta malın tutarının esas alınmasına cevaz verirken kısıtlı davranarak bunu sadece beş yerde geçerli saymış olup bunlar kitaplarında zikredilmiştir.³⁷³

Burada ihtilaf zekatın hakikatın hakkında ki bakış açılarının birbirinden oldukça farklı olmasına yani zekat özünde Allah(cc)’a yakınlaştıran bir kulluk göstergesimidir yoksa fakirlerin, zenginlerin mallarında ki hakkını düzenleyen bir müeyyide miydir? Sorusuna verilen cevaplarda ki yaklaşım dolayısıyladır.

Şafii ve Ahmed’in meşhur görüşüne, Maliklerin bazıları ve Zahirilere göre zekatta ağır basan ton, zekat vesilesiyle Allah(cc)’a kulluk ve yakınlaşma çabasıdır. Bunlar mal sahibinin hakkında nass vârid olması sebebiyle bizzat malın kendisinden bir parçayı zekat olarak vermesini farz olduğunu ileri sürmüşler; kıymetinin(tutarının) verilmesini asla caiz görmemişlerdir.

³⁷⁰ el-Muğni, a.g.e. CXC VIII, c.3 s.65 .

³⁷¹ a.g.e. CXC VIII, c.3 s.65 .

³⁷² el-Muhazzeb, a.g.e. CCL VIII, c.3 s.65 . 1/151

³⁷³ Ez-Zühayli, Vehbe, a.g.e. CXI, c.2 s.856 .

Hambelilerin ve Maliklerin bazılarıyla Ebu Hanife ve arkadaşları, zekatın malı bir hak olmasını zekatta ağır basan bir yön olarak ele almışlardır. Çünkü zekattan maksadın fakirlerin ihtiyacının giderilmesi olduğu gerçeğinden hareketle malın zekatın kıymet(tutar) olarak verilmesini caiz görmüşlerdir.

Bu son görüş Ömer b. Abdulaziz, El-hasen el-Basri³⁷⁴ ve sevri'den de rivâyet edilmiş olup Buhari'nin de³⁷⁵ üzerinde olduğu görüş budur.

İkinci görüş sahipleri "Mallarından sadaka al" ayetini delil getirmişlerdir. Ayetteki delalet yönü ise "Allah ayette şu olur , şu olmaz dememekle birlikte özel bir mal çeşidi de belirtmemiştir. Dolayısıyla sadaka olması caiz olan her birşeyin zekat olarak verilmesi de caizdir".

Yine bu görüş sahipleri "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz, ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir" ayetini delil getirmişlerdir. Ayetin delaletinde insanların çoğunun mal ödemesi yapmasının daha hoş olacağı geçmektedir. Bazen de zekatın yiyecek olarak ödemesi insana daha kolay gelebildiği gibi nakit ödeme yapmak ta güç olabilmektedir.ki bu da Rasulullah(sav)'ın zamanındaki durumun tam tersi bir olaydır. Çünkü Rasulullah(sav)'ın zamanında yiyecek az bulunduğundan ve yiyeceği edilmek gayet güç olduğundan zekatı yiyecek çeşitlerinden vermek daha faziletli idi.

Sünnetten de imam Ahmed ve El-Beyhaki-nin es-sunabihi el-Ahmesi(ra)'dan rivâyet ettikleri hadisi delil getirmişlerdir. Buna göre Rasulullah(sav) zekat verilecek deve süresinin arasında (özellikle diğerlerinden ayrılmış) bir dışı deve süresi görünce zekat memuruna kızdı ve "Ben size insanların kıymetli mallarını almayı yasaklamadım mı?" buyurduğunda zekat memuru "onları ben zekat olarak verilen develer arasından iki binek devesi karşılığında aldım(ve ayırmıştım)³⁷⁶ demiştir.

³⁷⁴ İbn-i Ebî Şeyba, Ebû Bekr Abdullah b. Mohammed b. İbrahim b. Osman el-Absî, **Müsannefu'bn-i Ebî Şeyba**, 1.bs, thk. Kemâl Yusufu'l-Hût, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1409 h. c.2 s.398.

³⁷⁵ Bk. **Fethu'l Bârî Zekat-Bâbu'l-Ard Fi'z-Zekati**, **1380** .

³⁷⁶ Ahmed, **Müsned**, **4**, **315**; Nasâî, **Zekat**, **12**.

Başka bir rivâyette adam “Onu geri iade ettim” demiş, Rasulullah(sav) de buna sesini çıkarmamıştır. Buna göre de bir(binek devesi) karşılığında iki binek devesi almak develerinin tutarın(kıymetını) belirlemek suretiyle olabilmektedir.

Profesör Vehbe Zuhaylı de bu konuda şöyle demiştir: En tercihe şayan görüş Hanefilerin görüşüdür. Çünkü zekat amacı fakiri zenginleştirmek ve muhtacın ihtiyacını karşılamaktır. Bu da zekat veren bizzat malından bir kısmını zekat vermesiyle nasıl gerçekleşmiş oluyorsa aynı şekilde (zekat)tutarının verilmesiyle de gerçekleşmiş olmaktadır. Çünkü zamanımızda fakirler zekat malının bizzat kendisinden çok zekat tutarına(parasal karşılığına) daha fazla önem vermektedir. Aynı zamanda zekat tutarının ödemek şuanda mal olarak ödemekten daha kolaydır.³⁷⁷

2. ZEKAT GELİRLERİN İSTİSMARI

Geçen öndört asır boyunca zekat gelirlerinin çeşitli çekillerde yeni gelirler elde etmek amacıyla işletildiği görünmemiştir. Zekat gelirleri işletilmeksizin ayette belirtilen sınıflardan ya bir kısmına ya da tamamına dağıtılarak değerlendirilmiştir.

Ancak zamanımızda İslam mezhepleri ve hayır cemiyetleriyle birlikte zekat gelirlerin çalıştırılması fikir de ortaya atılmıştır. Sözkonusu kurumların yönetecileri bu fikir ortaya atarken “ Biz zekat olarak insanlardan bir çok mallar elde etmekteyiz, bu bazen binlerle bazen milyonlarla ifade edilebilecek miktarlara ulaşmaktadır.

O halde biz niçin bu zekat mallarını işletmiyoruz ve bundan elde edilebilecek geliri hayır projeleri, yoksullar ve güçsüzler için kullanmıypruz?” demektedirler.

Yine buna gerekçe olarak ieleri sürdürdükleri bir diğer husus ta zekat gelirlerini fakir ve muhtaçlara dağıttıklarında bunun hemen harcanarak tükendiği; oysa bu zekat gelirleri işletilmesiyle elde edilen gelir dağıtılarak daha sürekli bir gelir doygusu yakalanabileceğidir.

³⁷⁷ ez-Zühayli, Vehbe, a.g.eCXI, c.2 s.856.

İşte bunlar bazı kurum ve kuruluşların yahut da İslam Merkezlerinin ortaya attıkları yeni bazı fikirlerdir. Akla gelecek bir yöntem olabileceğinden dolayı fıkıh kitaplarında olmadığı halde bazı şafii fakihleri daha en baştan buna karşı çıkmışlardır.

Bu ve benzer sebeplerden dolayı alışmler zekat mallarının işletilmiş hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazı alimler zekat mallarının işletilmesinde büyük bir maslahat olduğu; düşkün ve fakiler gibi zekat verilen kimselere ciddi faydalarının olduğu gerekçesiyle caiz görmüşlerdir. Yine maslahatların teminin İslam şeriatının varlık sebebi olduğunu; maslahatı celbeden bir şeyi şeriatin engellemediğini; öyle bir mali işletimin yararının da hemen ilk etapta fakilere ve diğer zekat ehline döneceğini ileri sürmektedirler. Buradan itibaren de ileri sürülen bu husustaki görüşleri arzetmeye çalışacağız.

2.1. Sözlük Anlamı

Sözlükte istismar(işletim): istismar kelimesi “se-me-ra” kökünden gelmektedir. Bir şeyden yeni bir şey ürerse bunu “semereş-şey’u” diye ifade ederler. Bir adam malına gereken özeni gösterir ve geliştirirse “semere-raculü mâlahu” denilir “semeru-ş-şey’i” ise “bir şeyden üreyen ürün”dür. Buna göre istismar, “ürünü elde etme arzusuyla çabalamaktır”.³⁷⁸

2.2. Terim Anlamı

Fakihler istismar kelimesini sözlük anlamındaki uygun olarak “bir malin nemâlanması ve artması” anlamında kullanmışlardır. Nitekim Muvattanin şerhi Müntekâ’da “karzlar” konusunun başlarında “Ebu Musa El-Eş’arinin malın islahı ve ürün vermesi hakkında bir görüşü ”öldüğü”³⁷⁹ kaydı vardır. Keşşaf Tefisirinde

³⁷⁸ el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Küveytiyye, a.g.e. XIV, c. 23 s.226.

³⁷⁹ el-Bâci, Ebu'l-Velid, el-Muntakâ Fi Şerh-i'l-Muvetta', c. 3 s.772.

“Allah’ın geçinminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere ermeyin...”³⁸⁰ ayeti açıklanırken aklı ermezlerin malları gerekli olmayan yerlere harcayan, bu durumu düzeltmeye gayret etmeyen, elindeki malı işletmesini bilmeyen ve elindeki malı varlığı iktisatlı kullanamayanlar olduğu” belirtilmiştir.

2.3. Modern Ekonomide İstismar

Modern ekonomide doktrinler hocaları işletim tarifi şöyledir: “Gelecekteki uzun bir zaman diliminde yatırımcının gerçekleştirmeye çalıştığı mali hedefdir”³⁸¹ Bazı tanımlamalarda da “Belli bir zaman aralığında mali kazanımlar edinmek amacıyla yapılan sermaye artırımdır.”denilmektedir. bu son tanıma göre de işletim(istismar); çeşitli tüketim sektörleri ve günlük harcama tutarların gibi mal artırım amaçlanmayan diğer harcamalardan(yapılan işlemin amacı itibariyle) oldukça farklıdır.

2.4. Bilimsel Ve Uygulamalı İslami Bankalar Ansiklopedisi

“İstismar”a şöyle bir tanımlama getirmiştir:”Gerek mal edinmek uğruna gerekse de manevi çıkarlar, süreç sonundaki mal artırımını yahut da dönemsel kazançlar uğrunda mali varlık hakkını ve ortaklıklardaki varlıkları koruyarak herhangi bir süre boyunca parayı herhangi bir kaynağa aktarmak-katmaktır”.

2.5. Yeni Bir Kavram Olarak Zekatin İşletimi

Zekat ve işletim kavramlarından hareketle ”zekatin işletimi”ni şöyle tarif edebiliriz: “Hak sahiplerinin yararına olarak, meşru çalıştırma yollarını kullanmak

³⁸⁰ Nisâ: 4/5 . ez-Zemehşeri, Ebu’l-Kâsim b. Mahmûd b. Amr b. Ahmed Cârullah, **El-Keşşâf**, 3.bs, Dâru’l-Kutubu’l-Arabi, Beyrut, 1407 h., c.1 s.471.

³⁸¹ Seyyit el-Hevari, **el-İstismar Ve’t- Temvîl**, s.43.

süretiyle zekat mallarının belli bir süre zarfında kâr amaçlı işletilmesi yahut çalıştırılması işlemidir.³⁸²

Bu şekilde tanımladığımızda kavramımızın önceki tanımdakinden daha geniş olarak ele alınmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz, çünkü bu tanıma göre zekat malları banknot(Parasal) mal varlıklarıyla sınırlı kalmamakta aynı zamanda malın bizzat kendisi olarak zekat çeşitlerinden hayvansal ve bitkisel mal varlıklarıyla birlikte madensel mal varlıklarını da kapsamaktadır.

2.6. İslam Hukukçularının Görüşleri

a- Zekat mallarının işletimini caiz görenler ve görüşleri

Bazı İslam hukukçuları daha önceki belirtmiş olduğumuz kavramsal çerçeveye uygun olarak zekat mallarının çalıştırılmasını caiz görmüşlerdir.

Bu görüşü benimseyenler arasında Mustafa ez-Zerkâ, Yusuf Karadavi, Abdulfettah Ebu Ğudde, Abdulaziz el-Hayyat, ve Abdussalâm el-Abadi, Muhammed Salih el-Farfur, Hasan Abdullah el-Emin ve Muhammed Faruk en-Nebhan gibi isimler vardır. İslam fıkıh kurulu (Mecmau'l-Fıqhî'l-İslami)'nin ve Kuveyt Evkaf Bakanlığı Fetvâ Kurulu'nun vardığı kanaat de budur.

Bu alimler öncelikle sünnetin ve râşid halifelerin uygulamalarının meseleye cevaz verdiğini belirtmiştir ve Enes(ra)'ın rivâyet ettiği konuyla ilgili hadisi delil getirmişlerdir. Bu rivâyete göre “Rasulullah'a urayne kabilesinden bir takım kimseler gelmiştir. Şehrin havası iyi gelmedi. Karın hastalığına tutuldular. Bunun üzerinde Hz. Peygamber(sav) kendilerine sağmal develerin bulunduğu yere gidip süt ve idrarlarından içmelerini tavsiye etti ve onlar da bu yere gittiler. İyileştiklerinde çobanları öldürüp dinden döndüler. Rasulallah (sav)'in develerini sürüp götürdüler. Haber Hz. Peygamber(sav)'e ulaşınca hemen peşlerine asker saldı. Yakalanıp

³⁸² Muhammed Osman Şiber, **İstismar Emvalu'z Zekati Rü'ye Fikhiyye Muâsire**, Küveytte yapılan bir Konferanstır, 1423 h./ 1992.

getirildiklerinde elleri ve ayakları kesilip gözleri de oyularak ölene kadar el-Harre'e atıldılar”³⁸³

Malik'in, Zeyd b. Eslem'den rivâyetine göre Zeyd şöyle demiştir: “ Ömer (ra) gâyet hoşuna giden bir sütten içmiştir. Sütü kendisine ikram edene sütün nereden geldiğini sorduğunda adam “Bir su kenarna varmışım, bir de baktım ki zekat hayvanları! Onları suluyorlardı. Benim için de süt sağdılar. Ben de onu kabıma koydum, bu süt işte odur” diye cevap verince hemen Ömer (ra) elini boğazına sokup içtiği sütü kusarak çıkardı.³⁸⁴

Zikrettiğim bu rivayet, zekat develerinin gerekli bakımının yapıldığını ve bu esna da sütlerinden ve yünlerinden yararlanıldığını, bu develere bakımları için çobanlar görevlendirildiğini ve acil ihtiyaçlarda da bunlardan faydalanıldığı ortaya koymaktadır.

Zekatın işletimi bir bakıma nassın zahırının işaret ettiği anlamı, zekat mallarının nasıl sarfedileceği bağlamında genişletmiş olsa da “Allah yolunda” sarfedilebileceğini belirten nassın (ayetin) zahırının işaretine kıyas yapılarak farklı ve kuralına uygun bir şekilde kapsam genişletirebilir. Nitekim müfessirler ve İslam hukukçuları da ilgili ayetin nassını “Allah yolun cihada” hasretmemişlerdir. Mesela Râzi şöyle demektedir: “ Bil ki, Allah yolunda lafzının zahırının anlamına göre sözkonusu zekatın sarf kalemi ”Gâzilere” indirgenemez. İşte bundan dolayı da el-Kaffâl tefsirinde zekat mallarının (bu âyette belirtilenlerin dışında alarak), mescitlerin imarında, kalelerin inşasında ve hatta ölülerin kefenlenmesi gibi bütün hayır işlerine sarfedilebileceğini bazı fakirlerden nakletmiştir. Çünkü Allah(cc)'ın “Allah yolunda” buyruğu umûmi bir anlam içermekte olup (hayır namına) her şeyi kapsamaktadır.”³⁸⁵

Şu halde zekat mallarının bütün hayır işlerine sarf caiz olduğuna göre, o zaman zekat sahiplerine fayda olarak dönecek karlı yatırımların ve imalat hanelerin zekat mallarıyla yapılması da caiz olmaktadır.

³⁸³ Buhâri, Vudû'; 66; Müslim, Kasâme, 9,11 .

³⁸⁴ Muvetta', **Zekat**, 31 .

³⁸⁵ Er-Râzi, **Mefâtihu'l Ğayb**, a.g.e. c.16 s.90 .

Zekattan pay alan fakirin aldığı zekat malını işletebileceği ve çalıştırıp bundan yeni getiren elde edebileceğini dair sünnette sabit olan bir takım bilgiler vardır. Buna dayanarak zekat malının işletilmesinin fakire ödenmezden önce de olabileceğini kıyas yoluyla söyleyebiliriz.

Bu kabîlden olarak Enes b. Malik'ten gelen rivâyet şöyledir:”**Ensardan bir adam peygamber(sav)’e dilenmeye geldi. Bunun üzerinde peygamber(sav): Evinde hiç bir şeyin yok mu? Diye sordu. Adam: Hayır,(hiç bir şeyim yok ancak) bir çul var ki bir kısmını giyiyor diğer kısmını da(altımıza) seriyoruz. Bir de su içtiğimiz bir kap var, dedi Peygamber(sav): onları bana getir, dedi. Adam da getirince Rasulullah(sav) onları eline aldı ve: “bunları kim satın alır”, diye sorduğunda adamın biri: ben onları bir dirheme satın alırım, dedi. Bu defa peygamber(sav) iki-üç kere: “kim bir dirhemden fazla verir”, dedi. Bir başka adam: Onları ben iki dirheme satın alırım, dedi. Bunun üzerine Rasulullah(sav): o adama verdi ve iki dirhemi aldı. Dirhemleri (dilenen) Ensarluya verirken şöyle buyurdu: “Biriyle yiyecek satın al da ailene götür ver. Diğer dirhem ile de bir keser satın alıp bana getir”. Ensarlı adam keseri getirdi, Rasulullah da ona eliyle bir sap taktı ve dedi ki: “Git odun topla ve sat. Seni on beş güne kadar görmeyeyim”. Adam gitti odun toplayıp sattı. (On beş gün sonra) on dirhem biriktirmiş olarak geldi. Onun bir kısmı ile elbise, bir kısmı ile de yiyecek satın aldı. Bunun üzerine Rasulullah(sav): “Bu senin için kıyamet gününde yüzünde dilencilik lekesi ile gelmen den daha hayıldır”.**

Dilencilik ancak şu üç kişi için caiz olabilir: Şiddetli fakirlik çeken, çok ağır borç altında bulunan, can yakıcı kan diyetini ödemeyi yüklenen.³⁸⁶

Vasilerin yetimlerin mallarını işletmelerine cevaz veren şu hadise de bakmalıyız. Bu hadis de Rasulullah(sav)”Yetimlerin mallarına çok dikkat ediniz ki zekat onu yeyip bitirmesin!”.³⁸⁷

³⁸⁶ İbn-i Mâce, Ticârât, 25.

³⁸⁷ Muvetta’, Zekat, 12, 45.

Öyleyse gerçek sahipleri yetimler olan malların işletmesi caiz olduğuna göre zekat malları da hak sahiplerine dağıtılmaksızın çalıştırılabilir. Nitekim zekat malları da saygınlık ve özen bakımından yetim malından daha öncelikli değildir.

Diğer yandan da zekat almaya ihtiyaç duyan nice fertler ve topluluklar vardır. Bunların hep böyle muhtaç halde bırakılmaması ve ihtiyaçlarının giderilmesi için zekat mallarının kat be kat çoğatılması gerekmektedir. Bu da zekattan bir kısmının gerçek kıymeti ve değeri oranında tebdil edilerek kullanılmasıyla gerçekleşecektir.³⁸⁸

Kıyas yapabilmek için farklı bir değerlendirme olarak, bu hususta Ömer(ra)'in zekat mallarında müellefe-i kulübün payını iptal etmesini dile getirebiliriz. Nitekim Ömer(ra), müellefe-i kulübün zekattaki payını iptal ettikten sonra bu payı müslimanların yararına olarak vergi gelirleri kaleminde bekletmiş ve bu konudaki nasların zahırından hareketle müellefe-i kulübe verilmeyen zekatın bu kısmını cihad edenlere de dağıtmamıştır. Bu konuda Umman sultanlığı müftüsü Ahmed b. Hamad el-Halidi şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Ömer(ra)'in vergi gelirini(fey'i) müslimanların yararına olmak üzere bir kenara ayırması, ana malın taksim edilmeksizin ayrı bir kalem olarak çalıştırılması ve daha sonra da elde edilen kârında yine müslimanları yararlandırmak için olmalıdır.

Böylelikle de Ömer(ra)'in bu davranışıyla birlikte zekat mallarındaki sözkonusu tasarruf yöntemin selametli bir yöntem olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine Ömer(ra), artık islamin güç ve kudretin yerinde olduğunu görmüş; müellefe-i kulübün zarar ya da yararını gözetmek için orta da artık herhangi bir gerekçe kalmadığı tesbitini yaparak onlara zekattan düşen payı vermemiştir.

Bu durum hikmet-i teşriyyenin Ömer(ra)'in önüne âdeta serdiği bir durum olup maslahatın vardığı boyutları anlatmaktadır. İşte bu tür işlemler ummetin efendiler konumundaki ensar ve muhacirlerden hep görülmüş ve duyulagelmiş; bunun yanında bu işlemleri inkar eden yahut karşı çıkan da olmamıştır. Dolayısıyla bir çeşit icma-ı sükûti ortaya çıkmış olmaktadır.

³⁸⁸ Muhammed el-Farfuri, **Mecelletü Mecmau'l Fikih'l-İslami**, Ad.3 s.319.

Son tahlilde de eğer veliyy-i emr, zekat verilecek kimselerin açlık ve ihtiyaçlarını giderdikten sonra kalan zekat mallarının işletilmesini hak sahiplerinin lehine ve maslahatına uygun görürse bu işlem yapması caizdir. Çünkü veliyy-i emr ayette geçen zekat alacaklarının yedincisi olan”Allah yolunda olanlar” sınıfına vekaleten, zekat mallarıyla ilgili işlemleri yürütmekte olduğundan bu malların nasıl değerlendirileceğinin de veliyy-i emrin görüşüne havale edildiği açıktır. Burada kimlerin ve nelerin “Allah yolunda olmalar” olduğunun tesbiti bir anlamda veliyy-i emrin tesbitine göre belirlenmiş olmaktadır.³⁸⁹

Zekat mallarının işletimini caiz görünmeyenler ve delilleri

Alimlerden bir kısmı da zekat mallarının işletilmesini uygun görmemektedir. Bunlara göre zekat mallarını kullanım vakti, zorunlu geçikmeler dışında zekat mallarının tahsil edildiği vakıttır. Bu kanaatte olanlar arasında Vehbe ez-Zuhayli, Abdullah Ulvan, Muhammed Ata’ es-seyyid ve Muhammed taqiyy el-Osmani gibi isimler vardır. Suudi Arabistan Krallığı Fetva İlmî Araştırmalar Daimi Konseyi de bu görüştedir.³⁹⁰

Bu görüşte olan alimler zekat mallarının, nasslarda belirtilen kimselerden başkası için sarfedilemeyeceği iddiasındadırlar. Nasslarda zekat mallarının ancak fakirler,miskinler vb.. için sarfedileceği gayet açık olduğundan elde edilen zekat malları istihkakçılara yeterli miktarda olmasa dahi yeterli bir düzeye çıkarmak için bu malların işletilmesi asla caiz değildir.

Bu konuda şeyh Ticani Sabun şöyle demektedir: “Zekat malını istihkakçılara tek tek tahsis etmeksizin kâr getirici yatırımlara sevketmekle zekat verilmiş olmaz. Ancak mevcut zekat malı, istihkakçıların ihtiyaçlarını karşılayacak miktara ulaşmamışsa durum farklı olabilir. Çünkü zekat vermekteki asıl hedef fakirin fakirlik ve muhtaçlıktan zenginliğe ulaştırılmasıdır. Yada muhtaçlıktan kendi kendine yeterli bir düzeye ulaştırılmasıdır. Bununla birlikte her bir istihkakçı zekattan hakkını

³⁸⁹ Ahmed b. Hamad el-Halîli, **el-Fatâve** c.1 s.396.

³⁹⁰ **Meclletü Mecmau’l Fikhi’l-İslami**, Ad.3 a.g.e. CCCLXXXVIII, c.1 s.335 (206).

aldıktan sonra zekat malından artan varsa, bu artan kısım kârlı yatırımlara sevkedilebilir.³⁹¹

Bir başka konu olarak; zekat malının işletilmesi zekat malının istihkakçılara zamanında ödenmesini geçiktirmektedir. Halbuki asıl olan ise zekat ödemesinin zamanında yapılmasıdır. Aynı zamanda zekat malına yapılan yatırımın başarısızlığı da bir takım hakların tazmini mümkün olmayan kaybına sebep olabilir. Bu da doğrudan doğruya muhtaçların haklarının kaybı demektir. Konun bu yönüyle ilgili olarak Şeyh Adem Abdullah Ali şöyle bir açıklama getirmektedir, “Zekat malını istihkakçılara tahsisini yapmaksızın kâr amaçlanan yatırımlara sevk etmek caiz değildir.

Çünkü böyle bir işlem zekat malına kâr da ettirebilir riske(zarar) da sokabilir. Dolayısıyla zekat gelir olan mallar zayi de olabilir. Zekat malının yeni gelirler elde edilmesi için yatırıma dönüştürülmesi bazen hayli uzun bir vakit alabileceğinden yapılan bu işlem hukuki dayanak olmaksızın istihkakçıların zekat malındaki haklarının geçiktirilmesi demektir.

Üstelik zekat malının ödemesinde acele davranılması muhtaçların haklarının verilmesinde aranan-gözetilmesi gereken bir husustur. Bunlarla birlikte zekat malları, istihkakçılara ödeninceye kadar zekat gelirlerinden sorumlu olanların yanında emanet vasfındadırlar. Emanetin hakkı da yalnızca emaneti korumaktır.”³⁹²

Öne sürülen iddialardan bir değil de zekatın işletilmesinin, ibadetin görüntüsünde bir değişikliğe yol açması, zekat malıyla ilgili hükümleri başka yeni hükümler getirmesi ve zekatın işlemde yeni bir yol ortaya çıkarmasıdır. Ancak ibadetlerde asıl olan Allah(cc)ın emrettiği gibi yapılmasıdır. Mesela altın ve gümüşün zekatı verilirken altın yahut gümüş cinsinden verilmesi zorunludur. Hayvanlardan, ziraat ürünlerinden ve meyveler ağaçların ürünlerinden zekat verirken de bu ürünlerin yerine başka ürün çeşitlerinden zekat verilmesi caiz değildir. Yine zekat verileceklerin sınıflarına yeni sınıflar eklenmesi de caiz değildir. Keza zekat gelirlerinin Allah(cc)’ın (ayetinde) belirttiğinden başka yerlere sarfı da caiz değildir. Çünkü Allah teala ayetinde: ”Sadakalar ancak fakirler,düşkünler.....içindir”buyurmaktayken zekat

³⁹¹ a.g.e. CCCLXXXVIII.

³⁹² a.g.e. CCCLXXXVIII.

mallarının işletilebileceğini söyleyenler bu gibi naslardaki hükümleri değiştirmiş olmaktadırlar.

Rasulullah(sav),”Kim bizim emretmediğimiz bir işi yaparsa yaptığı iş reddedilmiştir”.³⁹³ Buyurmaktadır

Öte yandan zekat işletilmesi, zekat alacakların zekatı kişisel mülkiyetlerine geçirmelerine mânî olmaktadır. Bu da alimlerin çoğunluğunun bu konudaki görüşüne aykırıdır. Çünkü alimlerin çoğunluğu zekat malının istihkakçılara temlikini, zekatın edasının bir şartı olarak belirtmektedirler. Zaten Allah(cc)ın ayetindeki temlik lâmi ile gelmiş ve bu temlik lâmi sadakaları istihkakçılarıyla ilintilendirmiştir.

Sonuçta gerek müslimanların imamı gerekse de imama niyabet eden kişi emanetçi konumunda olup bunlar zekat gelirlerinde ayette belirtilenden farklı hiçbir tasarruf bulunmamayacak, gibi çalıştıramaz ve işletemezlerde.

Zekat gelirinin işletilmesini caiz görenlere aşağıdaki cevaplarda da karşılık verilmiştir:

Halife Ömer b. el-Hattab’ın haraç(vergi) gelirlerini ganimet sahiplerine dsğitmayarak hazine de tutmasına kıyas yaparak konuştuğumuzda sözkonusu haraç gelirlerinin hak sahiplerinin izniyle alıkonulması mavzubahsı olduğundan hak sahipleri bu durumda adeta gönüllü bağış yapanlar gibi olmakta ve gelirin dağıtılmayıp hazine’de tutulması da gerekli bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak zekat sahiplerinin ayırdıkları zekat mallarına gelince bunlar Allah’ın malı olup istihkakçı ihtiyaç sahiplerinin hakkı olmaktadır. Dolayısıyla Allah(cc)’ın izni olmadan herhangi bir kimsenin zekat mallarında tasarruf’ta bulunması caiz değildir. Çünkü bu durumda zekat malların işletmek Allah’ın malını Allah’tan izinsiz işletmektir ki bu da caiz değildir.

Allah yolunda harcanarak gelirlerin kaynağı gayet sınılıdır. Mesela zekat gayet az bir gelir kalemidir. Bununla birlikte işletilmesi yeni gelir kapıları açtığı gibi bu gelir önemli bir hacme de ulaştırılabilir.

Allah yolunda harcanmak üzere sürekli bir kaynak teşkil edebilir. Bütün bunlar akla hoş gelse de belli bir edâ şekli olan zekatın formatını değişikliğe uğratabileceği gibi verilmesi gereken yer ve kimselere verilmesi de engelleyebilir.

³⁹³ Müslim, **Akdiye**, 17,18; Buhâri, **Buyû’**, 60.

Vakıf yollu sabit bir gelir kaynağının pırtaya çıkarılması gerektiğinde hiç kimsenin şüphesi yoktur. Bir takım sadaka çeşitleri de aynı şekilde sürekli bir kaynak haline dönüştürebilir. Fakat zekatın nasslarda belirtilen altı sınıfla ilgili harcama yönteminde bu yoktur. Çünkü zekatın tahsîli ile birlikte bekletmesizin fakilere verilmesine hadislerde temas edilmekte olup Rasulullah(sav) bu hususta şöyle buyurmaktadır:” (Zekat, insanların) zenginlerinden alarak fakirlerine yönlendirilir”. Buradaki “Fakirlerine yönlendirilir” ifadesi zekat dağıtımının hemencecik yapılmasına delildir.

Bundan dolayı da alimler zekatın bekletilmesin veya ödemesinin geçiktirilmesinin caiz olmadığını belirtmişlerdir. Allah(cc)’ın “.....hasat gününde malın hakkı veriniz...” buyruğu da bu kabîlden olup tahıl ve meyvelerin zekatının kendi cinsinden olarak vaktinde dağıtımının gerekli olduğunu bildirmektedir.

Selet de zekatı verilecek malları hasat yerinden ve ağıllardan doğruca zekat verilecek yerlere bekletmesizin sevk ediyorlardı.

Zekatın toplanmasını üsttenden yönetim veya kurulların zekat mallarının işletilmesi de üsttenebileceklerine dair ileri sürülen iddia zayıf ve fasit bir kannaatı anlatmaktadır. İslam daki devlet anlayışında devletin fonksiyonu dile getirilirken bu fonksiyonun içinde işletim asla yer almamaktadır.

Devletin işleme girişmesi fikri komünist ve sosyalist rejimler de var olan bir fikirdir. Çünkü bu rejimler sanayı ve ziraat üretimin devletin göreci olduğunu ileri sürereler. İslama göre ise yönetim ile ticaret asla bir araya getiremez. Zekat mallarının hayır kuruluşları veya hükümet tarafından işletilebileceğini ileri sürmek, zenginlerin zekat verecekleri malları kendilerin işletmesine kapı açmaktadır.

Sonuçta bu anlayış da zekat mallarının, dağıtılmaksızın zekat verecek kimselerin elinde senelerce bekletilmesine sebebiyet verebilir. Bu süre zarfında zekat malları, yeni kazançlar kazandırabilir yahut tamamen zarar da edebilir.

Yine zenginler zekat mallarının işletiminden elde edilen kârdan payı isteyebilirler. Zekatla ilgili böyle bir işlem, zekat vermek istemediği halde zekat malını çalıştıracağını iddia eden kişiler bir tutamak olabilir. Yahut da böylesi art niyetli kimselerin, malın çalıştırdığı esna da zarar ettiğini ve de telef olduğunu ileri sürmeler de ihtimal dahilindedir.

Yaptığımız incele ve araştırmalardan yola çıkarak tercihe şayan görüşü tespit etmeye çalışalım. Öncelikle nassların zahirine baktığımızda zekat malının işletilmesi caiz görmeyenler iddiaları ilk etapta makul görünmektedir. Ancak maslahatın ve şeriatın amacının göz önünde bulundurulması ise zekat malının çalıştırılması caiz görenleri desteklemektedir.

Şeriat ise maslahatın bulunduğu yeri gözetmektedir. İlerde de geleceği üzere konuya ekonomik açıdan baktığımızda zekat mallarının işletilmesinde fakir ve muhtaçlar için büyük yararlar vardır. Bu da eşgümlü olarak toplum yararı demektir. Zekat asli hüviyetine bağlı kalınarak işletildiği takdirde gözetilen bu yararlar elbette ki ortaya çıkacaktır.

Tabii burada mutlak mânada, zekat mallarının işletilmesini söylemiyoruz. Bunun için bir takım kuralların olması gerekmektedir. Yani zekat mallarının işletimi bazı kurallar çerçevesinde yapılmalıdır. İşte zekat mallarının işletiminde gözetilmesi gereken kuralları fakihler şöylece saralanmışlardır:

- a- Fakir ve düşkünlerin ihtiyaç düzeyinin gözetilmesi en başta gelen husustur. Çünkü gidermesi gereken acil ihtiyaçlar olabilir. Eğer ortada ilaç, gıda, kıyafet ve konut gibi acil ihtiyaçlar varsa zekat hisselerinin işleme tahsisi asla caiz değildir. Bir başka ifadeyle muhtaç olduğu halde çalışamayan yaşlılar, yetimler ve kadınların ihtiyacı en önce giderilmelidir.
- b- Zekat malları herhangi bir sektörde çalıştırıldığında kâr edip etmeyeceği uzmanlara sorulmalıdır. Zekat mallarının kâr getireceği zann-ı galiple tayin edilmelidir. Eğer zarar etme ihtimali varsa asla teşebbüs edilmemelidir; caiz de değildir. Buna hisse senetlerinin ve borsayı örnek verebiliriz- çünkü kâr ve zarar ihtimalinden her ikisini de kuvvetli bir şekilde barındırmaktadır.
- c- Herhangi bir anî durumda kullanılmak üzere gelen zekat mallarının bir katalogunu çıkarmak gerekir. Bu katalog dan takıbi yapılan mallar arasından acil ihtiyacı olan fakirlere ivedilikle dağıtılabilecek malların tespiti yapılabilir. Yine katalog dan takıbi yapılarak satılabilecek ve

paraya dönüştürülebilecek mallar da tespit edilerek bunlardan elde edilen gelir fakir ve düşkünlere sevkedilebilir.

- d- Zekat malının işletilmesi veliyy-i emr yahut onun adına yetkili bakanlıklar, hayır kurumları, veya ilk yardım kuruluşları marifetiyle yapılarak bu mallar en garantili ve en sağlam kanallarda sarfedilebilir.

2.7. Zekat Memurunun Ücreti

Zekat memurunun çalışması iki şekilde olabilir. Bunlardan birincisi gönüllü olmak çalışmasıdır. Bu durumda Allah(cc)'ın rızasını aramakta olduğundan kendisine herhangi bir ücret verilmeyecek; ücreti(ecri) Allah(cc)'a ait olacaktır.

Bir diğer çalışma da ücretle çalıştırılması olup bu durumda istemesi durumunda kendine yaptığı işten dolayı ücret verilmesi caizdir. Ücretli çalıştırıldığında, ücretini mal sahibinden mi yoksa toplanan zekat mallarından mı alacağı tartışmalıdır.

Bazılar zekat memurunun ücretinin zekat verenlerin kendi özel mallardan tahsil edileceğini öne sürmüşlerdir. Çünkü mal sahibinin, malından zekatını vermesi vacip(farz)dır.” Nitekim farzı yerine getirebilmek için gerekli olan şey de farzdır” bu kural fıkıh usulünde benimsenmiş bir kuraldır. Zekat memuru bir yandan çalıştığına karşılık zekat mallarının içinden bir şey alamayacağı gibi diğer yandan da zekat sahibine zekatını vermesinde yardımcı olmakta ve işini kolaylaştırmakta olduğunda yapılan işin ücreti mal sahibine ait olmalıdır.³⁹⁴

Buna göre de zekat sahibi veya vekili, zekat memurunun alacağı ücreti zekat malından kesemezler. Çünkü kendileri zekat tahsildarı değildiler. Bunlar ya zekatı vermesi gereken mükellef ya da zekat sahibi adına vekaleten iş yapanlardır. Ancak zekat memuru bu işe tahsis edilmiş bir görevli olduğundan dolayı ücretinin ödenmesi de zekat sahibine düşümelidir.

³⁹⁴ el-İnsâf, a.g.e.CCX, c.3 s.227; er-Râzi, el-Mahsûl Fi İlmi'l Us'ûl, c.1 s.317; İbn-i Kudame, Ravdatu'n-Nâzir, c.1 s.180, /el-Muğni, a.g.e. CXCVIII, c.2 s.655.

Ancak zekat memuru Allahu tealenin ayetinde,”**Sadakalar(zekat gelirler) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar,...**”buyurması dolayısıyla kendisi zengin de olsa ücreti tahsil edilen zekat mallarından verilebilir. Resulullah (sav) de bu hususta,” **Beş kesim hariç zengin kimseye sadaka verilmesi helal olmaz: Allah yolunda gazi olan, sadaka(zekat) işinde çalışan, borç yükü altında olan, zekat malından ihtiyacı olanı (ücretiyle) satın alan ve düşkün komşusuna sadaka verdikten sonra düşkün komşunun aldığı sadakayı (tekrar) hediye ettiği zengin kimse**”. Buyurmuştur.³⁹⁵

Yaptığı işe göre zekat memurunun ne kadar ücreti hak edeceğine dört görüş ileri sürülmüştür:

- a- Hanefiler³⁹⁶, zekat memuruna çalıştığı ve yaptığı işe göre, topladığı zekat mallarının en fazla yarısını geçmeyecek şekilde bir ücret ödemesi yapılabileceğini söylemişlerdir.
- b- Malikler³⁹⁷ ise zekat memurunun fakir olması durumunda ücretinin zekat bütçesinden verileceğini zengin ise genel bütçeden karşılanacağını söylemektedirler.
- c- Şafiiler³⁹⁸ bu noktada imam(devlet başkanını) nın tercih hakkının bulunduğunu söylemektedirler. Buna göre imam dilerse, zekat memurunu herhangi bir şart belirtmeden görevlendirebilir. Görevini bitirdikten sonra da zekat bütçesinden ücretini öder. Ya da dilerse memuruna tahsil edilecek zekattan önceden belirlediği miktarda bir ücret verebilir.

İleri sürdükleri **ilk görüş** için şafiiler bir takım sahih hdislerden delilleri getirmişler; yapılacak iş ve elde edilecek hasılatın ne hacim de olacağı için başında bilinmediğinden,işin hacmi ortaya çıktıktan sonra yapılan iş oranında memurun ücretinin verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

³⁹⁵ Muvetta’, **Zekat**, 29; Ebu Davud, **Zekat**, 25, İbn-i Mâce, **Zekat**, 27.

³⁹⁶ Mustafa Et-Tâ’i : **Kenzü’l Ummâl Muhtasar Tefiki’r-Rahmân**, S.74

³⁹⁷ **Cevahiru’l- İklil**, a.g.e. CCLV, c.1 s.138-139 .

³⁹⁸ en-Nevevi, **el-Mecmu’**, a.g.e. CXCIX, c.6 s.174 .

İkinci görüş için de kıyastan delil getirmişler ve zekat memuruyla yapılan iş anlaşmasının bir bakıma icâre akdi olduğu açıklamasını yaparak gün şartlarında geçerli bir ücret takdiri yapılabileceğini söylemişlerdir. Bir başka bakımdan da zekat memurunun yapacağı işe karşılık alacağı ücretin sadakaya benzemesi dolayısıyla işin başında icâre akdinin yapılamayacağını ileri sürmüşlerdir. Yani burada iş süresinin ne kadar bir süre olduğunun zekat memuruna belirtilmesi illa ki gerekmediği gibi yine icârede olduğu üzere yapılacak işin hacmini belirtmeye de gerek yoktur.

d- Hanbeliler³⁹⁹ de zekat memuruna gün şartlarında geçerli olacak bir ücretin verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bu hüküm, memurun şart belirtilmeksizin çalıştırıldığı durumlarda geçerlidir. Ancak memur daha baştan yapacağı iş için bazı şartlar ileri sürerse bu duruma karşılık olarak da memura bazı şartlar ileri sürülebilir.

2.8. Zekat Ne Zaman Tahsil Edilir?

En başta, zekat mallarının iki grupta toplandığını söylemeliyiz:

- a- Yıl bazında zekatı verilecek mallar: otlak hayvanları ve ticari mallardır ki bunlar için zekat verme zamanı olarak yılın belli bir ayı tayin edilir. Bu ayda da zekat memuru zekat mallarının tahsilini yapar. Bazı alimler bu iş için senenin ayı olan Muharrem ayın uygun görmüşlerdir.
- b- Mevsim bazında zekatı verilecek mallar: bunlar hububat ve meyveler olup mevsiminde hasadı yapılarak bunların zekatı elde edilen ürüne göre takdir ve tayin edilir. Bu tür mallardan ne kadar zekat verileceğini rasulullah(sav) şöyle belirtmektedir: “Gögün suladıklarında onda bir; insan(yahut hayvan) gücüyle sulananda da onda birin yarısı(yirmide bir) vardır”.⁴⁰⁰

³⁹⁹ el-Futûhi, **Munteha'l-îrâdâti**, c.1 s.516-517.

⁴⁰⁰ Buhâri, **Zekat**, 55; Müslim, **Zekat**, 8.

3. BAZI ÖNEMLİ MESELELER

3.1. Cami Ve Mescitlerde Hayır Kurumları, Yararına Bağış Toplanması(İstenmesi)

Bu uygulama zamanımızda oldukça yaygın bir uygulamadır. Bazı kesimler bağış toplamak için camilerin önüne bağış kumbaraları koymaktadırlar. Bu olayı iki şekilde de ele alabiliriz:

- Bağışı isteyenleri kendi şahıslarına yardım talep ediyor olmaları mümkündür. Böyle bir işlem bizim konumuz dışındadır. Tabii bununla ilgili olarak da fakihler, eğer cami önlerinde dilenmek insanlara eziyet ve tiksinti veriyorsa dilenmek haramdır demişlerdir. Aynı şekilde bir kimse dilendiğinde zelil duruma düşüyor ya da ihtiyacı olmadığı halde dileniyorsa veyahut bu işi imam insanlara hitap ediyorken yapıyorsa bunlar da haramdır.

Bu görüşteki fakihler, görüşlerine Ebu Hureyre(ra)'in rivâyetini delil getirmişlerdir. Buna göre, Rasulullah(sav) şöyle buyurdu: **“Mescitte yıtığını arayan birini duyarsanız, ona Allah sana buldurmasın!”** deyiniz. Çünkü mescitler böyle şeylere hizmet için kurulmamıştır”.⁴⁰¹

Yine Ebu Hureyre'den rivâyet edilen başka bir hadis'te Rasulullah(sav):”**Mescitte alış-veriş yapan kimseleri gördüğünüzde; “Allah sana ticaretinde kazandırmasın”; yıtığını arayan birini gördüğünüzde de “Allah yıtığını sana buldurmasın deyiniz”**. Buyurmuştur.⁴⁰²

- Bağışı isteyen başkası adına bağış istiyor ya da topluyor olabilir. Bu talep islamî hayır kurumları veya ilim merkezleri adına olabilir. Bu hususta iki yönden konuyu ele almamız gerekmektedir:

⁴⁰¹ İbn-i Nüceym, **el-bahru'r-Râik**, c.2 s.170, İbn-i Âbidin, **Reddü'l-Muhtar**, a.g.e. CVIII, c.3 s.42; İbn Ruşd, **el-Beyan Ve't-Tehsil**, c.18 s.371; el-Buhûti, **Keşfu'l-Kinâ'**, a.g.e. CCX, c.2 s.371.

⁴⁰² Müslim, **Mesâcid**, 79; İbn-i Mâce, **Mesâcid**, 11.

a- Birinci olarak hayır kurumu temsilcisi hayır projeleri için bağış talep ettiğinde konuyu caminin imamına açarak duyuru ve davet yapılmasını talep edebilir. Böyle bir olaya iki farklı bir bakış açısı getirmiştir. Yani camii veya mescit imam aradığıyla bir bağış talebinde bulunulabilir mi? Bazı alimler ihtiyaç durumunda talepte bulunulabileceğini bazıları da böyle bir bağış talebinin mutlak olarak caiz olduğunu ileri sürmüşlerdir.

İhtiyaca binaen imam aracılığıyla mescitte yardım talebinin caiz olduğunu söyleyenler, bunu zaruret hallerine mahsus kılmışlar; aksının caiz olmadığını belirtmişlerdir. Bu görüşü şafiiler; bir rivayette Ahmed b. Hanbel ve Hanefilerden ibn-i Abidin paylaşmış; görüşlerine Cerir b. Abdillah el-Beceli'den Müslimin tahrir ettiği şu rivâyeti delil getirmişlerdir:” **Cerir(ra) şöyle demiştir bir kuşluk vaktinde biz Rasulullah(sav)'le birlikteyken bir takım bedeviler yanımıza geldiler. Üzerlerinde yapağı dan veya kaplan postuna benzer çullar olup çıplak gibiydiler. Çoğunluğu yahut hepsi de Mudar(Kabilelerinden)dır. Adamların o fakir hallerini görünce Rasulullah(sav)'ın morali bozuldu. Ardından mescide gelir ve çıktı. Bilal'e ezan okumasını emretti. Sonra namazı kıldı ve insanlara konuşmaya başlarken “Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan Allah'a saygısızlık yapmaktan kaçının!...”ayetini “Allah sizi murakabe etmektedir” şeklindeki sonuna kadar okudu. Ardından da haşr süresindeki: ”Allah'a karşı gelmekten sakının! Her bir kişi yarın için önden ne hazırladığına baksın!” ayetini okuyarak “Biriniz ya dinarından yahut dirheminden veya elbisesinden; ya bir sa' da olsa buğdayından veya hurmasından tasadduk etsin” dedi ve sonunda “yarın hurma dahi olsa...” ilavesini yaptı. O sırada Ensar'dan bir Adam elinde bir çıkınla çıkageldi. Adam neredeyse çıkını taşımaya güç yetiremiyordu. İnsanlar adamın başına yığıldılar. Ben de (adamın getirdikleri arasında) iki ayrı kısma halinde yiyecek ve elbiseler gördüm. Artık Rasulullah(sav)'ın yüzü gülüyordu. O esnada Rasulullah(sav) şöyle buyurdu:”Kim islam da güzel bir çığır açarsa o kimseye açtığı çığırın ve o çığırdan gidenlerin sevabı kadar sevap vardır. Üstelik o çığırdan gidenlerin sevabından hiçbir şey eksiltilmez de. Kim de islam da kötü bir çığır açarsa o kimseye açtığı çığırın ve o çığırdan gidenlerin**

günahı kadar günah yazılırken. O çığır takp edenlerin günahından da hiçbir şey eksiltmez.⁴⁰³

b- İmam ya da hatibin ihtiyaç sahipleri namına cemaati bağışta bulunmaya davetinin mutlak olarak caiz olduğunu da Hanbeliler ileri sürmüşlerdir.

Bunlar Ebu Said el-Hudrinin rivâyetini delil getirmişlerdir. Ebu said El-Hudri(ra) şöyle demiştir: **Bir Cuma günü Rasulullah(sav) hitap ederken üstü başı bir pasak içinde bir adam çıkageldi. Rasulullah adama “Namaz kıldın mı?” diye sorduğunda adam, “Hayır, kılmadım” deyince, Rasulullah bu defa ona”Haydi iki rekat namaz kıl!” buyurdu. Daha sonra da oradaki insanları bağış yapmaya çağırıldığında(insanlar bir kenara) elbiseler indirdiklerinden onlardan iki tanesini adama verdi. Adam bir sonraki cumaya geldiğinde Rasulullah(sav) yine hutbe okuyordu, ve insanları bağış yapmaya yine çağırırdı. Bu defa o adam (üzerindeki) elbisenin birini (bağış yapmak için) yere bıraktı. Bunun üzerinde Rasulullah(sav) şöyle dedi: “Bu adam (geçen) Cuma günü perişan bir şekilde geldiğinde insanları bağış yapmaya çağırılmıştım; ve insanlar da onun için bağış yaptıklarında, bırakılan elbiselerinden ikisini ona vermelerini söylemişim. İşte o adam bugün çıkagelmiş ve ben insanları bağışa çağırıldığında (üstündeki) iki elbiselerden birini bağış için bırakmış...”Ebu said diyor ki: Rasulullah onu azarlardı ve “Sen elbisen al oradan” dedi. Bu rivâyetteki istidlâl görünüşü incelediğimizde adam çok zorda olmadığını, iki elbiseninden birini bağışlamasında anlayabiliyoruz. Ancak bununla beraber Rasulullah(sav) yine de onun için mescitte bağış toplanmıştır.**

Hanbeliler akli bir delil olarak da muhtacın insanlar içinde ihtiyacını dile getirememesi dolayısıyla başkalarının onun adına bağış istemesi grekebilir demişlerdir.

Cami ve mescitlerde toplanılan bağışı ikinci yönden de ele almaya çalışalım.

Baştan bir değerlendirme yaparak olursak illa dil ile istemek zorunda kalmadan da insanlar bağış yapmaya çağırılabilir, mescitlere bağış kutuları koyarak ya da bağış ilanları asarak, bunun gerçekleştirebiliriz. Bu yöntem her ne kadar önceki yöntemden

⁴⁰³ Müslim, **Zekat**, 70. Ahmed, **Müsned**, 4 .

daha iyi olsa da bazı hususlara da dikkat edilmelidir. Mesela bağış kutusu ya da ilanları ticari bir içerikte olmamalı yahut ticari bir işletmenin reklamını içermemelidir.

Her ne kadar bazı muasır alimler bu gibi ilanlarda reklam eklerinin zararı yoktur deseler de en doğrusu reklamın hiçbir surette olmamasıdır.⁴⁰⁴ Aynı zamanda bağış kumbaraları ve ilanlar da kafa karışıklığına sebebiyet vermemeli ve ibadetlerine engel olmamalıdır.

3.2. Bağışların Faizli Bankaya Yatırılması

Çağdaş alimler bu hususta bir iki farklı görüş ileri sürmüşler; bazıları bunun mutlak olarak (herhangi bir şartla ilişkilendirmeksizin) caiz olduğunu söylemişlerdir. Buna da haramdan gelip gelmediği belli olmayan bağışların kabul edilebileceğini delil göstermişlerdir. Bu görüş küveyt Fetva Dairesi'nin açıkladığı bir görüştür.⁴⁰⁵

İlave olarak bu kumbaralar hayır erbabı insanların bulunduğu başka yerler de bırakılabilir. Buradan elde edilen fonlar faizli veya haram işlemler yapan bankalara bulaştırılmadan ve güvenli bir şekilde bırakılan yerlerde muhafaza edilirse bu da caizdir.

Bazı alimler de bağış fonlarının faizli bankalarda değerlendirilmesine mutlak olarak karşı çıkmışlardır. Bu alimler, bu fonların sözkonusu bankalarda değerlendirilmeye alınmasına bankalardaki haram kaynaklı fonlara finansal destek yapmış olacağı kanaatıyla karşı çıkmışlardır bu görüş ilmî araştırmalar ve Fetva daimi Komisyonu'nun açıkladığı bir görüştür.

3.3. İdari Hizmetler için Kesinti Yapılması

İdari kesinti kavramıyla hayır hizmetlerinde kullanmak için yapılan sınırlı bir kesinti(kaynak) kastedilmektedir. Mesela yapılan hayır organizasyonlarında kullanılan fonlarda %12, %15 gibi nisbî kesintiler yaparak idari hizmet fonuna

⁴⁰⁴ El-Kesiri, Talip b. Ömer, a.g.e. XIV, s.454-458 .

⁴⁰⁵ el-Fetâve, c.3 s.180 .

aktarılmasını kastediyoruz. Hayır kurumlarının organizasyon ücret olarak talep edecekler bu kesinti şu yönlerden değerlendirilebilir:

- I.** Yapılan işin doğası gereği bir takım giderler olabilmektedir. Mesela çeşitli cevazların temini, çalışanların ücreti, proje sorumlular ve projelerin gerçekleşmesi için gerekli masrafları iş esnasındaki seyahat giderleri ve nakliye ücretleri bunlara örnek verilebilir.
- II.** Kurumun sabit giderler, personel maaşları, kira giderleri; kurulum giderleri ve etkinliklerin her türlü tanıtımıyla ilgili giderler. Nitekim bağışı toplayan şubeler bağışı toplayan kendileri olduğundan sebeple kendi organizasyon giderleri için bu bağıştan kesinti yapabilirler. Ayrıca bağışın gönderildiği başka yerlerdeki organizasyon merkezler de kendi organizasyonları için (ikinci bir) kesinti yapabilirler. Burada her bir hizmet kurumu kendi uygulamasından sorumludur.⁴⁰⁶
- III.** Bağış toplayan görevliye yaptığı çalışmaya karşılık olarak topladığının içinden bir pay, ödül ya da maaş olarak verilebilir.

İşlediğimiz bu son mavzûda kendisiyle bağışta bulunan mallardan doğan bir ihtilaf vardır.

Bağışı yapılan bu mallar iki kısma ayrılmakta olup kısaca izah etmek istediğimizde bir kısmının mutlak bağışlar (infaklar) olduğunu; ikinci kısımdaki sadakaların da belli bir proje ya da amacı gerçekleştirmek için verilmiş bağışlar olduğunu söyleyebiliriz. Mutlak bağışlar dan hayır kurumlarının bazı ihtiyaçlar için ödenek oluşturmak amacıyla kesinti yapmalarında hiç bir sıkıntı yoktur. Hatta isterlerse bu türlü bağışların tamamını idari işlerde değerlendirebilirler.

İkinci tür bağış olan muayyen (belirli bir amaç için yapılan) bağışlar asıl ihtilafın olduğu alandır. Çalışmalar esnasında bu sadakalardan yönetim giderler için bir kısmı ayrılabilir mi? Ayrılamaz mı? noktasında bir ihtilaf söz konusudur.

Tabii burada bağışçının belirttiği fakirlik ve düşkünlük gibi bağıştan kurum idarecilerinin de hak etmesini doğuran hususlar tartışmanın dışındadır. Kesinti

⁴⁰⁶ Fetâvel-Lecnetü-Deimetü Li'l Buhusi'l-İlmîyeti ve'l Fetâve, c.16 s.259 .

oranlarıyla ilgili fihki tespitler: Bu tespitler yapılan hayır hizmetlerinin doğasından kaynaklanan bir takım giderler hakkındadır. Aynı zamanda yapılacak hizmetin gerçekleşmesi ve kalitesiyle bu masraflar arasında temel bir ilişki vardır.

İşin gerçekleştirilmeye çalışılması bir bakıma işin kendisinden bir parça olmaktadır. Çünkü işler, onu gerçekleştirecek insanların işe davranmasıyla meydana gelir.

Sonuçta hizmetin yerine getirilmesi de bağışçıların yegane arzusudur.

Konuyla ilgili ikinci bir fihki tespit olarak hizmet giderlerinin, kurumun işletim çalıştırma giderleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu şekliyle ortaya çıkan görünütü icare akdının genel hatlarına benzediğinde burada iki durum bulunmaktadır:

➤ **Birinci durum:** Eğer bağışçı işin görülmesine karşılık bağıştan bir miktar alınmasına izin verirse bu durumda başkasına faydası olsun diye yapılan dini çalışmaları için ücret alınması caiz olur mu?

İlim adamları, müslimanların beytü-l malindeki sadakalardan rızık teminin caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü beytü-l mal bütün müslimanlar için tesis edilmiştir. Ancak başkasına yararlı olmak amacıyla ve herhangi bir özel şart belirtmeksizin verilen beytü-l maldekinin dışındaki hayır hizmetlerinde hizmet ücreti alınabilir mi?

Alimler burada üç ayrı görüş açıklamışlardır:

Birinci görüş: genel anlamda bütün dini çalışmalardan dolayı ücret almak caizdir. Maliki mezhebinin ⁴⁰⁷ görüşü olan bu görüşe göre bağışçı adına niyâbeten işlem yapılabilir. Şafiiler (422)⁴⁰⁸, bir rivâyete göre Ahmed b. Hanbel ve son dönem Hanefi alimler de(423)⁴⁰⁹ bu kanaattelerdir.

İkinci görüşü: Dini çalışmalar karşılığında bir ücret almak mutlak olarak caiz değildir. Bu ilk dönem Hanefi alimler(424)⁴¹⁰ ve Hanbelilerden(425)⁴¹¹ bir kısmının görüşüdür.

⁴⁰⁷ **el-Mudavvene-ü'l-Kübra**, c.3 s.430. İbn-i Abdilberr, **el-Kâfi**, a.g.e. CLXXXIX, c.2 s.755; el-Karâfi, **ez-Zehiratu**, a.g.e. CCCXLIII, c.5 s.405.

⁴⁰⁸ en-Nevevi, **Revdatu't-Tâlibina**, a.g.e. CXCIX, c.5 s.187; Zekeriy'e'l-Ensâri, **Esne'l-Matâb**, c.5 s.398.

⁴⁰⁹ el-Halebi, **Mülteka'l-Abhürî**, a.g.e. CCLXXV, c.2 s.162; el-Meydâni, **el-Lübe'b**, c.2 s.100

⁴¹⁰ el-Halebi: **Multaka'l-Abhürî**, 2/161. İbn-i Âbidin: **Reddü'l-Muhtâr**, 9/76 .

Üçüncü görüş: ihtiyaç durumunda dini çalışmalar karşılığında ücret alınabilir. Bu da bir rivâyete göre Ahmed b. Hanbel'in(426)⁴¹² ve ibn-i Teymiye'nin (427)⁴¹³ seçtiği görüştür.

Tercihe şayan görüşü: bu görüşlerden yola çıkarak tesbit etmeye çalışırsak ihtiyaç hasıl olan durumlarda dini çalışmalar karşılığında ücret alınması caizdir; diyebiliriz. İleri sürülen görüş ve bu görüşlerin gerekçelerini birbiriyle bağdaştırdığımızda meseleyi en iyi değerlendiren görüş budur. Allah (cc)'in ayetindeki “Zengin olan(veli) yetim malına tenezzül etmesi, yoksul olan da kararınca yesin,”(428)⁴¹⁴ buyruğu bu konuya açıklık getirmektedir. Özellikle zekat göz önüne alarak değerlendirdiğimizde zekatın dağıtımı ve beraberindeki diğer meşgüliyetlerin de bir çeşit ibadet(din hizmeti) olduğu apaçık ortadadır. Çünkü zekatın yararı ancak hak sahiplerine zekattan haklarına düşeni ulaştırmakla gerçekleşebilir. Zekatla ilgili işlemlerden dolayı hizmet bedeli almak zekatın faydasına gölge düşürmez. Belki de daha iyi ulaştırılmasını sağlar. Mescit ve cami inşaatı hizmetleriyle, kuyu açma hizmetleri de böyledir.

- **İkinci durum:** Eğer bağışçı bağıştan bir kısmının alınmasına izin vermezse onun bilgisi ve açık izin olmaksızın bir pay alınması doğru olur mu?

Çağdaş alimler bu konuda iki ayrı görüş belirtmişlerdir.

Birinci Görüş: Bazı nedenlerle birlikte caiz olduğunu öne süren görüş. Bunları aşağıdaki maddeler halinde açıklamaya çalışalım:

- Bu gibi çalışmalar ancak ve ancak genel sorumlu ve çalışanların nezaretiyle yürütülebilir. Bu da ücretli yapılabilir. Kural olarak belirtsek “araçlar, amaçların hükmünü alırlar”.
- Zekat çalışmalarında zekat memurlarına pay verilebiliyorsa bağış çalışmalarında haydı haydı verilebilir.

⁴¹¹ İbn-i Kudame, **el-Muğni**, a.g.e. CXCVIII, c.6 s.155; el-Merdâvi, **el-İnsaf**, a.g.e. CCX, c.6 s.45

⁴¹² el-Merdâvi, a.g.e. CCX, c.6 s.46.

⁴¹³ İbn-i Teymiye, **el-Fetâve**, c.30 s.207 .

⁴¹⁴ Nisâ: 4/6 .

- Hayır çalışmalarına gönüllü olarak destek amaçlı katılan kimselere, çalışmalarına ulaşmaları için ve hayır çalışmalarında kendileri desteklemek için bir takım ödenekler sağlanabilir.
- Gönüllülere ücret verilmez diye bir şey yoktur. Çünkü gönüllülerin ortak amacı bir yandan hayır çalışmalarına destekte bulunurken, diğer yandan da sevabını Allah(cc)'tan beklemektir. Hayır kurumlarına destek olmak büyük bir hayır kapısıdır.
- Hayır kurumlarının nisbî düzeyde aldıkları ücretler genel örfte çalışma ücreti olarak kabul görmüştür. Nitekim örfte kabul edilen bir şey dolaylı yoldan şart koşmak gibidir.

Rabıta bünyesindeki El-Mecmau'l-Fikhî'l-İslamî, Rabıta'nın Mekke'de yapılan 10.dönem oturumunda bu görüşü benimsemiştir.(10. Dönem bülteni, s.225). Yine El-Hey-etü's-Şer'iyetü Li-Nedveti'l- Alemiyyetü Li's- Şebabi'l- İslami de hicri 4/11/1421 tarihindeki yapılan ikinci oturumunda aynı karara varmıştır. (4/11/1421 tarihli oturma ait bülten s. 6). Şeyh Yusuf El-Karadavi de El-Kadaya'l- Fıkhıyyetü'l- Mütellikatü Bi kafalati'l- Eytam adlı eserinde(s.4) bu görüşe katılmıştır.(429)⁴¹⁵

İkinci Görüş: Bağışçının izin ve bilgisi olmaksızın bağıştan pay almak caiz değildir. Buna göre bağılanan mallardan bu şekilde tahsilat yapmak hayır hizmetlerinin amacı dışında kullanmaktır. Çünkü bağış yapanlar yaptıkları, bağış sadaka olarak dağıtılmak üzere vermemekte tersine bağışların muhtaçlara ulaştırılmasını amaçlamaktadırlar.

- Zekat memurlarının zekattan almaları yaptıkları için sırf zekata özgü olmasından dolayıdır. Üstelik ne vâli ne de kâdi denetimleri sırasında zekattan bir şey almamaktadırlar. Bu anlamda El-Merdavi şöyle demektir: “ Sadaka işlerinde görevlendirilen kimse yaptığı işten dolayı sadaka'dan yemez, çünkü bu bir kuraldır”. Kâdi Ebu Ya'la el- Ferra, El-Mucerred adlı eserinde,” Düşkünlere sadaka dağıtılması vasiyet edilen ve kendisine bunun için bir mal teslim edilen kimsenin görevi boyunca sadaka'dan yemesi asla caiz değildir” derken bunun bir tür faydalanma olduğunu belirtmiş; ayrıca böyle bir işe vekalet edenin sadaka'dan nemalanmayacağını söylemiştir”.

⁴¹⁵ El-Kesiri, a.g.e.XIV, s. 528 .

- Zaten bu işlem insanın kendi içinde de kabullemeyeceğini bir şeydir. Çünkü kişinin verdiği sadakasının iradesi dışında ve bilgisi olmadan sarf edilmesi razı olmayacağı bir davranıştır. Bir kimse kendisine yapılması kabul etmediği bir saygısızlığı bir başkasına nasıl yapar?
- Bağışlar, bağışlayan için bir menfaat içermeyeceği gibi bağış için vekil kılınanlara da menfaat sağlaması düşünlemez.
- Bağışçının bilgisi olmaksızın bağışı dağıtmak mecbur değildir.(430)⁴¹⁶

Tercih Edilen Görüş:

Dr. Talib b. Ömer El- Kesiri konuyla ilgili şöyle demektedir: “ Bu meselyi anlamak için öncelikle hayır kurumlarının konuya ilişkin boyutlarını tanımak ve bağışlarının konuya dair değerlendirmelerini bilmek gerekir. Dolayısıyla aşağıdaki hususları göz önünde bulundurmalıyız:

- Hayır kurumları imkanlar mesabesinde bağış mallarına ilişmeden işletme giderleri karşılamaya çalışmalıdırlar. İşletme giderleri için toplanan bağışlar ve kurumun geçiminin temin için oluşturulan vakıflar bu ihtiyacı giderebilir.
 - İşletme giderlerinde tasarruflu davranmak.
 - Bağışçı muhtaçların hakkını korumak için mümkün merteye bağışını kendisi dağıtmalıdır.
 - Kurum görevlileri kurumun işlerin hakim olmalı ve bağış mallarından çalışanların alacağı payı kurumun idare kurulu belirtmeleridir. Bu hususta çalışanların insafına sığınılmadan ve bağışların sarfında şer’i kurallar gözetilerek davranılmalıdır”.
- Bağışçının yapılan işlemlerin detaylarını bilmeye hakkı var mıdır? Yoksa işlemler hakkında genel olarak bilgilendirilmesi yeterli midir? Sorusuna şöyle cevap verilebilir:
- Mesele iki temel hususa dayanmakta olup bunlardan birisi örfin gözetilmesi; diğer de örften daha kuvvetli olan söylemdir.

⁴¹⁶ Bu görüşe katılan: Şeyh İbn-i Useymin “Mecmû’l Fetâve”de 18/47. Ve Abdul-Kerim Zeydân da. Bakınız El-Kesiri, Talip b. Ömer b.Haydara, **El-Mevâridü’l Mâliye Li Muessesâti’li’l-Hayri’l-Muâsir**; a.g.e. XIV, s. 528.

Eğer hayır kurumlarının bağıştan pay almak suretiyle çalıştıkları biliniyorsa ve üstelik kurumlar bu çalışma prensipleriyle tanınıyor ve kabul ediliyorsa böyle kurumlar diğerlerinden daha fazla tercihe şayandır. Çalışma prensipleri bilinen kurumlara öncelik tanınmalıdır. Eğer kurum, tanınan ve bilinen bir kurum değilse insanların genelinin nazarında makbul değildir.

SONSÖZ

Bu mutavazı çalışmayı bana müyesser kılan ve bir nimet olarak bu salih çalışmayı bana nasib eden Allah(cc)'a hamdederim. Hamdederim Allah(cc)'a fazl-ı keremiyle çalışmamı bitirebildiğim için....Şeriat-i ğarra uğrunda bir yaşantı lütfettiği için....Aziz kitabını, yüce peygamberinin sünnetini, peygamberlerin varislerinin görüşlerini, ümmetin alim ve fakihlerinin görüşlerini çalışabildiğim için hamdederim Allah'a... Çalışmamın sonunu bana ihsanından dolayı şükrederim Allah(cc)'a...

İslam hayır kurumlarını ilgilendiren bazı yönleri den aldığım bu çalışma aslında küçük bir çalışma oldu. Çünkü ilgili konuların tamamını bir tez çalışmasında de almak oldukça güçtür. Bazı konular vardır ki her biri müstakil bir inceleme alanıdır. Konu içerik olarak çok geniş bir alanı kapsasa da kendi imkanların nisbetinde fakihlerin kitaplarında ortaya attıkları görüş ve içtihadları vasıtasıyla konunun önemli meselelerini arz ve izah etmeye çalıştım. Yapılan bu çalışma bu konuda yapılmış basit bir hizmettir. Öncelikle, bu çalışmanın ilim talebelerine yararlı olmasını ve yeni yeni ortaya çıkan bir takım meselelere az da olsa ışık tutmuş olmasını umarım. Zira zaman sürekli bir değişim ve gelişim zamanıdır. Zamanın ve mekanın farklılığı ve değişimiyle birlikte hükümler de değişebilmektedir.

İslam şeriatini her asrın ve her neslin maslahatını temin için gelmiştir. Bütün zaman ve mekan boyutlarında günbegün kapsamı genişleyen islam şeriatinden müslüman toplunlar hiçbir zaman vazgeçemezler.

Son olarak ifade edeyim ki, ortaya çıkan bazı sonuç ve tavsiyelerden sonra bir açıklama yapmaya çalıştım. Mal ve evladın geçerli olmadığı büyük günde Allah(cc)'ın beni bu çalışmamla faydalandırmanın niyaz ederim. Yine Rabbimizden bizi dinde fakih kılmasını, bize hikmeti ve bilmediklerimizin anlamının bildirmesini dilerim. O . ne güzel bir Mevla ve ne güzel bir yardımcıdır....Âmin!

SONUÇLAR VE TAVSİYELER

1- SONUÇLAR

Araştırmamızın bizi ulaştırdığı sonuçları aşağıdaki maddeler halinde sıralayabiliriz:

- Hayır çalışmaları, bütün dünyaya barış sağlama hedefini gözeterek İslam'ın bir çağrısıdır. Aynı şekilde İslam ümmetinin özünde bulunan hayır ve hayra çağrı; ümmetin İslam'a olan inancından bir parça olmakla birlikte, müslüman toplumun ve müslüman ailenin üzerine kurulu olduğu değerleri de ortaya koyarken bütün farklılıklarına rağmen insanlığı da bu değerlere ulaştırmaya uğraşır.
- Hayır çalışma ya da hizmetleri sadece maddi veya aynî yardım alanına indirgenemeyeceği gibi oldukça geniş bir alana sahip olup gayr-i müslimleri İslam'a davet ve İslam'ın güzelliklerini tanıtmak gibi manevi yardımları da içerir.
- İslam hukuku nazarında İslamî hayır kurumlarının yaptığı etkinlikler ancak ihtiyarîdir. Bu kurumlarda ihtiyarî olarak yer alan kişiler, kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan kimselere yardım için yer alırlar. Bu ihtiyaçların maddi, manevi, sağlık veya eğitim vs olması fark etmez. Bütün bunları zekat, sadaka, bağış ve hediye gibi gelirlerle kurum bünyesinde karşılamaya çalışırlar.
- Hayır kurumlarının kökeni İslam'a dayanır. İslam, en başında da en sonunda da bu hizmetlerin daima öncüsü olmuştur. Bu da bu dinin Peygamberinin alemlere rahmet ve bütün canlılar arasında adaleti hakim kılmak için gönderilmiş olmasından dolayıdır.
- İslam toplumlarında hayır kurumlarının ortaya çıkışı, bu toplumların kendi değerlerine dini ve ruhi bağlantılarıyla ilgilidir. Ancak bu kurumların gayr-i Müslim toplumlardaki varlığı sırf bu toplumların ağırlaşan ve gittikçe çoğalan sorunlarına çözüm aranmasıyla ilgilidir.

- Müslüman toplumlarda İslamî hayır kurumlarının hal-i hazırdaki varlığı geçmişte de bu kurumlara daha fazla ihtiyaç duyulduğu kanaatini güçlendirmektedir. Çalışmamızda açıkladığımız gibi geçmiş toplumlar da savaşlar, çatışmalar, sürgünler ve göçler yaşamışlardır.
- Yetimlerin korunması, dul kadınların bakımı, çocuklarını kaybedenlere yardım, yararlı ilmî çalışmaların desteklenmesi, ilim talebelerinin finansı, cami ve mescitlerin inşası, borçluların borcunun ödenmesi, bekârların evlendirilmesi vb çalışmaların yürütülmesi İslamî hayır kurumlarının en önemli görevlerindedir.
- İslamî hayır kurumlarındaki çeşitlilikle birlikte bu kurumların barındırdığı özellikler, beraberinde dayanışmayı, ihtiyaçların daha kolay giderilmesini, sürekliliği, iyiliğin yaygınlaşmasını, özgüveni, uyumu ve daha birçok ayrıcalıklı özelliği getirir.
- İslamî hayır kurumlarının gerçekleştirdiği çalışmaların gelir kalemleri, bu kurumların üzerinde yükseldiği kaynaklara dayanmaktadır. Sahiplerine ulaştırılacak bu gelirler; zekât, infak, kişisel bağış, bağışçılardan alınan aylık aidat, işlem ücreti ve sembolik tahsîlatlardan sağlanır.
- Zekât, bütün sürekli gelir kalemleri arasında önemli ve özel bir yere sahiptir. Çünkü zekât, Tevbe sûresinde belirtilen sınıflarda değerlendirilebilir. İslamî hayır kurumları da zekâtın toplanması ve değerlendirmesinde bu bakımdan veliyy-i emrin şer'i vekili gibidirler.
- Gözetilen şer'i bir yarara binaen zekât zamanından önce de verilebilir. Nitekim bu davranışı uygun bulan birçok değerlendirme vardır. Çünkü vaktinde verilen zekâtta gibi ibadet kastı vardır. Peygamber (sav) de iki senelik zekâtın önceden verilmesini değerlendirmeye almıştır. Bu, destek amaçlı bir hukukî düzenleme olarak aciliyetine binaen borcu gününden önce ödemeye benzemektedir.
- İslamî hayır kurumları, zekât malını; istihkakçılarının zekâtlarını bu kurumlara temlik ve tasarrufuna müsaadeleriyle birlikte ve geliri de yine istihkakçılara olmak üzere çalıştırabilirler. Bu yapılmazdan önce kendilerine zekât ulaştırılması gereken kimselerin acil ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalı ve öncelikle bu ihtiyaçlar karşılanmalıdır. Aynı zamanda zekât malını zarardan

koruyacak bir sigorta düzeneği oluşturulmalıdır. Zekât malının çalıştırılması aşağıdaki maddeler çerçevesinde olmalıdır:

- a- Öncelikle fakir fukaranın ihtiyaçları gözetilmelidir. Çünkü fakirlerin bazı acil ihtiyaçları olmaktadır. Bu acil ihtiyaçlar varken zekat hisselerinin sermaye hissesine dönüştürülmesi asla caiz olmayıp kâr amaçlı işletilemezler. Bir başka ifadeyle en önce çalışma imkanı olmayan acizler, yetimler ve kadınların ihtiyaçları karşılanmalıdır.
 - b- Uzmanlara sorularak zekat mallarının kâr edip edemeyeceği iyice araştırılmalıdır.Şirket hisseleri ve borsa iştirakleri gibi kazanma ihtimali ve kaybetme ihtimali yarı yarıya olan işlere girilmemelidir.
 - c- Fakir ve düşkünler yetiştirilmek üzere malları sınıflandırılmış ve dizili olarak hazırda tutmak. Bu durumda zekat malları arasından satılabilecek olanlarla ihtiyaç kalemlerinden başka mallara dönüştürülebilecek olanlar da göz önüne çıkacak ve sonuçta zekat malları fakirlere daha hızlı ulaştırılacaktır.
 - d- Yapılan bu hazırlık işlemleri , malların uygun yerlerde kullanımını garanti altına aldığı gibi yine bu işlemler kurum yetkililerinin ya da varsa veliyy-i emrin görevlendirdiği resmi yetkililerin koordinasyon ve yetkileri çerçevesinde yapılmalıdır.
- İslamî hayır kurumu çalışanları, çalıştıkları işe karşılık ücret alabildikleri gibi tahsil edilen mallardan çalıştıklarına karşılık olarak belli bir yüzdelik de alabilirler. Ancak her halükarda gönüllü çalışmaları öncelikli bir unsurdur.
 - Kadınların İslami hayır kurumlarında çalışmaları caizdir. Bu da her bir kadının kendi imkan ve gücüne göre değişiklik gösterir. Çünkü kadının şahsiyeti, iç kuvveti ve merhameti, kadının en öne çıkan özelliklerinden olduğundan dolayı hayır işlerinde değerlendirilmesi mümkündür.
 - İhlas , doğruluk, güvenilirlik, sabır, merhamet, şefkat, önderlik, yardımlaşma ve dayanışma ruhundaki kuvvet, incelik, şeffaflık, özgüven ve işe yatkınlık İslamî hayır kurumu çalışanlarında illaki bulunması gerekli özelliklerdir.
 - Şer’i hükümleri bilmek, haram yemekten sakınmak, paylaşırmada adaletli olmak, haksızlık yapmamak, parti ve grup taassubundan uzak olmak İslamî hayır kurumu çalışmalarında yer alan önemli prensipler arasındadır.

- İmamın camide bir zarurete binaen muhtaç kimseler için istekte bulunması caiz olup bunu anlaşıyorsa ima yollu anlatması yoksa da şifahen beyan etmesi mümkündür.
- Cami veya mescitlere yardım kumbaraları ve ilanları yerleştirilebilir. Aynı farklı toplanma yerlerinde de yapılabilir. Bu gibi mekanlara yerleştirilen ilanlarda ticari reklam eklerinin bulunmasında, hayır kurumları bunlardan fayda temin ettiği sürece bir sakınca yoktur. Ancak böyle işlemler, yapılacakları yerlerde hayır yapmak isteyen ve anlayışla karşılayacak insanlar varsa yapılmalıdır.
- İslâmî hayır kurumlarına ulaşan sadaka türündeki gelirlerden bu kurumların %12, %15, %18 gibi kesintiler yapmalarında sakınca yoktur. Bu kesintiler; yapılan işin doğası gereği olan projelerin masraflarında, insani projeler için gerekli teçhizat donanımında, görevlilerin maaşlarının ödenmesinde, kiralamalarda, iç dekorasyonda ve kurum adına bir hayır projesi yürüten kişilere belli şartlar çerçevesinde ödeme olarak verilebilir.

2- TAVSİYELER:

- İslami hayır kurumlarının müracaat kaynağı devamlı surette İslam hukuku verileri olmalıdır. Yapılan faaliyetlerde fıkıhçılara danışılmalıdır. Bunun için hukuki danışma kurulu ihdas edilebilir. Bu kurul, kurumun faaliyetlerinin hukuki denetimi ile birlikte kurumu gayr-i İslami hayır kurumlarından da ayıracaktır.
- İslami hayır kurumları, insani hedefler uğrunda gayr-i İslami kurumlarla birlikte çalışabilirler.
- Kurumlar bağışların ve yardımların dağıtımında dürüstlüğü ve şeffaflığı elden bırakmamalıdır. Böylece bağışçılarda tatminkarlık duygusu olduğu gibi bağışlar da sürekli olacaktır.
- İslami hayır kurumları içinde buldukları toplumda hayır kültürünün yaygınlaşmasına çalışmalıdırlar. Dahili bağışları en az %30 seviyesine kadar çıkarmaya uğraşmalı ve dışarıya bağımlılıktan kurtulmalıdırlar.

- Aynı uğurda çalışan hayır kurumları, arasında huzurla yaşadıkları toplumun isteklerine yetişebilmek için dayanışma içinde olmalıdırlar. Her ne kadar toplumun büyük kısmı bu tavsiyenin anlamını algılayamasa da tekrarda fayda vardır.
- İslami hayır kurumları istenen düzeye ulaşmak ve etkin çalışma için kurumsal hayır işinde çalıştıracakları personeli yüksek kabiliyetli ve donanımlı kişilerden seçmelidirler. Hayır işlerinin devamlılığı işleri yapanlarla ilintilidir. Çünkü vacibin kendisiyle tamamlandığı şey de vaciptir.
- İslami hayır kurumları, arzulanan toplum düzeyine ulaşmak ve toplumun kendini yüceltmesine katkıda bulunmak için ilmin ve hünerin yayılmasına çalışmalıdırlar. Bu da projeleri uygulamaya geçirmekle olur. Amaç sadece yardımları kotarmak ve devamlı başkalarında beklemeye alışkın olmamalıdır. Nitekim atasözünde “Bana balık vereceğine balık tutmayı öğret.” denilmektedir. Çünkü balık verdiğiniz kimse verdiğinizizi ancak bir gün yeter. Ama balık tutmayı öğretirseniz her gün balık yiyebilir.

Uğraşımızın son noktası, alemlerin rabbi olan Allah’a hamd etmektir.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'AN-I KERİM (Hafs rivayeti) Elektronik Nüsha.

İBN-İ KESİR, İsmail b. Ömer b. Kesir El-Kureyşi El-Dımaşki Ö.h.774 **Tefsîru'l-Kur'an-u'l Azîm** thk. Sami b.Muhammed es-Selame Dar-u Tayyibe Riyad-Suudi Arabistan h.1422 m.2002.

EI-KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir el-Kurtubî Ö. h.671 **El-Câmi'u Li-Ahkâmi'l- Kur'an**, Thk. Dr. Abdullah Abdül muhsin et-Türki, Müessesetü'r-Risale Suudi Arabistan.

EL-CESSÂS, İmam Ebi Bekir Ahmed Er-Râzi El-Cessâs Ö. h.370 **Ahkamu'l-Kur'an** Thk. Sidkî Muhammed Cemil, Daru'l-Fikr Yazı,Neşir ve Dağıtım Lübnan-Beyrut.

ES-SEÂLEBÎ, Abdurrahman b. Muhammed b. MehluF Ebi Zeyd es-Seâlebi el-Maliki, Ö. h.875 **El-Cevâhiru'l-Hisân Fi Tefsiri'l-Kur'an** Thk.Eş-Şeyh Ali Muhammed Meuz ve eş-Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcud, Dar-u İhyae't-Türas el-Arabi -Arap Tarih Müessesesi, Beyrut-Lübnan m.1997.

ER-RÂZÎ Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin Fahrud-din er-Razi Ö.h.604, **Mefâtihu'l- Gayb /et-Tefsiru'l-Kebir**, Daru'l-Fikr Yazı,Neşir ve Dağıtım, Beyrut-Lübnan- h.1401 m.1981.

ET-TABERÎ, İmam Muhammed b. Cerir b. Yezid Ebu Ca'fer et-Taberi **Tefsiru'l-Kur'an**, Ö. h. 310 Thk. Doktor Abdullah Abdulmuhsin et-Türki , Daru hicr Yazı,Neşir,Dağıtım ve Kahire-Mısır h.1322 m.2001

İBN-İ ÂŞUR, İmam Muhammed el-Tahir ibn Âşur **Et-Tahrir ve't-Tenvir**, Daru Sahnun Yayıncılık ve Dağıtım Tunus-Tunus.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ İmam Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalanî Ö. h.852, **Fethü'l-Bari bi Şerh-i Sahih-i'l-Buharî**, Noktalama / Muhammed Fuad Abdalbaki ve Muhibuddin el-Hatib. Daru'l-Reyyan Mısır-Kahire h.1407/m.1986

EN-NEVEVÎ, İmam Muhyiddin Ebi Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî el-Dimaşkî **Sahih-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevî** Ö. H. 676, Thk, Mecmuat-i mine'l-Muhtesin bi İşrafi Ali Abdulhamid Ebu'l-Hayr. Daru's-Selam, Mısır-Kahire h.1416/m.1996

ES-SİNDÎ, İmam Ebi'l-Hasen el-Hanefi el-Maruf bi's-Sindi, **Şerh-i Sünen-i İbn Mace el-Kazvini** Daru'l-Cîl , Beyrut-Lübnan.

ŞEMSÜLHAKK EL-AZİM, Muhammed Şemsülhakk el-Azim Âbâdî, **Avnu'l-Ma'bud** Daru'l-Fikr Suriye-Dımaşk. h.1415/m.1995 .

EL-MUBAREKFURÎ İmam Hafız Ebu'l- Âlâ Muhammed Abdurrahman ibn Abdurrahim el-Mubarekfuri, **Tuhfetü'l-Ahvezi bi Şerhi Cami' Tirmizi**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye. Beyrut-Lübnan .

EBU DAVUD, İmam Ebi Davud Süleyman b. el-Eşas es-Sicistani Ö. h. 275, **Sünen-i Ebi Davud**. Daru'l-Efkari'd-Devliyye, Beyrut-Lübnan .

ET-TİRMİZÎ, İmam Ebi İsa Muhammed bi İsa b. Sevre et-Tirmizi, Ö.h. 279 Daru'l-Efkari'd-Devliyye, Beyrut-Lübnan .

EN-NESÂ'Î İmam Ebi Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâ'î, Ö. h. 303, **Süneni'n-Nesâî** . Daru'l-Efkari'd-Devliyye, Beyrut-Lübnan .

İBN-İ MÂCE İmam Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mâce el-Kazvinî Ö. h. 273, **Sünen-i İbn Mâce**. Daru'l-Efkari'd-Devliyye, Beyrut-Lübnan .

İBN-İ HANBEL İmam Ahmed b. Hanbel Ö. h. 241, **Müsned-i İmam Ahmed**, Daru'l-Efkari'd-Devliyye, Beyrut-Lübnan .

EL-BEYHAKÎ, İmam Hafız Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî Ö.h.458, **Es-Sünenü'l-Kebir**. Daru'l-Marife, Beyrut-Lübnan.

EL-BEYHAKÎ, İmam Hafız Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhâkî Ö. h.458, **Şuabu'l-İman**. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan

EL-HÂKİM, İmam Hafız Ebu Abdullah el-Hakim en-Nişâburi, **El-Müstedrek ale's-Sahihayn**. Daru'l-Marife, Beyrut-Lübnan

İBN-İ HUZEYME, İmam Muhammed b. İshhak Ebu Bekir es-Sulami en- Nisaburi, **Sahihu İbn Huzeyme**. Thk. Dr. Mustafa el-E'zamî. El-Mektebi'l-İslamiyye, Beyrut-Lübnan m.1970-h.1390

İBN-İ EBÎ ŞEYBA, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed Ebi Şeybe el-abesi el-Kufi Ö. h. 235, **Musannef ibn Ebi Şeybe** Thk.Üsame b. İbrahim b. Muhammed. El-Faruk el-Hadis littabaati ve neşr, Kahire-Mısır.

ES-SİNDÎ, İmam Muhammed b. Abdulhâdi el-Medeni Ebu'l-Hasen es-Sindi, **Haşiyetü's-Sindi ala's-Sahihî'l-buhari**. Daru'l-Fikr, Dimeşk-Suriye.

İBN-İ HACER, İmam Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalani Ö. h. 852, **Et-Talhisu'l-Habir fi Tahrici Ehâdisi'r-Rafiu'l-Kebir**. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan h.1419-1989 .

EL-HEYSAMÎ, Nûruddin Ali b. Ebu Bekir el-Heysemi, **Mecmeu'z-Zevaid ve Mebneu'l-Fevaid**, Thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş. Daru'l-Fikr Beyrut-Lübnan h.1414-m.1994 .

EL-KÂSÂSÎ, İmam Âlâü'd-din Ebu Bekir b. Mesud el-Kâsânî Ö. h.587, **Bedaiu's-Sanai' fi Tertibi's-şerai'**. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan m.1986 h.1406 .

İBN-İ ÂBİDÎN, İmam Muhammed Emin b. Ömer ibn-i Âbidîn, **Reddü'l-Muhtar ala'd-Dürri'l-Muhtar**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan m.1992 h.1412.

EL-HASKAFÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdurrahman el-Haskefi el-Hanefi, **Ed-dürri'l-Muhtar Şerhü Tenviri'l-Ebsar ve Cami'l-Buhar**, Thk. Abdulmunim Halil İbrahim Daru'l-fikr, Beyrut-Lübnan.

ES-SERKANDÎ, Âlâuddin es-Semerkandi, **Tuhfetü'l-Fukeha**. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut-Lübnan .

ALÎ HAYDAR, **Düreru'l-hükkam şerhu Mecelleti'l-Ahkam**. Daru'l-Ceyl, Beyrut-Lübnan 1991

İBN-İ NÜCEYM, Zeynuddin İbn Nuceym, **El-Bahru'r-Raik şerhü Kenzü'd-Dekaik**. Daru'l-Marife, Beyrut-Lübnan .

İBNU'L HUMÂM, Kemaluddin Muhammed b. Abdulvahid es-Sivasi (İbnu'l-Humam) Ö. h.1424, **Fethü'l-Kadir Şerhü'l-Hidaye**. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan h. 1424 .

EŞ-ŞÜRÜNBÜLÂLÎ, Hasan b. Ammâr b. Ali eş-Şürünbülâlî, **Meraki'l-Felah Bi İmdadi'l-Fettah Şerhu Nuru'l-İzah ve Necatu'l-Ervah**. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan .

DAMAD EFENDÎ, İmam Abdurrahman b. Eş-Şeyh Muhammed b. Süleyman(Damad Efendi) el-Hanefi, **Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur**. Müessesetü'l-Tarihi'l-Arabi, Beyrut-Lübnan .

Muhammed Aleyş, **Minehü'l-Celili alâ Muhtesiru'l-Allâme Halil**. Mektebetü'n-Necat, Türk-Pazarı, Tarablus-Libya .

EL-BÂCÎ, Süleyman b. Halef b. Said b. Eyyüb (el-Baci), **El-Münteka şerhü Muvatta'i-l İmam Malik**. Thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Atâ . Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan m.1999 h.1420 .

İBN-İ CÜZEY, Ebi'l-Kasım Muhammed b. Ahmed el-Kelbi el-Garnati el-Maliki (İbn Cüzey), **El-Kavaninü'l-Fıkhiyye**. Thk. Prof. Dr. Muhammed b. Sîdi Muhammed Mevlaya, Daru İbn Hazm, Beyrut-Lübnan .

ED-DUSÛKÎ, El-Allâme Şemsüddin eş-Şeyh Muhammed Arafat ed-Dusuki, **Haşiyetü'l-Dusuki alâ's- Şerhi'l-Kebir**. Thk. Sîdi Şeyh Muhammed Aleyş. Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye el-Halebi, Mısır.

İBN-İ RÜŞD, Ebu'l- Velid Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi (İbn Rüşd el-Hafid)Ö. h.595, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid**. Daru'l-Marife .m.1982 h.1402 .

EL-KARÂFÎ, Şihabüddin Ahmed b. İdris el-Karafi Ö.h. 684, **Ez-Zehire**. Thk. Dr. Muhammed Haccî, Daru'l-Garbi'l-İslamiyye, Beyrut-Lübnan m.1994.

İBN-NÜCEYM, Zeynüddin İbrahim b.Muhammed (İbn Nüceym) Ö. h.970, **El-Bahru'l-Raik şerhü Kenzü'd-Dekaik**. Daru'l-Marife, Beyrut-Lübnan .

İBNU'L HUMÂM, Kemaluddin Muhammed b. Abdulvahid es-Sivasi(İbn Hümam) **Fethü'l-Kadir şerhü'l-Hidaye**. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan .

İBN-İ ABDEL BARR, İmam Hafız Ebi Ömer Yusuf b. Abdullah n. Muhammed el-Maliki(İbn Abdel-Berr)Ö.h.463, **El-İstizkâr**. Daru Kuteybe li't-tabaa ve'n-neşr/ Daru'l-ve'y, Dımeşk-Beyrut- Halep-Kahire.

İBN-İ ABDEL BARR, İmam Hafız Ebi Ömer Yusuf b. Abdullah n. Muhammed el-Maliki (İbn Abdel Berr)Ö. h.463, **El-Kafi fi Fıkhi Ehli'l-Medine**. Thk. Muhammed Muhammed Ahîd Vuld Madik.

Mektebetü'r-Riyadi'l-Hadise, Riyad-Suud m.1980 h.1400.

İBN-İ ABDEL BARR, İmam Hafız Ebi Ömer Yusuf b. Abdullah n. Muhammed el-Maliki (İbn Abdel Berr) Ö. h. 463, **Et-Tehmid lima fi'l-Muvatta min Esanid**. Thk. Muhammed Mustafa b. Ahmed el-Alevi ve Muhammed Abdulkebir el-Bakri, Mektebetü ibni Teymiyye,Daru'l-Hadisul-Hüsniyye Fas h.1387 m.1967.

İMAM MALİK, İmam Malik b. Enes el-Asbahi Ö. h.179, **El-Müdevvenetü'l-Kübra**. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye , Beyrut-Lübnan h.1415-m.1994 .

HALİD EL-EKK, **Mevsûatu'l-Fıkhi'l-Maliki**. Daru'l-Hikme, Dimeşk-Suriye m.1993 .

İBN-İ HALEF, El-Allâme Ali b. Halef El-Maliki el-Mısrî Ö.h. 939, **Kifayetü'l-Talibi'r-Rabbâni alâ Risaleti ibn Ebi Zeyd el-Kayravani**. Thk. Ahmed Hamdi

İmam ve Seyyid Ali el-Haşimi, Metbeatü'l-Medeni ve Mektebetü'l-Segafeti'd-
Diniyye Kahire-Mısır m.1987 h. 1407 .

İBN-İ ŞÂS, İmam Celalüddin Abdullah b. Necm b. Şas, **Akadü'l-Cevahiri's-Semîne
fi Mezhebi Âlimi'l-Medine**. Thk. Hamid b. Muhammed İlahmar, Daru'l-garbi'l-
islami h.1423-m.2003 .

EL-AZHERÎ, El-Allame Salih Abdussemi'li Ebi Ezheri, **Cevahiru'l-İklil Şerhu
Muhtasarı Halil**. El-Mektebetü'l-Sekafiyye, Beyrut-Lübnan .

ES-SÂVÎ, Eş-Şeyh Ahmed es-Savi, **Bulğatü's-Sâlik li Akrabi'l-Mesâlik**. Thk.
Muhammed Abdusselam Şahin, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan m.1995-
h.1415

EŞ-ŞEREBİNÎ, Şemsettin Mohammed Ahmed-i'l Hatib, **El-İkn'a' Fi helli Elfaz-ı
Ebi Şuca'**. Thk. Mektebetü'l Buhus vd Dirâsati, Deru'l-Fikr, Beyrut-Lübnan m.1995-
h.1415 .

EŞ-ŞEREBİNÎ, Şemsettin Mohammed Ahmed-i'l Hatib, **Muğni'l Muhtaç İle
Merifati Meani'l-Minhaç**. Thk. Mohamed Halil, Deru'l-Merifa, Beyrut-Lübnan
m.1997-h.1418 .

EŞ-ŞÂFÎİ, İmam Eş-Şefii Mohamed b. İdriss, **El-Umm**. Thk. Dr. Rifat Fevzi Abdel-
Mutalib, Deru'l Vefa El Mensure-Mısır m. 2001 h.1322 .

EN-NEVEVÎ, Muhyi'd- Dini b. Şeref, **El-Mecmu' Şerhu'l Muhzzeb li's-Şirazi**.
Thk. Mohamed Necib el Mutî-i, Mektebetü'l-İrşad, Cidde-Suudi .

EL-HAYTAMÎ, Ahmed b. Mohamed İbn-i Hacer, **Tuhfetü'l Muhtaç Fi Şerh-i'
Minhaç**. Deru İhya-i't-Turasi'l Arabi, Cidde- Suud .

EL-MAVARDÎ, Ali b. Mohamed El-Mavardi, **El-Ahkem Es-Sultaniye**. Daru'l-
Kutub El-İlmiyeBeyrut-Lübnan m.1985 .

EN-NEVEVÎ, Muhyi'd- Dini b. Şeref, **Revdatu Et-Talibina Ve Umdetü'l-Müftin**.
El-Mektebu'l-İslami Beyrut-Lübnan h.1405.

EL-HISNÎ, Tekiyyu'Din Ebi Bekir b. Mohamedn El-Huseini, **Kifâyetu'l-Ehyâr Fî Helli ġâyetu'l-İhtisâr**. Thk. Eş-Şeyh Kâmil Mohamed Uveyda, Daru'l-Kutub El-İlmiye; Beyrut-Lübnan m.1985.

ER-REYVÂNÎ, Abdul Vâhid b. İsmail Er-Revyâni Ö. h. 502, **Behru'l-Mezheb Fî Furû-i Mezheb-i'l-İmam Eş-Şafii**. Thk. Ahmed İzzu İnâyet Eddimeşki, Deru İhya-i't-Turasi'l Arabi; Beyrut-Lübnan m. 2002 h.1423.

EL-BUHÛTÎ, Eş-Şeyh Mensûr b. Yunus El-Buhûti, **Keşşâfu'l Kına' En Metni'l İkna'**. Thk. Mohamed Emin Ed-Dinnâvi ve Hilâl Musaylahi, Daru'l Fikr m.1997 h.1317 .

EL-MARDÂVÎ, Alâ'u'd-Din Ebi'l-Hasen Ali b. Süleyman El-Merdâvi Ö. h.817, **El-İnsâf Fî Merifatu'r-Râcih Mine'l Hilâf**. Thk. Mohamed Hâmid El-Fakkı ve Mohamed Hasen İsmail, Daru'l Kutubu'l-İmiyet-i, Beyrut-Lübnan m.1997 h. 1418 .

İBN-İ MÜFLİH, Burhânu'd-Din İbrâhim b. Mohamed İbn-i Müflih Ö. h. 884, **El-Mubdi' Şerhu'l-Mukni'**. Thk. Mohamed Hasen İsmail , Daru'l Kutubu'l-İmiyet-i, Beyrut-Lübnan m.1997 h. 1418.

İBN-İ TEYMİYYE, Ahmed b. Teymiyye Ö. h.728, **Mecmû'l Fetâve**. Thk. Âmir El-Cezzâr ve Enveru'l-Bâz, Daru'l Vefa, El-Mensure-Mısır.

İBN-İ EN-NECCÂR, Tekiyyu'd-Dîn Mohamed b. Ahmed El-Futûhi Ö. h.972, **Muntehe'l İrâdâd Fi Cem-i-Mukni' Me-e't-Tenkih Ve ziyadet**. Thk. Dr. Abdallah Abdul Mühsin Et-Türki, Muessetu'r-Risale, Riyad-Suud.

İBN-İ KUDAME, Abdullah b. Ahmed İbn-i Kudame Ö. h.620, **El-Muğni**. Thk. Dr. Abdallah Abdul Mühsin Et-Türki, Daru Âlem-i'l Kutub, Riyad-Suud.

EZ-ZERKEŞÎ, Mohamed b. Abdullah Ez-Zerkeşi, **Şerhu'z-Zerkeşi Alâ Muhtasar-i'l Harki**. Thk. Abdullah b. Cibrin, El-Abikan, Riyad- Suud.

ES-SERAHSÎ, Ebu Bekir Mohamed b. Ebî Sahl Es-Serahsi, **Usûlü Es-Serhsi**. Thk. Ebu'l Vefâ El-Afgani, Lecnetu İhyâ'u'l Mearif En-Numaniye, Hindistan .

İNB-İ KUDÂME, Abdullah b. Ahmed El-Mekdisi, **Ravdtu'n-Nâzir Ve Hulletu'l Manâzir**. Thk. Abdurrahman b. Ali En-Nemle, Mekteb Er-Ruşd, Riyad- Suud h.1413 m. 1993 .

EL-BİZDAVÎ, Alâ-u'd-Din Abdul aziz b. Ahmed, **Keşfu'l-Esrar En Usûlü Fahri'l-İslam** Beyrut-Lübnan.

EL-HISNÎ, Eş-Şeyh Ebi Bekir b. Mohamed El-Hisnî, **Kitâbu'l-Kavâ-id**. Thk. Dr.Abdurrahman b. Abdullah Eş-Şu'lan, Mektebetu'r-Rüşd; Riyad- Suud, Arabistan h. 1413 m. 1993.

EL-BURNÛ, Mohamed Sıdkı b. Ahmed El-Burnû, **Mevsû'etu'l-Kava'-id El-fikhiyye**. Thk. Muessetu'r-Risale, Beyrut-Lübnan h.1324 m.2003.

ŞİHEBU'D-DÎN, Ahmed b. İdris El-Misrı Ö. h.684, **El-Furûk Li'l-Karâfi**. Thk. Ömer Hasen El-Kayyam, Muessetu'r-Risale; Beyrut-Lübnan h.1324 m.2003.

İBN-İ NÜCEYM, Zeyn-i'l Âbidin b.İbrahim El-hanefi, **El-Eşbâhu Ve'n-Nazâ-ir**. Thk. Mohamed Muti'l-Hafiz, Dar'l-Fikr; Dimeşk-Suriye h.1403 m.1983.

ES-SUYÛTÎ, Celâle'd-Din Es-Suyuti Ö. h.911, **El-Eşbâhu Ve'n-Nazâ-ir**. Daru'l Kutub El-İlmiyye; Beyrut-Lübnan h.1403 m.1983.

ER-RÂZÎ, Fahre'd-Din Er-Râzi Mohamed b. Ömer Ö.h.606, **El-Mehsûl Fi İlmi'l-Usûl**. Thk. Dr. Tâha Câber El-Ulvani, Muessetu'r-Risâle; Beyrut-Lübnan .

EL-ĞAZÂLÎ, İmam Mohammed b. Mohammed El-Ğazâli, **El-Mustasfâ Fi ilmi'l-Usûl**. Daru'l-Hadis; Kahire-Mısır .

EL-HABBÂZÎ, Ömer b. Mohamed El-Habbazi, **El-Muğni Fi Usûli'Fıkh**. Thk: Mohamed Muzhir Baka, Ummu'l Kura Ünirsitesi; Mekke-Suud h.1403 .

EMÎR PADIŞAH, Mohamed Emin-Emir Paşa, **Tysîrü't-Tahrîr**. Daru'l Bâz; Mekke-Suud .

ESE'DÎ, Mohamed Abdullah El-Ese'di, **El-Mûcez Fi Usûli'l-Fıkh**. Daru's-Selam; Nesr-Mısır .

Husein husein Şahhate, El- Kava'-id El-fikhiyye Ve'd-Zavabit-i's-Şer-iyye Fi'l-Muamelati'l Maliye El-Muâsire. Thk. Silsiletu Ebhâs Ve Dirâsât Fi Fikhı Racüşi'l-A'mâl.

İBN-İ ABDİSSALÂM, İzzü'd-Din b. Abdulaziz b. Abdissalam, **Kava'-id-ul-Ahkam Fi Masâlihi'l Enâm.** Thk. Nezih Kemal Hadded ve Osmane Damiriye, Daru'l-Kalem; Dimaşk-Suriye h.1421 m. 2000.

EŞ-ŞÂTİBÎ, İbrahim b. Musa El-Ğarnâtı Eş-Şâtibi Ö. h.790; **El-Muvâfekat Fi Usûli's-Şeria.** Thk. Abdullah Darraz ve Mohamed Darraz, Diyanet İşleri Bakanlığı; Riyad-Suua .

EZ-ZUHEYLÎ Şeyh.Dr. Vehbe Ez-Zuheyli, **El-Fikhu'l-İslâmi ve Edilletuh,** Daru'l-Fikr , Suriye-Dimaşk

El-Meclis El-A'lâ Li's-Şüûni'l-İslâmiye, **El-Mevsû-etu'l- El-Fikhu'l-İslâmi,** Mısır-Kahire

El-Mevsû-etu'l- El-Fikhiyye, Diyanet İşleri Bakanlığı, Kuveyt-Kuveyt.

E L-KESİRÎ, Talib b. Ömer b.Haydarah El-Kesiri: **El-Mevaridu'l-Maliyyetu Li Müessesati'l-Ameli'l-Hayriyy** , Daru'l-Asime, Riyad-Suudi Arabistan (Master Tezi)

MUHAMMED NACİ ATIYYE, **Binau'l-Müessesesi Fi'l-Münezzemati'l-Hayriyye El-Vaki' ve Afaki't-Tatvir,** (Araştırma).

ES-SEKENÎ, Duaa Adil Kasım Sekenî,**Hayır Kurumları Hakkındaki Hükümler, Esaslar ve Yetki Sınırlamaları,** Gazze İslam Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi,h.1433-m.2012

MECELLE-ADLÎ Hükümler bölümünde; Haydar(Drl.), **Dururu'l-Hukkami Şerhu Mecelleti'l-Ahkami;** Fehmi El-Hüseyni, Ta'rib, t.1, Daru'l-Ceyl Yayınevi,1991 Lübnan-Beyrut.

ŞİBLÎ, Mustafa Şibli, **Medhalu'l Fikhi'l-İslâmi,** Daru'n-Nahdati'l-Arabi,1983.

EBU ZÜHRE, Muhammed Ebu Zühre, Nazariyyetü'l-Mülk Ve'l-Akd ; Daru'l-Fikri'l-Arabi.

Doktor Feride Zuzu, “İslam Şeriatı Fıkıh Dirasetinde Mal Nazariyesi”
<http://fiqh.islammessage.com/NewsDetails.aspx?id=4994>

EL-KARADAVİ, Yusuf el-Karadavi, **Usulü'l-Ameli'l-Hayriyyi fi'l İslami** , Daru's-Şuruk Mısır-Kahire, h.1423 m. 2002 .

FEVZAN ,Dr. Ali b.Süleyman Fevzan (Hayır işleri konusunda araştırmacı yazar),
Hayır Yollarındaki Mali Dinamizm Bağış ve Bağışçı Arasındaki Başarının Sırrıdır, Mektebetu'l-Fahd, Demam-Suud arabistan h.1434.

EL-ADLÛNÎ, Muhammed Ekrem El-Adlûnî, **Amelu'l-Müessesesi**, Daru İbn-i Hazm, Beyrut-Lübnan, h.1423/m.2002 .

İBN FÂRİS, Ahmed b. Fâris b. Zakeria , **Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa**
Thk.Abdussalam Mohamed Harun, Daru'l Fikr Beyrut-Lübnan. h.1399 m. 1979.

EL-MU'CEMÛ'L-VECÎZ . **Arap Dil Kurumu** h.14 Şa'ban 1451, miladî Aralık 1932'de kurulmuştur. Merkezi Kahire'dedir. El-Mektebetu'l-İslâmiye , İstanbul-Türkiye.

İBN MANZUR, İbn Manzur Ö.h. 711, **Lisanu'l-Arab**, Thk. Emin Abdul Vehab ve Mohamed Sâdık El-Abîbi. Dâru Lisani'l-Arab, Beyrut-Lübnan.

ER-RÂZÎ, Mohamed b. Ebi Bekir Er-Râzi, **Muhtâu's-Sihâh**, Daru'l Hadis; Kahire-Mısır.

EL-ASKERÎ, Ebu Hilal El-Askeri, **El-Furûku'l-Luğaviyye**, Thk. Mohamed İbrahim Selim, Daru'l-İlim ves-Sakâfe, Kahire-Mısır .

EZ-ZEBÎDÎ; Mohamed Murtadâ El-Huseyni Ez-Zebîbi, **Tâcü'l-Arûs**, Thk. Ali Şebri, Daru'l Fikr, Beyrut-Lübnan

Ebu'l Kâsim, El-Huseyn b. Mohamed , **Elmufradât Fî Ğarîbi'l Kur'an**, Thk. Safvan Adnan, Daru'l Kalem. Dimaşk-Suriye h.1418 m.1997.

EZ-ZURKÂ, Mustafa Ahmed, **El-Medhalu'l-Fikhî El-Âm**. Daru'l Kalem; D,maşk-Süriye m.1998 h. 1418 .

İBN-İ ÂŞ'UR, Mohamed Et-Tâhir, **Makâsidu's-Şariati'l-İslamiye** . Eddâru't-Tunusiye; Tunus- Tunus m.1988 .

EL-GAZALI, Mohammed b. Mohammed El-Gazali, **İhya-İ Ulûmid-Din**. Daru İbn Hazm. Riyad.

FEYRUZ ÂBÂDÎ, Mecdü'd-Din b. Yakub Ö. h. 817; **El-Kamusu'l- Muhit**. Thk. Araksusi, Müessetü'r-Risale Beyrut-Lübnan.

Veb Siteleri:

<http://www.almaany.com/>

www.islamweb.net

<http://www.kingkhalid.org.sa>

<http://sarc.t.tripod.com>

<http://fiqh.islammesssage.com>

<http://www.alukah.net>

<http://library.islamweb.net>

www.insanonline.net

www.saaaid.net

<http://www.lahaonline.com>